

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Irina Tsugart

LEPITUSMENETLUS KUI TAASTAVA ÕIGUSE SIIRE
LÄHISUHTEVÄGIVALLA KRIMINAALASJADES

Magistritöö

Juhendaja:
MA Anna Markina

Tallinn
2018

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. LÄHISUHTEVÄGIVALLA MÕISTE	7
1.1. Lähisuhtevägivalla olemus	7
1.2. Tüüpilised lähisuhtevägivalla põhjused.....	10
1.3. Lähisuhtevägivald kui kuritegu kehtivas õiguskorras	15
2. KRIMINAALMENETLUSES KASUTATAVAD MEETMED	19
2.1. Karistusõiguslik meede.....	19
2.2. Taastava õiguse põhimõtetel põhinev meede	22
2.3. Taastava õiguse lähtearusaamad	25
2.4. Taastava õiguse meetmed lähisuhtevägivalla kriminaalasjades	29
3. LEPITUSMENETLUS	32
3.1. Lepitusmenetluse väljakujunemine ja rakendusala.....	33
3.2. Lepitusprotsessi osalised.....	38
4. EMPIIRILINE UURIMUS	41
4.1. Uurimuse eesmärk ja metoodika.....	41
4.2. Andmete kogumine ja valim.....	41
4.3. Analüüs	43
4.4. Uurimuse tulemused ja diskussioon	43
4.4.1. Lepitusmenetlusse suunatud lähisuhtevägivalla juhtumite tüpoloogia	43
4.4.2. Taastava õiguse põhimõttel põhinev lepitusmenetlus	49
4.4.3. Lähisuhtevägivalla kuritegude retsidiivsus ja selle põhjused	67
4.4.4. Diskussioon	70
KOKKUVÕTE JA ETTEPANEKUD.....	75
SUMMARY	80
KASUTATUD KIRJANDUS	86
LISA 1	92

SISSEJUHATUS

Vägivald, perevägivald, lähisuhtevägivald ei ole enam tänapäeva ühiskonnas ebatavalised sõnad ja neid kasutatakse aina rohkem nii meedias, õppeasutustes, tänavatel, kodudes. Vägivalla teema on muutunud igapäevaseks ja vägivald lähisuhtes on kujunemas ühiskonna probleemiks. Kunagi see puudutas vaid iga isiku eraelu, kuhu ei sekkunud nõ võõrad isikud ja organisatsioonid. Nüüd räägitakse sellest avalikult, panustatakse probleemi ennetamisele. Püütakse jõuda arusaamale, et vägivaldne käitumine peres või lähedase inimese vastu ei ole elunorm. See ei ole olukord, kus üks või rohkem osapooli peab kannatama ja alla andma.

Tänapäeval on inimesed hakanud rohkem teadvustama, et vägivald ei ole elunorm, see on kuritegu ja seda ei pea kannatama. Menetletavad kriminaalasjad näitavad, et lähisuhtevägivald ei ole tihtipeale ühekordne juhtum. Kui kriminaalasi lõpetatakse ja kriminaalmenetlemisest jääb toimepanijale karistamatuse tunne, muutub vägivald ründaja tavapäraseks käitumiseks. Juhtumid füüsilise vägivalla kasutamisega korduvad, kannatada saanud isikul kaob uks sellesse, et olukorda saab parandada ning paljud vägivallajuhtumid ei jõuagi politseisse. 2017. aasta Politsei- ja Piirivalveameti statistika näitab, et 2017. aastal registreeriti 2632 perevägivallakuritegu, mida on 385 võrra (–13%) vähem kui 2016. aastal (3017 perevägivallakuritegu) ja mis sarnaneb 2013. (2752 perevägivallakuritegu) ja 2014. aasta (2721 perevägivallakuritegu) registreerimistasemele. Endiselt on aga iga kümnes kuritegu Eestis seotud vägivallaga.¹ Elu ja paljud uuringud aga näitavad, et toimepandud perevägivalla tegelik juhtumite arv on märksa kõrgem, kui seda peegeldab politsei ametlik statistika.

Kriminaalmenetluse seadustik pakub erinevaid lähisuhtevägivalla kriminaalasjade lahendamise võimalusi. Kui pere, kus leidis aset vägivallajuhtum, soovib kokku jääda ja õiguskaitseorganitel on alust arvata, et perekonnas tekkinud olukorda saab mõjutada teiste mõjutusvahenditega nt vägivallatasejat kriminaalkorras karistamata, on võimalik kannatada saanud isiku ja vägivallatseja vahel sõlmida lepituskokkulepe. Lepitusmenetlus on üks taastava õiguse meede ja kriminaalasja lõpetamise võimalus, kus kohtuväline lepitaja lepitab konflikti osapooled ja annab vägivallatsejale võimaluse heastada oma süüd. Lepitaja, perekonnast sõltumatu kolmas isik, aitab osapoolte suhtlemisel, hindab tekkinud olukorda, suhtleb kogukonnaga, püüab mõista juhtumi põhjusi ja juhhib sellele lepitatavate tähelepanu.

¹ Kuritegevus Eestis 2017. Tallinn 2017, lk 41. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevuseestis_2017_veebi01.pdf (02.04.2018)

Lepitaja aitab perekonnal lahendada vägivaldajuhtumit kui tagajärge, selgitades välja osapoolte leppimise soovi vabatahtlikkust, ning töötab perekonnaga preventiivselt. Lähisuhtevägivalla asjades tuleb arvestada asjaolu, et enamuses juhtumitest jäävad ohver ja vägivaldlatseja ühte leibkonda, kus ohver peab aktsepteerima vägivaldlatsejat, teda uuesti usaldama ja uskuma, et sellist juhtumit rohkem ei kordu. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivist 2012/29/EL tuleneb, et lähisuhtevägivalla juhtumite puhul vajab ohver lisakaitsemeetmeid.² Lähtudes kuriteoohvri õigustest, huvidest ja vajadustest peab sõlmima kokkuleppe ja tagama ohvrile kaitse selliselt, et kuritegu ei korduks ja kannatada saanud isik ei langeks hirmutamise ja manipuleerimise ohvriks.

Lepitusmenetlust hakati rakendama Eesti õiguses alates 2007. aastast. Sellest ajast on ühiskonnas tekkinud erinevad arusaamad lepitusmenetlusest. Seda protsessi on kritiseeritud, rõhutades, et kriminaalasjades lähisuhtevägivalla ohvriks langenud isik vajab suuremat kaitset ja lepitusmenetlus ei ole mõjus meede selliste kriminaalasjade lahendamisel.³ Samas leidub ka lepitusmenetluse pooldajaid, kes väidavad, et lepitusmenetlus on üks viis lähisuhtevägivalla kriminaalasjade lahendamisel, sest lepitamine võimaldab ohvri suuremat kaasamist otsustusprotsessi, suurendab inimeste osalus- ja turvatunnet ning vähendab kuriteoga kaasnenud pingeid.⁴ Sellel teemal on avaldatud artikleid⁵, kaitstud magistritöid,⁶ viidud läbi erinevaid uuringuid.⁷ Õiguskaitseorganitesse pöörduvad abi saamiseks isikud, kelle juhtum on juba kord saadetud lepitusmenetlusse ja uus kriminaalasi alustatakse sama sätte alusel. Vägivalla juhtumi retsidiivsust uurides, selgub, et järjekordse lähisuhtevägivalla põhjused olid samad, mis ka eelneva juhtumi puhul. Üldjuhtudel otsustab prokuratuur kriminaalasjade lahendamisel lepitusmenetluse kasuks, selle kasuks võidakse otsustada ka kohtumenetluses, kuid kümne aasta jooksul ei ole jõutud kindlale seisukohale, kas lepitusmenetluse rakendamine lähisuhtevägivalla asjades on efektiivne menetlusliik.

² Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/29/EL. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/ohvrite_direktiiv.pdf (10.02.2018)

³ I. Pettai, R. Narits, S. Kaugia. Perevägivald nõuab jõulisemat juriidilist sekkumist. Uuringud. Riigikogu Toimetised. 31/2015, lk 163. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://rito.riigikogu.ee/wordpress/wp-content/uploads/2016/02/Iris-Pettai-Silvia-Kaugia-Raul-Narits-Perev%C3%A4givald-n%C3%B5uab-j%C3%B5ulisemat-juriidilist-sekkumist-.pdf> (21.03.2018)

⁴ K. Valma, L. Surva, H. Hääl. Lepitusmenetlus perevaidlustes. Juridica I/2014, k 93. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.lepitus.ee/vana/docs/juridica.pdf> (21.03.2018)

⁵ R. Jõerand. Iris Pettai: 10 aastaga pole midagi muutunud, naised peavad peksja juurde tagasi minema. Pealinn. 30.03.2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.pealinn.ee/koik-uudised/iris-pettai-10-aastaga-pole-midagi-muutunud-naised-peavad-peksja-n165695> (21.03.2018)

⁶ M. Arro. Lepitusmenetlus menetlusliigina perevägivalla juhtumite puhul. Magistritöö, Tartu 2014.

⁷ Vt viide 3, lk 163.

Magistritöö raames uuritakse, kuidas viiakse läbi lepitusmenetlust, millest lähtutakse lepituskokkulepete sõlmimisel, kuivõrd arvestatakse ohvrite vajadustega ja osapoolte sooviga osaleda lepitusmenetluses, milliste juhtumite puhul on võimalik sõlmida lepituskokkulepet ja milliste juhtumite puhul tuleb taotleda kohtulikku karistust.

Magistri töö eesmärgiks on uurida lepitusmenetluste rakendamist lähisuhtevägivalla asjades, analüüsida retsidiivsuse ja kriminaalasjade uuendamise põhjuseid, uurida lepitusmenetluse järelevalvet, tüüpilisemaid lepituskokkuleppe punkte. Suurema rõhu paneb käesoleva magistritöö autor lepitusmenetluse läbiviimise korra ja selle taastava õiguse põhimõtetele vastavuse analüüsimisele: kuivõrd arvestatakse lepituskokkulepete sõlmimisel ohvrite soovide ja vajadustega, milline on kahtlustatava roll lepitusmenetluses.

Selleks püüab töö autor leida vastused järgmistele küsimustele:

- 1) Mis on lepitusmenetlusse suunatud lähisuhtevägivalla põhjused?
- 2) Kuivõrd Eestis läbiviidav lepitusmenetlus vastab taastava õiguse põhimõtetele?
 - a. Kuidas hinnatakse konflikti osapoolte vabatahtlikku nõusolekut osaleda lepitusmenetlusprotsessis?
 - b. Milline on menetlusosaliste roll lepitusmenetluses?
 - c. Kuivõrd arvestatakse lepituskokkulepete sõlmimisel ohvrite vajadustega?
 - d. Kui palju on kaastatud lepitusprotsessi osapoolte perekonnaliikmeid või kogukonda?
 - e. Kui palju ja millist abi/nõustamist pakutakse ja millist abi/nõustamist võetakse vastu?
 - f. Kuidas kontrollitakse, kas lepitusmenetlus täidab oma eesmärgi?
- 3) Mis põhjustab lähisuhtevägivalla asjade retsidiivsust lepitusmenetluste puhul?
 - a. Mis on retsidiivsuse põhjused?
 - b. Millised on võimalikud lahendused?

Töös kasutati andmete kogumiseks kvalitatiivset uurimust. Antud uurimuse viis andis võimaluse eelkõige kirjeldada tegelikkust, tuua välja tõsiasjad, leides samas vastuseid magistritöös püstitatud uurimisküsimustele.⁸ Uurimismeetoditeks on valitud pool-structureeritud intervjuu, sest see on andmekogumismeetod, kus uuritavaga saab olla vahetus keelelises interaktsioonis. Intervjuu on paindlik uurimismeetod ja selle meetodi abil oli võimalik saada laiendatud vastused, täpsustada vajalikke küsimusi, koguda tööks vajalikku

⁸ S. Hirsjärvi, P. Remes, P. Sajavaara. Uuri ja kirjuta. Medicina, Tallinn 2005, lk 152.

informatsiooni ning saada andmed hetkeolukorra kohta. Intervjueeritavad olid Sotsiaalkindlustusameti ohvriabi osakonna nelja piirkonna 12 ohvriabitöötajat. Intervjueeritavate valikul kasutasin objektiivsete andmete saamiseks ja analüüsimiseks eesmärgile vastavat valimit, kus aluseks oli vabatahtlikkuse põhimõte.

Magistritöö koosneb neljast osast: esimene osa annab ülevaate lähisuhtevägivalla olemusest ja selle põhjustest, käsitleb erinevaid koosseise. Teine osa puudutab lähtearusaamu erinevate menetlusliikide kasutamisel, käsitleb taastava õiguse ja karistusõiguse põhimõtteid, toob välja paralleele ja erinevusi meetmete rakendamisel. Kolmas osa annab ülevaate lepitusmenetluse väljakujunemisest ja rakendusala ning käsitleb lepitusmenetluses osalejaid. Neljas osa kajastab uurimise käigus saadud andmete analüüsi, lähtudes töös püstitatud küsimustest.

Magistritöös on 2 joonist ja 2 tabelit. Allikate loetelus on 77 nimetust, millest on 9 võõrkeelset. Kasutatud 58 avaldatud allikat, 12 normatiivmaterjali, 6 kohtulahendit ja 1 avaldamata allikat.

Lisa koosneb intervjuuküsimustest ohvriabitöötajatele.

Märksõnad: *lähisuhtevägivald, taastav õigus, karistusõigus, lepitusmenetlus.*

1. LÄHISUHTEVÄGIVALLA MÕISTE

1.1. Lähisuhtevägivalla olemus

Mõistet „vägivald“ võib defineerida mitmeti ning seda määravad ühiskonna sotsiaalgrupid. Iga isik tajub selle sõna tähendust erinevalt, lähtudes oma kogemustest ja teadmistest. Seadusandlus sätestab, et vägivald on valu tekitamine või muu käitumine, mille abil saavutatakse teisele inimesele hirmu tekitades võim tema elu üle. Valu võib väljenduda erinevas vormis: füüsiline, emotsionaalne, psüühiline. Vägivallaks kvalifitseeritakse ka teise inimese käitumise, mõtete ja tunnete kontrollimist. Vägivallatseja rakendab oma ohvri suhtes erinevaid meetodeid alates psühholoogilisest survest ja jõhkrast sõimust kuni majanduslike piirangute seadmise ja sotsiaalse isolatsioonini.⁹

Lähisuhtevägivald (erinevates uuringutes ja programmides kasutatakse terminit *perevägivald*, mis on esimesest mõistest kitsama tähendusega) on igasugune vaimne, füüsiline või seksuaalne vägivald, mis leiab aset inimeste vahel, kes on või on varem olnud üksteisega intiimsuhetes, seadusest tulenevalt seotud või omavahel veresuguluses.¹⁰ Paljud teadlased on arvamisel, et lähisuhtevägivald on füüsiliste, psühholoogiliste ja verbaalsete aktide kogum, mida kasutatakse eesmärgil saavutada kontrolli ja valitsemist lähisuhtepartneri üle.¹¹ Euroopa Nõukogu naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise konventsioon sõnastab perevägivalla mõistet järgnevalt: igasugused füüsilise, seksuaalse ja psühholoogilise vägivalla aktid, mis leiavad aset perekonnas või koduseinte vahel või endiste või praeguste abikaasade või partnerite vahel, sõltumata sellest, kas vägivallatseja elab või on elanud koos ohvriga samas elukohas.¹²

Antud töös kasutatakse laiemat tähendusega mõistet *lähisuhtevägivald*, kirjeldatakse selle mõistet, eripära, kulgemist ja lepitusmenetluse raames lahendatavaid juhtumeid.

Vägivalla all võivad kannatada kõik pereliikmed. Politsei- ja Piirivalveameti statistika näitab, et kõige sagedamini esineb lähisuhtevägivald, kus mees kasutab vägivalda naissoost pereliikme, seda siis oma abikaasa või elukaaslase vastu: perevägivalla juhtumitest suurema

⁹ M. Lazarus-Black. Vanishing Complainants: The Place of Violence in Family, Gender, Work, and Law Caribbean Studies, Vol 36, N1, January-June 2008, lk29.

¹⁰ Abiks ohvrile. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://abiksohvri.ee/et/mis-juhtus/perev%C3%A4givald> (12.02.2018)

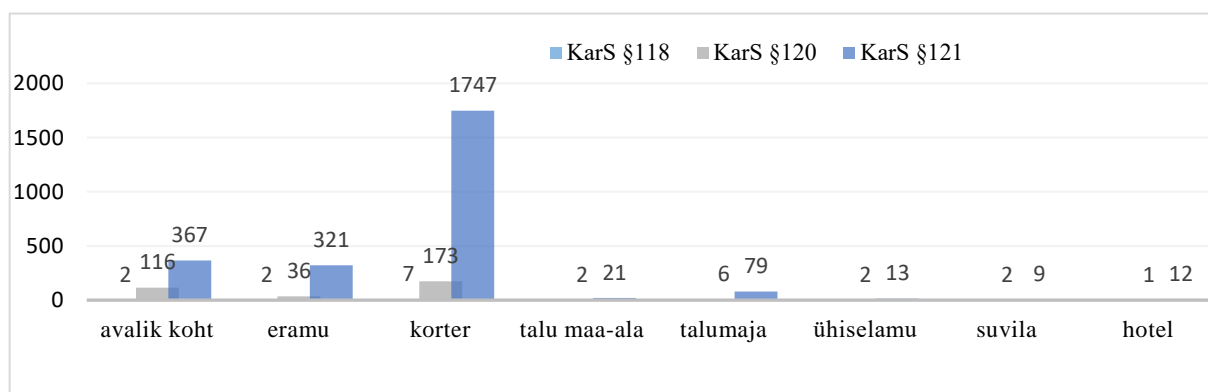
¹¹ I. Ignatyeva. Vägivallariski hindamine paarisuhetes. Lõputöö, Tartu 2002, lk 8.

¹² Euroopa Nõukogu naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise konventsioon. Istanbul, 11V.2011. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://rm.coe.int/1680462531> (12.02.2018)

osa (2/3) moodustab praeguste või endiste elukaaslaste või abikaasade vaheline vägivald. Perevägivalda toimepanijatest 86% on mehed ja 12% naised, 2% juhtudel on vägivallatsejateks nii naine kui ka mees.¹³ Lähisuhtevägivald hõlmab ka lähisuhetes esinevat laste-, vanurite- või puuetega inimeste vastast või vahelist vägivalda.¹⁴

Kokkuvõtteks võib lähisuhtevägivalda defineerida kui korduvat ja süstemaatilist teise pereliikme allutamist enda tahtele. Kindlasti tuleb lähisuhtevägivalda eristada peretülidest, kus viimasel juhul on tegemist võrdse staatusega pereliikmete omavahelise vastasseisuga, mis tekib tavaliselt erimeelsustest või ideede ja huvide konfliktist. Igasugused seisukohtade avaldamised, mõtete vahetamised võivad kasvada üle etteheideteks ja muutuda lõpuks tülik, kui üks või mõlemad osapooled muutuvad agressiivseks või vihaseks. Tüli lõpeb reeglina kompromissiga või ühe osapoole tagasitõmbumisega. Perekonnas tekkinud tüli ei tähenda vägivalda, ja seda võib juhtuda igas lähisuhtes. Kui tekkinud olukorras tahetakse saavutada võimu või tekib vajadus kehtestada kontroll teise inimese üle, võib kasvada tüli lähisuhtevägivallaks. Samas tuleb mainida, et igasugune vägivald ei pruugi alata tülist. Perevägivalda eristab tülist eelkõige ühe inimese tahtlik soov tekitada teisele inimesele emotsionaalset või füüsilist kahju (alandamise, ähvardamise või füüsilise valu tekitamise näol).¹⁵ Lähisuhtevägivald on läbimõeldud manipuleerimisviis, sest kätt lubab vägivallatseja endale tõsta reeglina kodu seinte vahel või kohas, kus ollakse võõraste pilkude eest varjatud. Vägivalla kasutamine on „valikuline, mitte enda tahtele allumatu reaktsioon“.¹⁶

Joonis 1. Lähisuhtevägivalda kuriteod toimepanemise koha järgi aastal 2017.

Allikas: PPA arendusosakonna analüüsibüroo

¹³ Vt viide 1, lk 41.

¹⁴ Vt viide 10.

¹⁵ Mis on perevägivald. Kriminaalpoliitika.ee. Arvutivõrgus kättesaadav:

<http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/perevagivald/mis-perevagivald> (21.03.2018)

¹⁶ K. Soo. Kuidas soorollid on seotud perevägivaldaga? Sotsiaalia 2016. Arvutivõrgus kättesaadav:

<https://www.muurileht.ee/kuidas-soorollid-on-seotud-perevagivaldaga/> (21.03.2018)

2017. aasta statistika kinnitab, et vägivald lähisuhtes leiab aset eelkõige kohas, kus vägivallatseja on kindel, et keegi ei näe tema tegevust pealt. Korteris toimunud vägivalda juhtumite arv on 5 korda suurem kui avalikus kohas (Joonis 1). Kui lisada eramutes ja talumajades toimepandud vägivald, siis selgub, et valdav osa vägivalda juhtumeid pannakse toime võõraste isikute eest varjatud kohtades ehk ilma tunnistajateta. Lisaks eeltoodule on näha, et lähisuhtevägivallajuhtumid ja ähvardamised lähisuhtes leiavad aset ka avalikes kohtades. Kõige rohkem ähvardamisi on toimunud 2017. aastal korterites.

Käesolev töö käsitleb lähisuhtevägivalla süvitsi. See aspekt on tähtis mõistmaks, miks lähisuhtevägivallale pööratakse suurt tähelepanu. Reeglina ei ole vägivald lähisuhtes ainukordne nähtus. Vägivallaga kokku puutunud isikud jätkavad kooselu või lahendavad teisel viisil neid siduvaid materiaalseid või lastega seotud küsimusi. Kui konfliktide põhjused ei ole kõrvaldatud või lahendatud, jäävad kõik eeldused vägivallajuhtumi kordumiseks. Lähisuhtevägivalla juhtumite puhul ei pöördu tihti kannatanu kohe peale juhtunud politseisse või teise ametiasutusse abi saamiseks, vaid kannatab, ootab ja loodab, et vägivallatseja mõistab oma õigusvastast käitumist ja lõpetab selle. See ooteaeg võib kesta kuid või aastaid, kuni kannatanu kogub julgust ning teeb esimese sammu olukorra lahendamiseks. Uuringud näitavad, et kui kannatanu on jäänud vägivaldsesse suhtesse pikemalt, võib vägivald hakata korduma ja esinema tsükliliselt. Leonore Walker iseloomustab paarisuhte füüsilist vägivalda kolme korduva faasi abil. Selline vägivallaringi käsitus tugineb 120 füüsilist vägivalda kogenud naise intervjuule. Walkeri järgi võib iga faas erineda intensiivsusest ja kestvusest. Tsüklid korduvad ja vägivald võib aja jooksul eskaleeruda. Olles langenud ohvriks üks kord, suurendab see tõenäosust kogeda vägivalda ka edaspidi.¹⁷

Esimene faas on pinge kogunemise faas, kus ei ole partner üldiselt füüsiliselt vägivaldne, kuid partnerite kommunikatsioon on pingeline: esineb vaimset vägivalda, alandamist ja hirmutamist. Vastaspool ei ole rahul ohvri käitumisega. Ohver tunneb, et iga vale samm võib põhjustada agressiivset reaktsiooni ja nõ plahvatust. Seetõttu püüab ohver olla kannatlik ja sobitada oma käitumist, et vältida probleeme. Vägivallatseja tunneb ohvri alandlikku käitumist, kasvavat pinget ja seetõttu kaldub rohkem kontrollima ja domineerima.

Teine on füüsilise vägivalla või plahvatuse faas. Siis käitub vägivallatseja väga vägivaldselt. Ta ei soovi või ei suuda oma negatiivseid emotsioone kontrollida, ei kuule ega märka

¹⁷ Improving victim support during criminal proceedings: anti-trafficking training for criminal justice system". Õppematerjal projektis, lk 17. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.kriminaalpoliitika.rik.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/visup_oppematerjalid_est.pdf (17.02.2018)

ümbritsevat ja vägivalda välja elades kogeb hetkeks pingelangust. Selle käitumise tagajärjel võivad kannatanul tekkida vigastused, ta on hirmunud ja endassetõmbunud.

Kolmandas ehk mesinädalate faasis tunneb vägivallatseja peale pingelangust oma käitumise pärast süümepiinu ja häbi. Ta palub ohvri käest andeks, püüab olla võimalikult lahke ja armastusväärne. Ta lubab end muuta ja vägivallast hoiduda ning kinnitab oma sõnu vastava ajutise käitumisega. Kannatanu jääb uskuma, et kõik võib muutuda ja kannatused lõpevad. Positiivsetel hetkedel võivad nii vägivallatseja kui ka ohver eitada või moonutada toimunut või selle üksikasju.¹⁸

1.2. Tüüpilised lähisuhtevägivalla põhjused

Vägivalla põhjuseid on uuritud läbi aegade ja erinevate meetoditega: näiteks Eesti Avatud Ühiskonna Instituut viis läbi perevägivalda puudutavaid uuringuid ning avaldas tulemusi järgmistes aruannetes: „Perevägivalla uuringu tulemustest Eestis“, „Perevägivald Eestis juristi pilgu läbi“, „Perevägivalla hind Eestis“ jt. Eesmärk oli selgitada välja praegune olukord nende juhtumite uurimisel ja lahendamisel ning teada saada lähisuhtevägivalla juhtumite maksumust. On olemas erinevaid seletusi selle kohta, miks paarisuhtes esineb üht või teist liiki vägivalda. Ühed püüavad seletada seda vägivallatseja või ohvri isiksuseomadustega, teised süüdistavad ümbritsevat ühiskonda, majanduslikku seisundit ja stressirohkeid sündmusi, kolmandad väidavad, et põhjuseks on mõnuainete tarvitamine.

Vägivalla teooriaid on uuritud ja kirjeldatud erinevates uurimistöödes ja raportites.¹⁹ Käesolevas töös kajastatakse erinevaid lähisuhtevägivalla põhjuseid, sest juhtumi lahendamisel ei piisa reaktsioonist sellele, tuleb välja selgitada vägivaldse käitumise põhjuseid ja neid lahendada, ennetades samas vägivallajuhtumite retsidiivsust.

Puudulik sotsialiseerumine perekonnas on hálbiva käitumise üks põhilisi põhjuseid. Iga inimene omandab ühiskonnas kehtivaid väärtusi, norme, erinevaid ühiskondlikke rolle sotsialiseerumise käigus. Laps vajab pikaajalisi ning püsivaid inimsuhteid, soojust ja tuge, et tunda end turvaliselt. Perekonna näol on tegemist kestvate ja emotsionaalsete inimsuhetega, mille najal laps kasvab ja areneb.²⁰ Inimese sotsialiseerumine toimub kolmes etapis. Esmane

¹⁸ Vt viide 17, lk 17.

¹⁹ A.-A. Allaste, V. Võõbus. Vägivald lähisuhtes: selle põhjused ja võimalikud lahendused. Raport, lk 9.

²⁰ A. Griffel. Isaga ja isata kasvanud noormeeste arusaam perekonnast kui lähisuhtest Viljandimaa Gümnaasiumite 11. klassis õppivate meessoost õpilaste näitel. Lõputöö, Viljandi 2015, lk 6.

sotsialiseerumine leiab aset kodus, kus omandatud väärtused ja maailmanägemus on lapsele ainuõiged – tal puuduvad kogemused või teadmised selles osas, et asjad võiksid mingil muul viisil korraldatud olla. Laps omandab esmase sotsialiseerumise käigus arusaamad “heast ja kurjast, õigest ja valest”, mis on tema jaoks enesestmõistetavad. Teise sotsialiseerumise käigus omandab inimene üldisemaid ühiskondlikke reegleid ja hoiakuid. Kolmas sotsialiseerumine kestab elu lõpuni. Inimene omandab üha uusi rolle, kohandub erinevate normidega, muudab oma suhtumist ning ilmselt ka väärtusi. Allaste rõhutab Ameerika politoloogi ja teoreetiku Inglehart seisukohta, et inimese elu jooksul kujundab väärtusi teda lapsepõlves ümbritsev keskkond.²¹ Inimene sünnib perekonda, kus on välja kujunenud teatud arusaamad, normid ja käitumismudelid. Isiku sotsialiseerumine perekonna tasandil kaldub üle tema edaspidisele toimetulekule ja ühiskonnas hakkama saamisele, teiste sõnadega ühiskonnas kokkulepitud tava- ja moraalinormide järgimise suutlikkusele. Viimasel ajal on muutunud sotsiaalseks põhjuseks lastevanemate oskamatus, mõnikord isegi suutmatus oma last arendada, temaga tegeleda. Kui ollakse arvamusel, et väikelapseas lapse oskused küpsevad, kaotatakse aega ja loodetakse edaspidi lasteaedadele ja õppeasutustele, kus laps pidavat sotsialiseeruma ja omandama ühiskonna norme. Unustatakse, et iga oskuse kujunemiseks on oma aeg ja ükski võõras täiskasvanu ei asenda lapsele tema vanemaid, füüsilist ja vaimset lähedust.²² Ühiskonnakonfliktide tekkimise üheks põhjuseks on perekonnas väljakujunenud ja süvenenud konfliktid. Eeldatakse, et perekonna käitumis- ja reageerimismudeli (isiku reaktsioonid sündmustele), samuti erinevate tunnete (empaatia, tunnete jagamine, emotsionaalne kontakt, oskus teist kuulata) kaudu toimub isiku integreerumine ühiskonda. Vajalike oskuste ja kogemuste puudumisel (eelkõige emotsionaalse ja füüsilise kontakti puudumine imikueas) toob kaasa negatiivseid kogemusi ühiskonda sulandumisel. Ebasoodsatel peresuhetel on kalduvus taasesineda järgmises sugupõlves. Perekondades, mis on nõ ebatäielikud või konfliktised, kasvavad reeglina inimesed, kes ei oma ühiskonna traditsioonidele vastavat peremudelit, ja kes on pereeluks halvemini ette valmistatud. Häiritud lähisuhetega perekonnas on vaevalisem lapse kujunemine õnnelikuks, vastutustundlikuks kodanikuks.²³ Individuaalsed, lapsepõlves välja kujunenud väärtushoiakud avaldavad mõju isiku edaspidisele käitumisele.²⁴ Tugevaimat efekti alaealiste häälbivale käitumisele avaldasid sotsialiseerimisega seotud faktorid. Eestis läbiviidud ISRD-3

²¹ Vt viide 19, lk 9.

²² Ü. Kuusik. Varajase märkamise tugisambad. Arvamus. Õpetajate Leht. 12.09.2014.

²³ Vt viide 20, lk 6.

²⁴ K. Kasearu. (2009) Muutuvad pereväärtused muutuvast Eestis. Tallinn: Rahvastikuministri büroo. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/muutuvad_perevaartused_muutuvas_ee_stis.pdf (22.02.2018)

uuring on näidanud, et konfliktide esinemine perekonnas on seotud kõrgema õiguserikkumiste toimepanemise riskiga lastel.²⁵

Inimese vägivaldsel käitumisel võivad olla ka psühhopaatoloogilised põhjused. Mõne inimese puhul erineb tema reaktsioon ümbritseva, muutuste või teise inimese käitumise peale tavalise käitumismalliga inimesest. Reaktsiooniks võivad olla depressioon, masendus, foobia, paanika- või isiksushäire, söömis-, anti-sotsiaalsed häired, psühhopaatia, bipolaarne häire, afekt, skisofreenia ja teised.²⁶ Psüühikahäiretega inimeste käitumise seletus põhineb erinevatel teooriatel, kuid käesoleva magistritöö teemast lähtudes on oluline iga konkreetse isiku käitumismalli puhul kindlaks teha, millal ja kuidas need reaktsioonid avalduvad, kas ja milliste mõjutusvahenditega süüdiva isiku puhul võib muuta tema käitumist ja arusaama õigusnormi rikkumisest.

Vajadus olla karistatud on ka üks õigusvastase käitumise põhjuseks. Ühelt poolt on isiku vajadus käituda õigusvastaselt, mis tuleneb tema bioloogilisest agressiivsusest,²⁷ teiselt poolt on isiku sotsiaalne ootus olla karistatud ja kanda karistust, mis tuleneb lapsepõlves kogitud perekonnamudelist ja täpsemalt kirjeldatud punktis *puudulik sotsialiseerumine perekonnas*.

Järgmiseks põhjuseks võib olla oma soovide-vajaduste allasurumine ja vastaspoole soovide esikohale seadmine. Ohver, kelle suhtes kasutatakse järjepidevalt vägivalda, püüab lähisuhtes vältida olukordi, mis võivad provotseerida vägivallatsejat. Ohver loodab, et kui tema käitub vastavalt vägivallatseja ootustele, siis ei jõua olukorrad vägivallani. Seetõttu püüab ohver kohanduda vägivallatseja nõudmistega, eirates isiklikke huve ja muutes oma mina olematuks.²⁸

Põhjuseks on juurdunud arusaam perevägivaldast kui normaalsest nähtusest. Vanemate vaenulikud suhted võivad avaldada mõju ohvri enda paarisuhte mudeli loomisele ja selle kvaliteedile. Ühe vanema vägivaldne ja alistav käitumine teise vastu võib õpetada naisele, et tema soole ongi kohane meestele kuuletuda ja naise eksimuse korral on meeste vägivald õigustatud. Võib juhtuda, et paarisuhtes vägivalda kogenud ema manitseb tüdruku alluma mehe tahtmistele ja hoiduma vaidlemisest. Samuti on juurdunud arusaam, et laste pärast peab laste

²⁵ A. Markina, B. Žarkovski. Laste Hälbiv käitumine Eestis. Kriminaalpoliitika uuringud. Tallinn 2014, lk 37. Arvutivõrgus kättesaadav: https://issuu.com/kriminoloog/docs/laste_kaitumise_uuring_2014 (22.03.2018)

²⁶ Psüühikahäirete psühholoogilised seletused. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.kliinikum.ee/psyhhiatriakliinik/lisad/ravi/Kliiniline_psyhholoogia/psyhhol/ps_ph_seletused.htm (22.02.2018)

²⁷ A. Leppik. Elukäigu strateegia ja isikuomaduste seosed interpersonaalse agressiivsusega. Seminaritöö, Tartu 2012, lk 3.

²⁸ Vt viide 17, lk 11.

ema kannatama laste isa vägivaldset suhtumist.²⁹ Taolise käitumise mentaliteedi juured tulenevad patriarhaalsetest väärtustest ja traditsioonilistest soorollidest. Mida rohkem mees võtab omaks ettekujutust õigusest kasutada võimu naise üle, seda rohkem ootab tema vastaspoolelt allumist oma tahtele. Kui mees peab vägivaldset käitumist normiks, hakkab ta käituma selliselt igapäevaselt ja suurema intensiivsusega. Juhul, kui vastaspool ei täida mehe nõudmisi, proovib mees kehtestada oma positsiooni läbi alandamise, ähvardamise või lahendab olukorra, kasutades füüsilist jõudu. Vägivalla pooldavad hoiakud soodustavad järgnevate vägivallategude toimepanemist.

Negatiivsed kogemused lapsepõlves või varasemates paarisuhetes on samuti vägivaldse käitumise põhjuseks. Paljud ohvrid on olnud lapsepõlves vanemate vahelise vägivalla tunnistajad või on olnud väärkohtlemise ohvrid. Seda kinnitavad kannatanu või kahtlustatava antud ütlused ülekuulamise ajal. Kannatanute sõnul olid nad kogenud lapsepõlves vägivalla oma vanemate või vanemate õdede-vendade käest ning muutsid oma käitumist vastavalt olukorrale, vältimaks vägivalla kordamist. Mõne kahtlustatava ütluste kohaselt kasutati vägivalla tema suhtes lapsepõlves ning oma vägivalla õigustades rõhutatakse asjaolu, et tema on korraliku karistamisega kasvanud normaalseks inimeseks, seega ei juhtu ka midagi tema lastega – kasvavad samuti korralikeks. Perekonnas lapsepõlves omandatud käitumismuster kandub põlvkonnast põlvkonda. Laps, kes näeb pidevalt oma isa vägivaldset käitumist, jääb uskuma, et jõu kasutamine ja agressioon on aktsepteeritud konfliktide lahendamise ja tahtmise saavutamise viis. Minevikus kogetud vägivall, hülgamine või seksuaalne kuritarvitamine lapsepõlves on aluseks isiksuse profiili kujunemisel, mida iseloomustavad ebaküpsus, vaenulikkus, oskamatus teistega suhelda, empaatia puudumine ning madal enesehinnang.³⁰ Samas ei pruugi vägivaldses perekonnas kasvanud laps ilmtingimata omaks võtta ema-isa käitumismalli eeskujuna. Kogedes vägivalla tagajärgi ja destruktiivset mõju kõikidele pereliikmetele, võib laps teha oma edaspidises elus ka teistsuguseid valikuid.³¹

Kultuurilise tausta erinevused muutusid viimasel ajal oluliseks vägivalla põhjuseks, kuna sõlmitakse aina rohkem abielusid erineva kultuurilise taustaga isikute vahel. Väärtused, käitumismudel, normid ja õigus muutuvad ajas ja ruumis. Mõnes ühiskonnas on lubatud vägivalla vormid, mis on teises ühiskonnas keelatud. Erineva kultuurilise taustaga isikute vahel tekib ilmtingimata kommunikatsiooni- ja väärtuse mõtestamise probleem. Ühes

²⁹ Vt viide 17, lk 11.

³⁰ E. Raudla. Lähisuhtevägivall. Peresuhted. 08/05/2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://peresuhted.ee/lahisuhtevagivald/> (21.03.2018)

³¹ K. Soo. Kuidas soorollid on seotud perevägivallaga? Määrileht. 06.12.2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.muurileht.ee/kuidas-soorollid-on-seotud-perevagivallaga/> (22.02.2018)

kultuuris aktsepteeritavad ja õiguspärased mõtlemis- ja käitumisviis ei pruugi olla vastuvõetavad teisest kultuurist pärit isikule. Teises kultuuris on need õigusvastased.³² Teise kultuurilise taustaga isik proovib vägivalda lubavaid tõekspidamisi ka tema jaoks võõras ruumis. Erikultuuris aktsepteeritavaid norme õpitakse selgeks sotsialiseerumise protsessis. Osasid võõra kultuuriga seotud käitumismalle on aga raske omaks võtta ja aktsepteerida.³³ Mitteteadlikkus ja vähene soov olla informeeritud tingivad kultuuridevahelisi konflikte ja probleemide tekkimise lähisuhtes olevate inimeste vahel.

Viimaste aastakümnete jooksul hakati Eesti ühiskonnas seadma esikohale individualistlikumad väärtused. Üsna suurt rolli on pööratud isikule endale. Sellest lähtuvalt väärtustatakse haridust, karjäärivõimalusi, kuid samuti külluslikku tarbimist ja seda ka peresiseste suhete puhul. Seega võib tõdeda, et Eestis on levinud individualism ja materialism. Enesekeskse mõtlemise ja vastava käitumisega lükatakse tagaplaanile perekonnaväärtusi, suhteid, suhtlemist ja kaotatakse oskust tegeleda perekonna ja lastega.³⁴ Väärtuste muutumist tõendavad ka mitmed uuringud. Kasearu kirjeldab oma raportis 2009. aastal läbiviidud Eesti elanike perekonnaga seotud hoiakute väljaselgitamiseks küsitluse tulemusi ning rõhutab, et pooled küsitletutest pooldavad laste iseseisvumist ja eraldi elama asumist enne 21. eluaastat. Viimase aja trend Euroopas toob esile, et täiskasvanud lapsed lahkuvad vanematekodust järjest hilisemas vanuses. Sellekohased andmed Eesti kohta näitavad, et 2003. aastal elas 18-34-aastastest meestest 36% ja naistest 29% koos vanematega.³⁵ Seega 20 aastat tagasi noored soovisid luua perekonda ning alustada iseseisvat elu vanuses 18-22.³⁶ Uuringute tulemused näitavad põlvkondade vaheliste konfliktide tekkimise võimalustele, kui vanemad ja täiealiseks saanud lapsed jäävad elama ühele elamispiinnale.

Vägivallatseja vabandamine, õigustamine, vägivalda eitamine on tüüpilised põhjused, miks talutakse vägivalda pikka aja jooksul. Leppimise ajal palub vägivallatseja andeks, annab lubadusi, ning olukord ei tundu enam nii ohtlik. Ohver jääb uskuma, et viimane kord jääb viimaseks ja vägivallatseja muudab oma käitumist vastavalt antud lubadustele. Kuid vägivald lähisuhtes ei ole reeglina üksik nähtus, vaid on korduv ja kasvava intensiivsusega.

³² Vt viide 19, lk 9.

³³ H. Pajupuu. Kuidas kohaneda võõras kultuuris. Tallinn 2001, lk 55.

³⁴ A-A Allaste. Elustiilid ja väärtused. Arvutivõrgus kättesaadav:

<https://www.eetika.ee/sites/default/files/eetikakeskus/files/elustiilidjavrused.pdf> (24.02.2018)

³⁵ Vt viide 24, lk 21.

³⁶ A. Vallik. Põlvkondade konflikt ei seisne vaid suhtlemisvigades. Maaleht. 10.09.2012. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://maaleht.delfi.ee/news/maaleht/arvamus/polvkondade-konflikt-ei-seisne-void-suhtlemisvigades?id=64943432> (24.02.2018)

Nagu vägivallatsejad kalduvad ka vägivalda kogenud ohvrid ründaja vägivallategusid õigustama, välja vabandama kuni järgmise korrani. Tuuakse ette erinevaid põhjusi ning pannakse end ise konflikti põhjustaja rolli.

1.3. Lähisuhtevägivald kui kuritegu kehtivas õiguskorras

2014. aastal Sotsiaalministeeriumi poolt tellitud ja AS Emori poolt läbi viidud uuringu eesmärgiks oli kaardistada Eesti elanike hoiakuid ning teadlikkust pere- ja soopõhise vägivalda ning inimkaubanduse valdkondades.³⁷ Kokku küsitleti 1111 Eesti elanikku. Uuringus osalejad olid kindlal arvamusel, et perevägivald on isikuvastane kuritegevus: 92% meestest ja 96% naistest nõustusid väitega, et vägivald on kuritegu. Ainult 3% meestest ja 1% naistest ei nõustunud antud seisukohaga. Samas näitas uuring, et valdava hoiaku kohaselt ei ole perevägivald pere siseasi, kuhu kõrvalised isikud sekkuda ei tohiks: nii arvab 77% elanikest ning pere siseasjaks peab perevägivalda 22%. Perevägivalda pere siseasjaks pidajaid on keskmisest enam meeste seas – 26%, naiste seas arvab sarnaselt 18%.³⁸ Tuleb rõhutada, et „perevägivald“ iseseisva karistusõigusliku normina on olemas 8 Euroopa riigis, puudub 11 riigis (st läheb üldiste vägivallakuritegude alla) ja on toodud vägivallakuritegude koosseisuliseks elemendiks kolmes riigis.³⁹

Riigi ülesanne on vähendada vägivaldset käitumist, kaitsta lähisuhtevägivalda ohvreid ja pakkuda vajalikku abi. Sellest kujuneb isiku usaldus riigi suhtes, mis rajaneb Eesti Vabariigi põhiseaduse (edaspidi PS) §-st 10 tuleneval õiguskindluse põhimõttel. Õiguskord peaks olema isiku jaoks usaldusväärne ja ettenähtav.⁴⁰ Õiguskindluse põhimõtte hõlmab omakorda õiguspärase ootuse ja *vacatio legis*’e põhimõtte.⁴¹ Kõige üldisemalt peab see põhimõtte looma kindluse kehtiva õigusliku olukorra suhtes. Õiguskindlus tähendab nii selgust kehtivate õigusnormide sisu osas (õigusselguse põhimõtte) kui ka kindlust kehtestatud normide püsijäämise suhtes (õiguspärase ootuse põhimõtte).⁴² Igal riigil on õiguskorra

³⁷ Eesti elanikkonna teadlikkuse uuring soopõhise vägivalda ja inimkaubanduse valdkonnas. Uuringu aruanne. Sotsiaalministeerium: TNS Emor 2014. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/elanike_hoiakud_soopohise_vagivalda_ja_inimkaubanduse_valdkonnas2014_aruanne_tns_emor_loplik.pdf (21.03.2018)

³⁸ Vt viide 37, lk 30.

³⁹ A. Kulu. Perevägivalda alane seadusandlus Euroopa riikides. 03.03.2014 nr 035, lk 8. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/wpcms/wp-content/uploads/2014/11/Perev-givalda-analyys.pdf> (22.03.2018)

⁴⁰ E. Fink. Õiguspärase ootuse kaitse põhimõtte eeldused ja piirid Euroopa Liidu õiguses. Doktoritöö, Tartu Ülikool 2016, lk 25.

⁴¹ RKPJKo 3-4-1-24-11

⁴² RKPJKo 3-4-1-20-04

kindlustamiseks fundamentaalsed vahendid: õiguslikud reeglid ja vastav reageerimine, kui neid reegleid ei ole järgitud. Registreeritud kuritegude statistikast ei leia niisugust kuriteoliiki nagu perevägivalla (lähisuhtevägivalla) kuriteod.⁴³ Eesti materiaaõiguses hõlmab lähisuhtevägivald järgnevaid karistusseadustiku (edaspidi KarS) sätteid. KarS § 121 redaktsioon peab mistahes vägivallategu karistatavaks, vägivalla raskusastet arvestamata. 1. jaanuaril 2015. aastal jõustusid karistusseadusseadustiku muudatused, mis olid mitu aastat kestnud karistusõiguse revisjoni tulemus. Lähi- või sõltuvussuhtes toimepandud väärkohtlemine on eraldi välja toodud kvalifikatsioonina KarS § 121 lõike 2 punktis 2. Selle sätte eesmärk oli karmistada reageerimist lähisuhtevägivalla korral, arvestades selle varjatust ja korduvust. Tegemist on ühtlasi kompromissiga, et mitte koostada eraldi paragrahvi perevägivalla jaoks.⁴⁴ Antud säte näeb ette lähi- või sõltuvussuhtes isiku kehalisele väärkohtlemisele senisest suurema karistuse, milleks on karistuse maksimummäär tõus seniselt 3-aastaselt vangistuselt 5-aastasele vangistusele. Põhja Ringkonnaprokuratuuri prokuröri sõnul muutis eraldi välja toodud säte ja karmim reageerimine füüsilise vägivalla puhul isikute suhtumist lähisuhtevägivalda.⁴⁵ Samas võivad lähisuhtevägivalla puhul esineda ka teised füüsilise ja seksuaalse vägivalla viisid, mis on kaetud erinevate KarS koosseisudega: eluvastaste süütegudena tapmine (§ 113), mõrv (§ 114), ema poolt vastsündinud lapse tapmine (§ 116), provotseeritud tapmine (§ 115), surma põhjustamine ettevaatamatusest (§ 117), raske tervisekahjustuse tekitamine (§ 118), ettevaatamatusest (§ 119), ohtu asetamine (§ 123), abita jätmine (§ 124), lapseootuse vastu suunatud süütegudena (§ 125, §126, § 129, § 131), seksuaalse enesemääramise vastased süüteod (§ 141, § 143 - § 145), röövimine (§ 200) ja alates 06.07.2017 jõustunud ahistav jälitamine (§ 157³).

Tabel 1. Lähisuhtevägivaldajuhtumite jagunemine kuriteoliigiti, 2017. a.

KarS §-d	Osakaal perevägivallas	Osakaal sama § juhtumites
§ 121	86%	48%
§ 120	9%	37%
§-d 141-146	2%	24%
§-d 118, 119	1%	14%
§-d 113-117	Ligi 1%	14%

Allikas: Kuritegevus Eestis 2017.⁴⁶

⁴³ I. Pettai, R. Narits, S. Kaugia. Perevägivalla juriidilise regulatsiooni hetkeseis ja perspektiiv Eesti õiguspraktikute küsitluse põhjal. *Juridica* 2015/9, lk 646.

⁴⁴ J. Sootak. Süüteod elu ja tervise vastu. *Juridica*. 2014/8, lk 610.

⁴⁵ Vestlus prokuröriiga 2017.a novembrikuu.

⁴⁶ Vt viide 1, lk 41.

Tabelist 1 selgub, et lähisutevägivalla kuritegude suurema osa moodustas kehaline väärkohtlemine. Teisi kuriteokoosseise on oluliselt vähem: ähvardamisi 9%, seksuaalkuritegusid 2%, tervist kahjustavad ja seksuaalse enesemääramise vastased süüteod ligi 1%.

Vaimne vägivald ei ole Eesti õiguses kriminaliseeritud. Igasugune alandamine, mõnitamine, hirmutamine, allasurumine ja teised manipuleerimisviisid lähisuhtes ei ole kriminaalkorras karistatavad. Vaimse vägivalla äärmine viis on välja toodud KarS § 120 tapmise või tervisekahjustuse tekitamisega ähvardamisena, kui ähvardataval on põhjust karta selle täideviimist. Sellest järeldades on vaimse vägivalla puhul õigusorganitel keeruline sekkuda, reageerida ja kaitsta abivajavat, kuna vaimne vägivald on tihti varjatud ja raskesti äratuntav.⁴⁷

Kriminaalmenetluse seadustiku (edaspidi KrMS) § 212 lg 1 alusel toimetavad kohtueelset menetlust Politsei- ja Piirivalveamet ning Kaitsepolitseiamet, kui käesoleva paragrahvi lõikes 2 ei ole sätestatud teisiti ning KrMS § 213 lg 1 kohaselt juhib prokuratuur kohtueelset menetlust, tagades selle seaduslikkuse ja tulemuslikkuse.⁴⁸ Kriminaalmenetluse läbiviimine võib olla raskendatud kannatanu enda käitumisega. Sekkuda saab selliste juhtumite puhul, kus ohver läheb kaasa kriminaalmenetlusega. Sageli aga tunneb ohver end rünnakus süüdi olevat, on nõutusseisundis ja seetõttu on tal raske sellest rääkida ja abi küsida. Ohver kardab kogukonna hukkamõistmist, kui toimunud sündmus läheb koduseinte vahelt välja. Tekib häbitunne ja teisi inimesi on raske usaldada.⁴⁹ Ohvriuuringud näitavad, et vaid pooled perevägivalla ohvrid teatavad oma viimasest vägivallajuhtumist politseile. Ainult veidi suurem protsent (59%) oli politseile teatanud vähemalt ühest varasemast ohvristumisjuhus. Iga kümnes ohver jättis viimasest sündmusest teatamata seetõttu, et neil oli politseiga varasem halb või pettumuse valmistanud kogemus; veidi väiksem osa jättis juhtumist teatamata põhjusel, et politsei ei võta vägivalla asjus midagi ette.⁵⁰

Magistritöös rõhutatakse asjaolu, et vägivalla juhtumitele on vajalik kohene reageerimine. Käesoleva töö punktis *lähisutevägivalla olemus* on kirjeldatud lähisutevägivalla eripära ja kulgemist. Vägivalla faasile järgneb andestamise faas, kus võivad konflikti osapooled (vägivallatseja ja ohver) eitada või moonutada toimunut või selle üksikasju. Kriminaalasjade menetlejate ja prokuröride väitel on mõnikord keeruline tõendada kriminaalmenetluse

⁴⁷ R. Tsätko. Perevägivald Eestis. Õiguslik regulatsioon ja kohtupraktika. Magistritöö, Tartu 2014, lk 28.

⁴⁸ Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 05.12.2017, 8.

⁴⁹ Vt viide 10.

⁵⁰ Vt viide 17, lk 29.

asjaolusid, kuna isegi KrMS § 193 lg 1 sätestatud aluse ja ajendi ilmnemisel ning KrMS § 199 lg 1 asjaolude puudumisel alustatud kriminaalasjades ei õnnestu tõendada kuriteokoosseisu, seega ei ole võimalik ka juhtumisse sekkumine ega vägivallale reageerimine.

Kriminaalasja tõendamiseseme asjaolude tõendamiseks kogub uurimisasutus vastavalt KrMS § 62 kõiki võimalikke tõendeid. 2016. aastal KarS § 121 rakendamise kohta kohtupraktikat uurinud magistrant Jürgen Hüva tõi välja põhiliseks probleemiks praktikat vaadates perevägivalla kaasuste juures nende tõendamise, kuna antud teod pannakse toime üldjuhul ilma kõrvaliste isikute juuresolekuta ning alatihti taandub asi sõna-sõna vastu olukorrale.⁵¹ Tõepoolest on üheks suureks takistuseks otseste tõendite puudumine ehk kannatanu kui menetlusosalise või pealtnägija ütluste puudumine. Antud õigus tuleneb PS § 22 lõikest 3, milles sätestatu kohaselt ei tohi kedagi sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu (ladinakeelne tähendus: *nemo tenetur se ipsum accusare*).⁵² Lähisuhe on seadusega kaitstud ja ilma konflikti osapoolte nõusolekuta ei saa uurimisasutus paljude juhtumite puhul sekkuda vägivallajuhtumitesse ja neid menetleda. Reeglina tunneb kannatanu lähedast emotsionaalset, sotsiaalset, kultuurilist ja majanduslikku sidet kahtlustatavaga, seetõttu täheldatakse tihti kannatanu lojaalsust kahtlustatava suhtes.⁵³ Seega keelduvad teatud põhjustel mõnes kriminaalmenetluses kannatanu ja tunnistaja kahtlustatava vastu ütluste andmisest. KrMS § 66 lg 3 järgi on tunnistaja kohustatud andma ütlusi, kui ütluste andmisest keeldumiseks puudub seaduslik alus sama seadustiku §-de 71–73 järgi. Sama õigusaktiga on reguleeritud ütluste andmisest keeldumise alus ja võimalused. KrMS § 71 lg 1 sätestab isiku õigust tunnistajana ja KrMS § 38 lg 1 p 3 kannatanuna keelduda ütluste andmisest. KrMS § 71 lg 1 on nimetatud isikud, kellel on õiguslik alus keelduda ütluste andmisest kahtlustatava või süüdistatava vastu:

- 1) alanejal ja ülenejal sugulasel;
- 2) õel, poolõel, vennal, poolvennal või isikul, kes on või on olnud abielus kahtlustatava või süüdistatava õe, poolõe, venna või poolvennaga;
- 3) võõras- või kasuvanemal, võõras- või kasulapsel;
- 4) lapsendajal ja lapsendatul;
- 5) abikaasal, püsivas kooselus oleval isikul ja tema vanemal, sealhulgas pärast abielu või püsiva kooselu lõppemist.⁵⁴

⁵¹ J. Hüva. Karistusseadustiku § 121 peale karistusõiguse revisjoni. Magistritöö, Tartu 2016, lk 5.

⁵² Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.pohiseadus.ee/index.php?sid=1&ptid=27&p=22> (04.03.2018)

⁵³ И. Рогулина. Социальный механизм предупреждения насилия в семье: гендерный аспект. Саратов 2014. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=883398> (03.04.2018)

⁵⁴ Kriminaamenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2012, lk 238.

KrMS-ga on piiritletud ja täpsustatud lähedaste isikute ringi. Kriminaalasja menetlemisel ei saa menetleja asuma isikut üle kuulama ja sellekohast tõendit vormistama enne seda, kui on ülekuulatatavat sellest õigusest teavitatud.⁵⁵ Vastasel juhul käsitletakse selle õigusest teavitama jätmist kriminaalmenetluse seaduse olulise rikkumisena ja saadud ütlusi ei saa lugeda lubatavateks tõenditeks.⁵⁶ Juhul, kui kannatanu või tunnistaja kasutavad oma õigust keelduda ütluste andmisest, võib jääda vähe tõendeid kriminaalmenetluses, seega ei jõua kriminaalasi kohtumenetlusse. Perevägivallast politseile teatamata jätmise ja ka ütlustest keeldumise kõige sagedasemad põhjused on kartus vägivallatseja kättemaksu või edasiste vägivallategude ees, häbi- või piinlikkustunne või arvamus, et juhtum oli liiga tühine või tähtsusetu, samuti osapoolte äraleppimine ja soov lähisuhtes olevat menetlusosalist kriminaalkorras mitte karistada.⁵⁷

2. KRIMINAALMENETLUSES KASUTATAVAD MEETMED

2.1. Karistusõiguslik meede

Demokraatliku riigi õigusriikliku karistusõiguse ülesanne on ühiskonna kui inimeste sotsiaalse kooselu kaitse ja selleks vajalike ja sobilike reageerimisvormide tervikliku süsteemi väljatöötamine.⁵⁸ Karistusõiguse kontekstis peab kuritegu, õigushüve kahjustamine ja kuriteole sanktsioneeritud karistus olema õiguslikult põhjendatud. Karistuse mõistmisel juhindub kohus eelkõige asjakohastest materiaalõiguslikest ja menetlusõiguslikest nõuetest.⁵⁹ Karistuse rakendamisel otsustab selle üle erapooletu kolmas isik – kohus, kes otsuste juures lahendab karistuse kohaldamise erinevate etappide küsimusi koos ja samaaegselt: karistusraamid, süü suurus, isiku õigushuvi. Otsuste tegemisel ei tohi kohus väljuda karistusraamist – sanktsioon pakub alternatiivvariante - raame, kuhu peaks antud otsus mahtuma.⁶⁰ Otsust tehakse lähtudes kindlatest eesmärkidest: selleks on eri- ja üldpreventsioon. Karistuse mõistmisel arvestatakse õiguskorra kaitsmise huvisid (üldpreventiivne) ja võimalust mõjutada süüdlast edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest (eripriventiivne). Kohtu ülesanne on otsustada ja rakendada kuriteole sanktsioonina karistust, mis on antud olukorras kõige efektiivsem, hoidmaks ära isiku

⁵⁵ Vt viide 52.

⁵⁶ RKKKo 3-1-1-25-02.

⁵⁷ Vt viide 17, lk 29.

⁵⁸ R. Kiris, P. Pikamäe, J. Sootak. Sanktsiooniõigus. Tallinn 2017, lk 63.

⁵⁹ RKKKo 3-1-1-10-09.

⁶⁰ M. Kruusamäe. Karistuse kohaldamise etapid Eesti kohtupraktikas. Analüüs, Tartu 2012, lk 6.

järgmise süüteo, pidades silmas ka kogu ühiskonna kaitsmise eesmärki.⁶¹ Seda teeb kohtunik, kes reeglina ei ole varasemalt kokku puutunud menetlusosalistega, tuginedes vaid kriminaalasja raames kogutud objektiivsetele tõenditele ja hinnates neid kogumis vastavalt KrMS § 61 sätetatile.

Samas on õiguskirjanduses kajastatud preventsiooni erinevad vormid. Sootak tõi välja kolm eripreventsiooni vormi: hirmutamine (karistuse kaudu süüdlase taunimine), parandamine (süüdlase mõjutamine, et ta ei paneks toime uusi kuritegusid) ja kindlustamine (kurjategija isoleerimine üldsuse kaitsmiseks).⁶² Kohus rõhutas mitmes kohtulahendis oma seisukohta, et karistuse mõistmisel tuleb arvestada ka võimalust süüdlast mõjutada edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest õiguskorra kaitsmise huvidest lähtudes.⁶³ Isiku mõjutamiseks on erinevaid võimalusi. Põhiline on isiku hoiakute muutmine, seega kohus peab arvestama iga kord konkreetset isikut, kelle suhtes sanktsiooni rakendatakse. Ei seadusandja ega riigikohtu praktika ei anna konkreetset ülevaadet, millise süsteemi järgi tuleb asjaolusid analüüsida kuriteo sanktsioneerimisel, et lõplik karistus oleks õiguspärane, õiglane, individualiseeritud, kaitseks eri- ja üldpreventsiooni eesmärki.

Riigikohtu praktika analüüsist tuleneb kohtuniku küllaltki suur otsustamisvabadus karistusmäära otsustamisel.⁶⁴ KarS § 56 lg 1 sätetatud asjaolude juures peab kohus arvesse võtma KarS § 56 lg 2 sätteid, mille järgi võib kohus vangistust mõista ainult siis, kui karistuse eesmärgi ei ole võimalik saavutada kergema karistusega, ja seda täiendava põhjendusega.⁶⁵ Kohtupraktika analüütik Kruusamäe analüüsis 2012. aastal „Karistuse kohaldamise etappe Eesti kohtupraktikas“. Käesoleva magistr töö autor peab vajalikuks viidata karistusliigi ja –määra valikut mõjutavatele teguritele, kuna karistuse kohaldamisel on eesmärgid, mida on vajalik käsitleda paralleelselt järgneva teemaga. Karistusliigi ja –määra valikut mõjutavad tegurid:

- süü suurus – kohtuotsustes arvestab kohus karistuse mõistmisel isiku süü suurust, toimepandud kuritegude laadi ja ohtlikkust, süüdistatavat isikut ning karistust kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid;
- isikut iseloomustavad andmed (varasem karistus, sissetuleku olemasolu või selle puudumine, töötus, materiaalsed kohustused riigi ees jt) – valdavas osas analüüsitud lahenditest otsustati karistusliik eripreventiivse prognoosi põhjal;

⁶¹ Vt viide 60, lk 19.

⁶² J. Sootak, Sanktsiooniõigus. Tallinn 2007, lk 133.

⁶³ RKKKo 3-1-1-40-04.

⁶⁴ Vt viide 60, lk 31.

⁶⁵ Vt viide 60, lk 31.

- karistustundlikkus – seda terminit ei kasutata reeglina kohtupraktikas, kuid erinevad isikud taluvad väidetavalt karistusi erinevalt: mida tundlikum isik on, seda väiksemat karistust ta vajab, seega sanktsiooni suhtes otsustamisel kaalutakse sisuliselt karistustundlikkust efektiivsema karistuse leidmisel.⁶⁶

Eri- ja üldpreventiivsetele eesmärkidele on viidatud ka kohtu otsustes: “... tuleb siiski vältimatult arvestada süüdistatava isikuga eripreventiivsest prognoosist lähtuvalt, sest kellegi tegelik karistuslik mõjutamine saab toimuda vaid inimese hoiakute muutmise kaudu ja seega konkreetse isiku omadusi arvestades. Mõistes isikule tema süü suurusest tulenevalt karistuse realiseeritakse olenevalt konkreetsest olukorrast ka üld- ja eripreventsioonilised eesmärgid”.⁶⁷ Mis puudutab eri- ja üldpreventsiooni, peab riik tagama, et õigusrikkumisele rakendatav meede hoiab isikut uue õigusrikkumise toimepanemisest, samas peab kinnitama inimeste usku normi kehtivusse ja usaldust õiguskorra vastu. Karistusõigus on ühiskonda kaitsev institutsioon – sellisena peavad isikud õigust tunnetama, ja Riigikohus näeb üldpreventsioonina riigipoolset reaktsiooni, mis väljendub sanktsiooni rakendamises õigusrikkumiste puhul.⁶⁸ Õiglase kohtumõistmise eesmärk ei ole ainult süüdistatavatele kaitse tagamine, vaid see tähendab ka üldise avaliku korra ning kannatanu huvide arvestamist.⁶⁹

Kriminaalmenetluse alustamine KrMS § 6 kohaselt ei garanteeri süüdimõistva kohtuotsuse taotlemist prokuratuuri poolt. Prokuratuuril on diskretsiooniõigus otsustada kriminaalasja lahendamiskiisi. Kui kriminaalmenetluse käigus ei leia kuriteokahtlus piisavalt kinnitust, et süüdistust esitada, tuleb menetlus lõpetada § 200 ja § 199 lg 1 p 1 alusel. Paragrahvi 200¹ eesmärgiks on võimalus lõpetada kriminaalmenetlus juhul, kui kuritegu on küll toime pandud, kuid menetlejad ei suuda koguda piisavalt tõendeid kellegi süüdistamiseks. Oportuniteedi ehk otstarbekuse kaalutlustel kriminaalmenetluse lõpetamiseks annavad aluse KrMS §-des 201-205² sätestatud võimalused.⁷⁰ Kui aga prokuratuur otsustab süüdistuse kasuks või suunab kriminaalasja kohtuvälisesse menetlusse, saavad vastava otsusega mõjutatud mõlemad osapooled.

⁶⁶ Vt viide 60, lk 36.

⁶⁷ Viru Maakohtu Kohtla-Järve kohtumaja 16.12.2010.a otsus kriminaalasjas 1-10-11840.

⁶⁸ Vt viide 60, lk 38.

⁶⁹ O. Petersell. Süüdistuskohustusmenetluse probleemid kehtivas õiguses. Magistritöö, Tartu 2015, lk 20.

⁷⁰ Vt viide 69, lk 26.

2.2. Taastava õiguse põhimõtetel põhinev meede

Pikema perioodi jooksul püüti leida erinevaid alternatiive karistusele. 20. sajandi II poolel hakati rääkima teisest taastavast õigusest ehk võimalusest lahendada õigusrikkumise juhtum, karistamata õigusrikkujat kohtulikult. Taastav õigus on üsna radikaalne selles, et kaasab ohvri, kurjategija ja kogukonna. Selline kaasamine arutlusse ja otsustamisse oli mõneti tagasipöördumine traditsiooniliste kogukonna praktikate juurde, mis jäeti kõrvale riigi kontrollisüsteemi loomisega kuritegevuse ja karistamise üle.⁷¹ Karistus- ja taastava õiguse võrdlemisel tunnistatakse ja rõhutatakse nende erinevust nii eesmärkide, lähtearusaamade kui ka meetmete poolest. Kuid nende üldine eesmärk on sama: mõlemad kaitsevad isikute õigushüvesid. Taastava õiguse ülesandeks on osapoolte lepitamine ja tekitatud kahju heastamine läbi koostöö. Karistust selle puhul ei rakendata, see ei ole eesmärk. Karistuse asendamine või välistamine on üks tähtsamaid osi, mida taastava õiguse meetmetega püütakse saavutada.

Taastavast õigusest ehk restoratiivõigusest (*restorative justice* - inglisekeelne nimetus) hakati rääkima juba 1977. aastal, kui ilmusid Barnetti⁷² ja Christie⁷³ artiklid. Esimest korda võttis mõiste “taastav õigus” kasutusele Eglash.⁷⁴ Need kolm teadlast olid esimesed, kes rääkisid tol ajal toiminud kriminaalkohtusüsteemi nõ kriisist ja pakkusid alternatiivseid meetmeid, mis võisid asendada karistusõiguslikke meetmeid. Eglash eristas eelkõige kolme liiki meetmeid kriminaalõiguses:

1. retributiivne ehk kompenseeriv,
2. distributiivne ehk jaotav,
3. restoratiivne ehk taastav.

Kaks esimest keskendusid kuriteole, selle koosseisule ja järgnevale sanktsioonile, välistasid kannatanu osalemist kriminaalmenetluse protsessides ja selle mõjutamist, õigusrikkujal jäi vaid passiivne osalemine. Kolmas oli keskendunud nendele meetmetele, mille abil sai heastada kuriteo kahjulikku tagajärge ja see hõlmas aktiivseilt kõiki menetlusosalisi. Esikohale tuli õigusrikkuja ja ohvri vabatahtlik soov oma suhteid parandada/taastada, samuti tekkis õigusrikkujal õigus ja võimalus hüvitada ohvrile tekitatud kahju ja heastada oma tegu.⁷⁵

⁷¹ J. Hilborn. Ülevaade kuriteoennetuse planeerimisest. Tallinn 2007, lk 110.

⁷² T. Gavrielides. Restorative Justice Theory and Practice: Addressing the Discrepancy. Helsinki 2007, lk 21.

Arvutivõtetus kättesaadav: <http://heuni.fi/material/attachments/heuni/reports/6KkomcSdr/Hakapainoon2.pdf> (18.01.2018)

⁷³ Vt viide 72, lk 21.

⁷⁴ Vt viide 72, lk 21.

⁷⁵ Vt viide 72, lk 21.

Sotsiaalsed probleemid, konfliktid on vältimatud igapäeva elu osad, seetõttu ei ole tihtipeale õige normiga kitsendada ja ette määrata nende olukordade lahendamiseviise. Nils Christie arvates ei lahenda kriminaalmenetluse ja -õiguse normide piiritlemine kitsaks õiguslikuks regulatsiooniks ühiskonnas erinevaid isikute käitumismalle.⁷⁶ Näiteks on praeguse KarS § 121 ulatus alusetult suur – alates nimetatud kergetest rikkumistest ja lõpetades mitu kuud kestva tervisekahjustusega.⁷⁷ Saades kohtuliku karistuse, ei suuda õigusrikkuja tajuda oma süüd ja selle tegelikku mõju ümbritsevale.

1986. aastal avaldas van Ness raamatu, kus kirjeldas taastava õiguse aluseid, eesmärgi, ohvrite vajadusi ja õigusi ning õigusrikkuja väärtusi.⁷⁸ Oma raamatus ta arutas kriminaalõiguse reformi üle, rõhutades, et kriminaalõiguse eesmärk on aidata kogukonda taastumisel ohvrile tekitatud kahju välja selgitades. Van Ness jäi arvamusele, et õigusrikkuja peab ilmtingimata ohvrile kahju hüvitama/heastama, ja ühiskonnast tuleb õigusrikkuja eraldada vaid äärmisel juhul ja siis, kui muud võimalust olukorra taastamiseks või parandamiseks ei ole. Nessi väitel on kuritegevus midagi rohkemat kui lihtsalt õigusrikkumine. Õigusvastane käitumine põhjustab kahju/vigastusi ohvrile, kogukonnale ja isegi õigusrikkujale iseendale. Taastav õigus võib sel juhul pakkuda teoreetilist raamistikku, mille kohaselt võidakse kokku leppida ka muul viisil riivatud inimõiguste taastamiseks ja kahju heastamiseks.⁷⁹

Austraalia Riiklik Ülikool töötas välja taasintegreeriva häbistamise teooria alusel projekti “Taasintegreeriva häbistamise eksperimendid” (Reintegrative Shaming Experiments – RISE).⁸⁰ Parim kuritegevuse kontrollimise viis on kurjategijates häbitunde tekitamine tegude pärast ning samal ajal nende kui inimeste vastu austuse säilitamine kogukonnas. Parim taasintegreeruv häbistamine saavutatakse mitte politsei või kohtute abil, vaid puutudes kokku kõige lähedasemate inimeste – vanemate, partnerite ja sõprade – emotsionaalsete arvamustega.⁸¹ Alates 1995. aastast hakati antud projekti rakendama Austraalia pealinna territooriumil. RISE on koostanud mitmeid aruandeid, mis annavad ülevaate taastava õiguse meetmete positiivse mõju kohta korduvate rikkumiste puhul, samuti võrdleb kohtuliku karistuse tagajärgi korduvate kuritegude puhul taastava õiguse omadega. Sellist uurimist viidi läbi ka teistes riikides, näiteks Ühendkuningriigis. Hiljem andis Cragg ülevaate karistuse

⁷⁶ Vt viide 72, lk 23.

⁷⁷ Vt viide 44, lk 609.

⁷⁸ Vt viide 72, lk 24.

⁷⁹ Vt viide 72, lk 24.

⁸⁰ Vt viide 72, lk 25.

⁸¹ Vt viide 71, lk 116.

rollile, kritiseerides kehtivaid karistusteoriasid.⁸² Craggi väitel on ametlikud menetlused olulised ja vajalikud, kuid õige reformiga võib kujundada protsesse, mis soodustaksid õigusrikkujate vastutus- ja süütunnet. Ta rõhutas taastamisprotsessi väärtuste nagu andestus, mõistmine, kaastundlikkus arvestamist.

1992. aastal avaldasid Bazemore ja Mackay⁸³ oma töö, mis kajastas taastava õiguse mõju ja efektiivsust. Gordon Bazemore on Ameerika akadeemik, kelle töö keskendub nõ alaealiste õigusele ja selle standardite parandamisele. Ta kajastas taastava õiguse meetmeid alaealiste õigusrikkumiste puhul ja tõi näiteid, kuidas taastava õiguse meetmete kasutamine võib vähendada alaealiste kuritegevuse retsidiivsust ja võib olla hea võimalus õigusrikkuja edaspidise käitumise mõjutamisel. Bazemore uskus, et alaealiste kuritegevuse vähendamiseks võivad taastava õiguse meetmed asendada kehtivat karistusõigust.⁸⁴ 1992. aastal rõhutas Ühendkuningriigi akadeemik Marshall, et kuritegevuse lahendamiseks on taastav õigusemõistmine üks võimalusi, mis hõlmab menetlusosalisi ja kogukonna.⁸⁵

1998. aastal muutus veel rohkem taastava õiguse teooriate osakaal. Fattah väitis,⁸⁶ et õigus peaks muutuma koos aja ja ühiskonnaga, et jääda ühiskonna/kogukonna uskumuste ja väärtustega kooskõlla. Tema tõi näitena alaealiste suhtes rakendatavat õigust, mis on teinud sammu edasi - karistavast õigusest on suurema osa saanud taastav õigus ja sellel on täheldatud positiivseid tulemusi.

Aastal 1999 hakkas Johnstone⁸⁷ rääkima andestuse olulisusest ja selle potentsiaalsest rollist kriminaalõigussüsteemis ning püüdis välja selgitada taastava mõtlemisega seotud põhiväärtused. Ta otsis vastuse küsimusele - kuidas teha sammu taastava õiguse rakendamise suunas ja kas see samm muudab asjad oluliselt paremaks või halvemaks kui praegu. Johnstone väitis, et kõige parem viis taastava õigusemõistmise selgitamiseks on kirjeldada seda kui eristavat protsessi, mis tekitab kahju tekitanud inimeses arusaama vales käitumisest, oma teo tunnistamist ja annab õigusrikkumise toimepannud inimesele võimaluse oma tegu heastada. Lisaks väitis teadlane ja filosoof Duff, et esikohale peaks seadma õiglase „karistuse“, mis hõlmab kahetsemist, tunnistamist, leppimist ja kahju hüvitamist.⁸⁸

⁸² Vt viide 72, lk 26.

⁸³ Vt viide 72, lk 26.

⁸⁴ Vt viide 72, lk 26.

⁸⁵ Vt viide 72, lk 27.

⁸⁶ Vt viide 72, lk 27.

⁸⁷ Vt viide 72, lk 27.

⁸⁸ Vt viide 72, lk 28.

2.3. Taastava õiguse lähtearusaamad

Täna arutatakse selle üle, kas taastav õigus vajab määratlust või mitte. Ühed on seisukohal, et vajab. Sel juhul on võimalik vältida segadust ja vale arusaama. Teiste arvates piirab täpne määratlus paindlikkust ja taastava õiguse meetme rakendamisel tuleb lähtuda üldistest põhimõtetest ja eesmärkidest. 20. sajandi lõpuks on taastava õiguse meetmeid kasutatud mitmetes riikides. Seega tekkis kriminaalmenetluses sanktsiooni rakendamisele alternatiiv, mis tugines ohvrite, õigusrikkujate ja kogukondade taastamise põhimõtetele. Oli võimalus välistada ametlikku kohtumenetlust, kasutades kas selle asemel või kohtueelses menetluses kriminaalmenetlusega paralleelselt erinevaid meetmeid, kus põhieesmärgiks oli sisuline ja praktiline töö ohvri ja õigusrikkujaga. Paljud teadlased, kes uurisid taastava õiguse meetmeid, ei suutnud jõuda selle ühisele definitsioonile, milles oleks täpselt kajastatud taastava õiguse suuna määratlus, eesmärk, normatiivsed ja praktilised iseärasused ning sisu. Seega tugineti üldistele filosoofilistele lähenemisviisidele. Edaspidi tuuakse välja põhilised diskussioonid taastava õiguse meetmete mõistmiseks:⁸⁹

1. Taastava õiguse asukoht kehtivas õiguskorras.

Mõned teadlased on arvamisel, et taastav õigus on täiuslik, järjepidev ja karistusõigusest sõltumatu, sellel on potentsiaal iseseisvalt toimida ja see võib asendada karistusõigust. Teiste arvates saab taastav õigus eksisteerida vaid siis, kui seda toetab karistusõigus. Seega tuleb taastava õiguse meetmeid integreerida kehtivasse karistusõigusesse ning tulevikus võivad mõned neist olla karistusõiguse alternatiiviks. Seda problemaatikat on palju uuritud erinevates riikides, kajastatud meedias ja tekitatud ühiskonnas arutelusid. Aja möödudes jõuti arusaamale, et taastava õiguse väärtusi ja eesmärke tuleb ühendada kehtiva õiguskorra ja tavaga, säilitades sellega riigis eksisteerivat ja ühiskonda kokkuhoidvat õiguskindluse põhimõtet. Samas tuleb tõdeda, et kehtiv karistusõigus sisaldab mõned taastava õiguse elemendid nagu teo heastamine, kahju hüvitamine, ohvri vajaduste rahuldamine ja menetlusosaliste kommunikatsioon.

2. Taastava õiguse mõte ja eesmärk – protsessipõhine või tulemuspõhine meede.

Taastava õiguse peamine ja üldine eesmärk on jõuda ohvri seisundit taastava olukorrani, mõjutades samas õigusrikkuja käitumist. Tekib küsimus, kuivõrd on võimalik hinnata taastavate meetmete tulemust, kuidas tulemusi määrata ja hinnata. Protsessipõhise määratluse pooldajad kalduvad piirduma juhtumitele taastamisprogrammide valiku ja ulatusega. Selle juures peetakse oluliseks taastava õiguse meetmete rakendamist ja osapoole osalemist valitud programmis. Tuleb märkida, et programmid erinevad viisi ja vormi poolest: nt täielikult

⁸⁹ Vt viide 72, lk 36.

taastavad, peamiselt taastavad, osaliselt taastavad. Protsessi järgijad võivad eksida soovitud tulemuse osas. Teiselt poolt, kui lähtutakse tulemuspõhisest määratlusest, pannakse rõhku tulemusele ja selle saavutamisele (kahju hüvitamine, olukorra taastamine, ühiskonda sulandumine). Protsess, kuidas jõutakse tulemuseni, jääb antud juhul teisejärguliseks ja rakendatavad meetmed võivad osutuda mittetaastavateks.

3. Taastava õiguse meetmetesse kaasatavate isikute piiritlemine.

Taastamisprotsessi kaasatavate isikute või organisatsioonide suhtes on eriarvamus. Mõned on arvamusel, et protsessi on vaja kaasata vaid menetlusosalisi, st neid isikuid, keda on konkreetne juhtum kõige rohkem mõjutanud, antud juhul ohver ja õigusrikkuja. Teiste arvates kuuluvad riskirühma kõik, keda puudutab konkreetne juhtum: eelkõige ohver ja õigusrikkuja, siis need, kes hoolivad ohvri ja õigusrikkuja heaolust (perekond, sõbrad), kõik, kes on huvitatud taastava õiguse protsessist ja kokkuleppe täitmisest (politsei, prokurörid, kohtunikud jt), lõpuks ka need, kes on võimelised aitama õigusrikkumisega seotud probleemi lahendamisel ja ei ole seotud kuidagi menetluse osapooltega (ohvriabi, kogukonna töötajad, nõustajad jt). Viimase meetodi kasutamise mõju oli märkimisväärne. Esimese meetodi puhul lepivad ohver ja õigusrikkuja teo heastamise osas ja programmi ei kaasata teisi potentsiaalselt mõjutatud või huvitatud isikuid. Teise variandi pooldajad väidavad, et ainult pereteraapiad, koostöö erinevate orgasinatsioonidega ning erinevate võimaluste kättesaadavus mõjutavad taastavalt ja sellega saavutatakse üldist eesmärki, mis on seotud kogukonna kui terviku toimimisega. Sellistesse koostööprojektidesse ja -gruppidesse kaasatakse mitmeid mõjutatud ja huvitatud isikuid.

4. Taastava õiguse meede kui karistamise alternatiiv või alternatiivne karistus.

On väga tähtis määratlada taastava õiguse iseloomu ja eesmärki karistamise suhtes. Mõned taastava õiguse pooldajad nagu Wright⁹⁰ on arvamusel, et taastav meede võiks olla karistav ja see on alternatiivne karistus. Teised on seisukohal, et taastava õiguse meede on alternatiiv karistusele. Ühest küljest on taastava õiguse meede mõnes mõttes karistus, kuna tekitab õigusrikkujale kohustusi. Teisest küljest tuleb kindlalt eristada sunni- ja taastava õiguse meetmeid. Taastava õiguse lähenemisviisi võib kokku võtta kolme keskse küsimusega:⁹¹

- Kes on kahju saanud? Millised on tema vajadused? Kelle kohustus on neid vajadusi rahuldada?

Karistusõiguses vastavalt:

- Millist seadust rikuti? Kes seda tegi? Millist karistust tema väärrib?

⁹⁰ Vt viide 72, lk 41.

⁹¹ Zehr.H, Gohar.A. The little book of Restorative Justice. 2003, lk 19. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.unicef.org/tdad/littlebookrjpakaf.pdf> (21.02.2018).

- Karistusõigusel põhinev õigusmõistmine keskendub sellele, et õigusrikkuja vastutaks õigusvastase käitumise eest ja saaks väärilise karistuse. Taastav õigus aga reageerib nõuale käitumisele, keskendudes eelkõige ohvri vajadustele ja nendega seotud kohustuste täitmisele.⁹² Taastusprotsessis algab õigusemõistmine sellest, et selgitatakse ohvri vajadusi ja kavandatakse nende rahuldamine (vajaduse taastamine ja parandamine).

Taastav õigus peaks lõppema siis, kui juhtumi osas peaks otsuse tegema kehtiv karistusõigus. 21. sajandi alguses jõuti lõpuks seisukohale, et rakendatavad taastava õiguse tavad peavad endas hõlmama nii sunnimeetmeid kui ka vabatahtlikke protsesse, kuid sunnimeetmed olgu taastavad, mõistlikud ja lugupidavad.

5. Taastava õiguse põhimõtted ja nende paindlikkus.

Üks põhilisi põhimõtteid on vabatahtlikkus. Tekib küsimus taastava õiguse meetme valimisel, kuivõrd on objektiivselt hinnatav subjektiivne nähtus nagu vabatahtlikkus – isiku enda soov osaleda taastusprotsessis. Jääb küsitavaks, kas õigusrikkuja otsus (osaleda, heastada oma tegu, täita kohustusi) on vabatahtlik, kui tema nõustub taastava õiguse meetmega põhjusel, et vältida karistust. Õigusrikkujal peab kujunema sisemine motivatsioon. See aitab kahetseda tegu, võtta enda peale vastutust ja täita kohustusi.

Lähtudes diskussioonidest ja eeldatavatest eesmärkidest rakendatakse taastava õiguse meetmeid erinevates programmides. Kõige levinumateks peetakse kannatanu-kurjategija lepitamist, nn konverentsi- ja ringi-meetodit.⁹³ Kannatanu-kurjategija lepitamine sai alguse Kanadast, siis levis edasi Ameerika Ühendriikidesse ja alates 1981. aastast hakati seda tüüpi programmi kasutama Skandinaavia maades. Antud meetod on pigem suhtlusmeetod, mida juhib lepitaja, kes jääb lõpuni erapooletuks. Oluline on kuulata tähelepanelikult teise osapoole nägemust juhtunule ja arvamust sellest. Protsessi ajal tuvastatakse ebaõiglus, tekitatud kahju ja lepitakse edaspidistes kavatsustes. Ohvri roll on otsene roll konflikti lahendamisel.⁹⁴ Konverentsi-meetodit on kahte viisi: kannatanu ja kurjategija vaheline kokkulepe ja peregrupid. Esimese puhul avaldavad konflikti osapooled soovi olukorda parandada, nendega töötab vastava väljaõppe saanud spetsialist eraldi, siis saavad nad kokku ja jõuavad ühisele kokkuleppele. Peregrupi-meetodil osalevad protsessis peale konflikti osapoolte ka nende pereliikmed. See meetod annab perekonnale võimaluse kasutada oma perekonna ressursse,

⁹² Vt viide 91, lk 20.

⁹³ K. Vetemaa. Taastav õigus töös alaealiste õigusrikkumistega. Magistritöö, Tallinn 2016, lk 14.

⁹⁴ Vt viide 93, lk 16.

saada tuge olukorra parandamiseks ja edaspidiste konfliktide vältimiseks.⁹⁵ Ringi meetodit kasutatakse, et lõpetada vaidlus ja tugevdada sellega kogukonda. Sellest võtavad osa konflikti osapooled ja õiguskaitseorganites töötavad isikud, kes istuvad ringis, avaldavad arvamust, käsitledes uuritavad juhtumid. Vägivallatseja peab aru saama, et tema tegu on mõjutanud teisi, võtma vastutuse enda peale ja heastama tegu. Ohver peaks jääma protsessiga rahule ning tajuma, et protsess on lõppenud, tema vajadused rahuldatud ning juhtum lahendatud.⁹⁶ Nendes programmides on igal osalejal kandev roll konflikti lahendamisel. Sellega püütakse vähendada võimalike kuritegude retsidiivsust.

Antud diskussiooni kokkuvõtteks võiks öelda, et taastava õiguse pooldajad ei oma kindlat ühest arusaama taastava õiguse protsessist – meetmeid on erinevaid ja iga konkreetse meetme valik on juhtumipõhine. Taastava õiguse meetmete ja põhimõtete kasutamine on väga levinud Euroopa Liidu liikmesriikides (Soome, Rootsi, Saksamaa, Kreeka), Ameerika Ühendriikides ja Venemaa Föderatsioonis.

Kahe aastakümne jooksul taastava õiguse meetmete rakendamise algusest tehti erinevates riikides järeldused saadud tulemuste alusel:

- On vähenenud:
 - o korduv õigusrikkumine
 - o kuriteoohvrite traumajärgse stressi sümptomid ja nendega seotud kulud
 - o kriminaalmenetluse kulud
 - o ohvrite kättemaksusoov kurjategijate suhtes
- On suurenenud:
 - o Ohvrite ja kurjategijate rahuolu õigusrikkumiste lahendamisel

Samuti on uuritud peregruppide mõju õigusrikkujate edaspidisele käitumisele. Uuringud näitasid, et 95% perekonnaliikmetest, kes osalesid peregruppide kokkutulekul, väitsid, et nemad on taastava õiguse programmist olulist kasu saanud. Sama suur arv oli õigusrikkujate vanemaid, kes pidasid neid programme vajalikeks. 90% oli rahul sellega, et sai rääkida oma kogemusest ja vahetada seisukohti.⁹⁷

Ameerika Ühendriikides ja Euroopa riikides toetatakse teraapilist nõustamist, kus vägivallatsejat mõjutatakse ohvri tunnete väljendamisega. Näitena võib tuua Põhja-Iirimaal läbiviidud uuringut,

⁹⁵ European Best Practices of Restorative Justice in the Criminal Procedure. Hungary 2010, lk 21. Arvutivõrgus kättesaadav:

https://www.researchgate.net/publication/283730777_Restoring_relationships_hate_crime_and_restorative_justice (27.02.2018).

⁹⁶ Vt viide 91, lk 49.

⁹⁷ Vt viide 72, lk 132.

mis kinnitas, et kannatanu nägemisel, kuulamisel ning mõistmisel, millist kahju on tekitatud, võib olla suur mõju vägivallatseja moraalsuse arengule ning lepitusprotsessis osalemine on uuritavate jaoks olnud kasulik retsidiivsusest hoidumise protsessis. Austrias läbiviidud uuringutega leiti, et ohvri ja vägivallatseja lepitamine töötab eriliselt hästi tõsiste juhtumite puhul, kus on tegemist raskendatud kallaletungiga.⁹⁸ Suurbritannias 2015. aastal läbiviidud uuring näitas, et taastava õiguse protsessis osalenud ohvrid andsid rahuloleva tagasiside, osalejate kogemused olid positiivsed: juba protsessi käigus tunti, kuidas osalemine aitas kaasa kahju heastamisele ja taastavat õigust soovitaks ka teistele.⁹⁹

Seega näitavad mitmed uuringud, et aja- ja asjakohane taastava õiguse rakendamine võimaldab suuri tulemusi, samas ei saa rääkida kindlasti sellest, et taastavat õigust saab rakendada alati alternatiivina karistusõigusele.¹⁰⁰

2.4. Taastava õiguse meetmed lähisuhtevägivalla kriminaalasjades

Siiamaani puudub ühtne arusaam, kas lähisuhtevägivalla juhtumite puhul on taastava õiguse meetmete kasutamine otstarbekas, õiglane ja tulemuslik. Õiguse igasuguste meetmete kasutamine peaks vastama eelkõige selle õiguse põhimõtetele. Taastav õigus on alternatiiv karistusõigusele, kuid üht teisega asendada ei saa. Need eksisteerivad koos ning koosmõjus on võimalik saavutada õiget ja õiglast otsust. Taastav õigus keskendub kuritegevusega tekitatud kahju heastamisele, kahju vähendamisele edaspidiste kuritegude ennetamisega. Kuna taastava õiguse rakendamisse kaasatakse mitmed organisatsioonid, nõuab ühise eesmärgi (kogukonna ja ühiskonna säilitamine) nimel see protsess nii isiku, ühiskonna kui ka riigi ühist pingutust.

Kuritegu ei ole ainuüksi seaduse rikkumine, see toob kaasa suuremad tagajärjed nii isikule endale, kogukonnale kui ka ühiskonnale tervikuna, sõltumata kuriteo liigist. Kuriteo sooritanu riivab isiku õigusi, rikub suhteid, tekitab kahju. Riigis kehtiv õiguskord näeb ette, et imperatiivseid norme järgides vastutab süüdlane kuriteo eest. Ühiskond, kogukond (iga konkreetse juhtumi puhul kannatanu) aga vajab tihtipeale enamat kui süüdlase karistamist – ta vajab olukorra taastamist, parandamist või muutmist. Seda enam vajavad sellist lahendusviisi lähisuhtevägivalla juhtumid, kus eesmärgiks seatakse kannatanu ja kurjategija lepitamine ning kuriteoga tekitatud kahju heastamine. Eesti kui Euroopa Nõukogu naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise konventsiooniga liitunud riik kohustub võtma

⁹⁸ Vt viide 93, lk 33.

⁹⁹ Vt viide 93, lk 35.

¹⁰⁰ Vt viide 72, lk 132.

kasutusele vajalikke seadusandlikke või muid meetmeid, et „töötada välja või toetada programme, mille eesmärgiks on õpetada perevägivalda toimepanijaid vägivallast loobuma, et vältida edasist vägivalda ning muuta vägivaldseid käitumisharjumusi.“¹⁰¹ Konventsiooni eesmärgiks on luua Euroopa, kus ei oleks kohta naistevastasel vägivallal ja perevägivallal ning selle eesmärgi poole soovitatakse liikmesriikidel püüelda.¹⁰² Ühiskonnas on aga viimasel ajal tõusetunud probleemseks küsimus: kas need meetmed, mida kasutatakse lähisuhtevägivalla kriminaalasjade lahendamisel, on tõhusad ja annavad oodatud tulemust. Tänapäeval on see teema väga aktuaalne. Lähisuhtevägivald on ühiskonnale äärmiselt kulukas inimõiguste rikkumine ja sotsiaalne probleem ning pikaajaliselt ühiskondlikku stabiilsust kahjustav nähtus.¹⁰³ Eesti riik keskendus kuriteoennetuse programmide elluviimisel ühiskonna teadlikkuse suurendamisele perevägivallast ja rõhutas, et sobivatel juhtudel tuleb prokuröridel koos ohvriabitöötajatega rakendada ohvri ja kurjategija lepitamist.¹⁰⁴ Eesti ühiskonnas oli tõstetud perevägivalda käsitleva seaduse teema, kuid see ei andnud tänase päeva seisuga soovitud tulemust. Magistritöö autor viitab 2014. aasta Euroopa riikide perevägivalla alase seadusandluse analüüsile, kus 25 riigi kohta saadud andmete põhjal väideti, et perevägivalda käsitleva eriseaduse küsimus on riikide poolt sisuliselt lahendatud võrdselt. Vastavat seadust ei ole olemas 13 riigis ja on olemas 12 riigis. Eriseadust ei ole peetud vajalikuks Skandinaavia riikide ja paljude vanade EL liikmesriikide hulgas, ja on peetud vajalikuks Lõuna-Euroopa riikide ning EL uusliikmete hulgas.¹⁰⁵ Samas riikides, kes on selle seaduse vastu võtnud (Austria, Suurbritannia, USA, Austraalia, Saksamaa, Hispaania, Tšehhi, Sloveenia, Holland, Šveits, Bulgaaria, Leedu jt), on „perevägivalla seadus aidanud kasvatada õiguskultuuri ja õigusalast mõtlemist, andes avalikkusele edasi selge sõnumi: lähisuhtes toimepandud vägivald on tõsine kuritegu“.¹⁰⁶

Eespool on kirjeldatud erinevaid võimalusi lähisuhtevägivalla kuritegude lahendamisel. Autor pooldab seisukohta, et vägivallale reageerimisest ei piisa. Probleemi lahendamiseks peab tõhusamalt tegelema selle põhjustega ning olukorra lahendamisesse kaasama menetlusosalisi.

¹⁰¹ Vt viide 12.

¹⁰² Seletuskiri naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise Euroopa Nõukogu konventsiooni ratifitseerimise seaduse eelnõu juurde. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/d8a0e1e0-7a2e-4ebe-a3c9-deef33551baa/Naistevastase%20v%C3%A4givalla%20ja%20perev%C3%A4givalla%20ennetamise%20ja%20%C3%B5kestamise%20Euroopa%20N%C3%B5ukogu%20konventsiooni%20ratifitseerimise%20seadus> (15.02.2018).

¹⁰³ Lähisuhtevägivald. Arvutivõrgus kättesaadav:

https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/24125/lhisuhtevgivald_lsv.html (15.02.2018).

¹⁰⁴ Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018 heakskiitmine. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13329831>

¹⁰⁵ Vt viide 39, lk 3.

¹⁰⁶ Vt viide 3, lk 159.

Vägivalda on vaja pigem ennetada, kui lahendada. Probleemide tekkimisel perekonnas, kus oma arvamuse juurde jäävad isikud elavad ühes ruumis ja peavad teineteisega elama-eksisteerima, ei saa reeglina kumbki nendest teadvustada probleemi põhjust ja hinnata olukorra tõsidust. Sellises olukorras tuleb kaasata kolmas sõltumatu isik – spetsialist, kes aitab konflikti osapooltel jõuda konflikti põhjuste ja õige ning õiglase lahenduseeni. Taastav õigus on õiguse teooria, mis võimaldab süüteoga tekitatud kahju heastamist või olukorra taastamist, kaasates selleks vastava ettevalmistuse läbinud spetsialisti. Seda saavutatakse koostööprotsessi kaudu, millest võtavad osa nii kannatanu kui ka vägivallatseja. Taastamisprotsessi ajal tuvastatakse tekitatud kahju, võetakse vastu meetmed kahju hüvitamiseks/heastamiseks, seatakse eesmärgid, kaasatakse vajalikud koostööpartnerid, kujundatakse ümber menetlusosaliste suhteid.

Taastaval õigusel on mitmed kokkulepitud meetmed, millest üks, lepitusmenetlus, on Eestis levinud ja mida kasutatakse piisavalt palju. Ajalooliselt sai kannatanu–kurjategija lepitamine alguse Ameerika Ühendriikidest ja Kanadast 1970. aastatel.¹⁰⁷ Euroopas kasutatakse lepitamispraktikat Suurbritannias, Belgias, Saksamaal, Austrias, Prantsusmaal, Norras, Soomes, Tšehhi Vabariigis ja Poolas. Algselt kasutati lepitamist alaealiste õigusrikkujate puhul, siis aga hakati rakendama seda menetlusliiki ka täiskasvanutele. Lepitamise regulatsiooni olemus on riigiti erinev. Austrias on asja suunamisel lepitusmenetlusse oluline roll prokuröril. Lepitajad on palgalised sotsiaaltöötajad, vabatahtlikke protsessi ei kaasata. Soomes kasutatakse lepitamist alates 1983. aastast. Seadusega kohustatakse kõiki maakondi tagama lepitusteenuse kättesaadavus. Alates 1993. aastast kasutatakse ka Saksamaal lepitusmenetlust ja põhiliselt kannatanu–kurjategija lepitamist. Kahju heastamisele asunud kurjategija karistust võidakse vähendada.¹⁰⁸ Ungaris peetakse lepitamist sobivaks viisiks peresiseste konfliktide lahendamisel ja leitakse, et seeläbi saab olukorda lahendada ja vähendada kannatanute taasohvristamist. Samas ei kasutata lepitusmenetlust korduvalt samalaadse teo toimepanijale. Belgias ja Rootsis on lepitusmenetluse kasutamine perevägivalla juhtumites lubatud, kuid lepitust kasutatakse siiski üldiselt vähe. Iirimaa, Tšehhis, Luxembourgis on lepitusmenetluse kasutamine perevägivallajuhtumites välistatud, kuna see tingib eelkõige ebavõrdse võimupositsiooni lepitusprotsessis ja kriminaalmenetluse lõpetamine lähisuhtevägivalla juhtumi osas lepitamisprotsessi kaudu annab ühiskonnale märku perevägivallast kui kergest kuriteost.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/oigusuudised/eelvaadeSeadusUudis/274#2>

¹⁰⁸ Vt viide 107.

¹⁰⁹ Vt viide 6, lk 24.

Lähisuhtevägivalla juhtumid ei ole kerged juhtumid ja nende tõhusamat uurimist rõhutatakse Vägivalla ennetamise strateegias aastateks 2015-2020: “ELi ohvrite direktiivi ülevõtmine toob kaasa uued nõuded menetlusele ja süsteemselt teistsuguse lähenemise kannatanu individuaalse hindamise kaudu. Menetluskvaliteedi jälgimiseks ja hindamiseks tehakse regulaarselt analüüse, nt uuritakse menetluse ohvrisõbralikkust kannatanu vaatenurgast ja pööratakse tähelepanu perevägivalla juhtumites lepitusmenetluse kasutamise sobivusele.”¹¹⁰

3. LEPITUSMENETLUS

Lepitust kui nähtust või füüsilist tegevust võib vaadelda eriaspektidest. Üldiseks põhimõtteks on õigusrikkuja andekspalumine perekonna (eelkõige kannatada saanud isiku või isikute, ka konkreetse olukorraga kokku puutunud isikute) ees. Eraviisilise lepituse puhul on tegemist perekonnasisese olukorra lahendamisega. Kannatada saanud perekonnaliikmel on õigus ja võimalus valida, kas ta soovib õigusrikkujat karistada, millises ulatuses ja millisel viisil seda taotleda. Antud olukorras jääb tekkinud konflikt tihtipeale peresiseseks ja lahendusi leitakse samuti pere keskel. Seal, kus leiab aset perevägivald esimest korda, hakkab see juhtuma ka edaspidi. Perevägivalla täpsemat olemust ja faase kirjeldab magistritöö autor peatükis *lähisuhtevägivalla olemus*. Et vältida edaspidist perevägivalda, ei piisa ainult andekspalumisest. Käitumismudel jääb samaks ja järgmise pingelise olukorra tekkimisel on läbielatud vägivalla kordamisel suurem tõenäosus. Käitumismudelit ja arusaama on vaja muuta, küsimärgi alla jääb asjaolu, kas seda saab muuta peresiseselt või mitte. Perevägivald on üks keerulisemaid olukordi, kus tihtipeale inimesed jäävad elama ühe katuse alla. Loomulikult jääb kannatada saanud isikul võimalus pöörduda vastava hagiga kohtusse, kui temale on tekitatud vägivallaga kahju. Puuduvad vastavad uuringud ja andmed selle kohta, kui suur on osakaal tsiviilkohtumenetluse raames lahendatud perevägivalla juhtumite osas. Perevägivalla juhtumid ei kajastu tsiviilasjade puhul. Samuti ei saa objektiivset hinnangut anda ja esile tuua statistikat nende juhtumite puhul, kui kannatada saanud isik pöördub omal algatusel abi saamiseks erispetsialisti poole. Käesolevas töös analüüsitakse lepitusmenetlust lähisuhtes toimepandud kriminaalasjades.

¹¹⁰ Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015-2020. Tallinn 2015, lk 19. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/vagivalla_ennetamise_strateegia_2015-2020_kodulehele.pdf (18.02.2018).

3.1. Lepitusmenetluse väljakujunemine ja rakendusala

Euroopa Liidu Nõukogu poolt 15. märtsil 2001. a vastu võetud raamotsus ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses¹¹¹ kohustas liikmesriike viima lepitusmenetluse sisse oma siseriiklikusse õigusesse. Artiklis 1 on lepitusmenetluse mõiste defineeritud järgmiselt: “lepitusmenetlusena kriminaalmenetlusõiguses” mõistetakse enne kriminaalmenetlust või selle ajal läbirääkimiste pidamist ja lahenduse otsimist ohvri ja kuriteo toimepanija vahel, mida vahendab pädev isik.”¹¹² Riikidel jäi võimalus vabalt otsustada, mis ulatuses ja millise korraldusega seda teha: „iga liikmesriik otsib võimalusi lepitusmenetluse soodustamiseks kriminaalasjade puhul, mida riik käsitleb seda tüüpi abinõu jaoks kohasena.”¹¹³ Raamotsuse täitmist käsitlev analüüs (Victims in Europe, 2009), millele viitavad oma uuringus Klopets ja Tamm, näitab, et „riigiti on erinevad nii lepitatavad juhtumid kui ka see, millisel määral lepituse tulemusi kriminaalmenetluses arvestatakse.”¹¹⁴

KrMS § 203¹ ja § 203² sätestab kriminaalmenetluse lõpetamise võimalust lepitusmenetluse tulemusena. Prokuratuur võib kahtlustatava või süüdistatava ja kannatanu nõusolekul taotleda, et kohus kriminaalmenetluse lõpetaks, kui kriminaalmenetluse esemeks oleva teise astme kuriteo asjaolud on selged, kriminaalmenetluse jätkamiseks puudub avalik menetlushuvi ning kahtlustatav või süüdistatav on kannatanuga leppinud käesoleva seadustiku §-s 203² sätestatud korras.¹¹⁵ Sama õigusnorm piiritleb kriminaalmenetluse raskusastet, mille puhul võib rakendada lepitusmenetlust. KrMS § 203¹ lg 1 alusel peaks otsuse kriminaalmenetluse lõpetamise osas tegema üksnes kohus. Lg 6 täpsustab, et prokuratuur võib ise menetluse lõpetada juhul, kui kriminaalmenetluse esemeks on teise astme kuritegu, mille eest KarS ei näi karistusena ette vangistuse alammäära või näeb karistusena ette ainult rahalise karistuse. Kuna nendele tingimustele vastab suurem osa teise astme kuritegusid, siis praktikas on § 203 peamiseks kohaldajaks prokuratuur.¹¹⁶ Seadus ei viita süü suurusele lepitusmenetlust

¹¹¹ Council framework decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings. Arvutivõrgus kättesaadav: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/framework_decision_2001_220_on_standing_of_victims_in_criminal_proceedings_en_1.pdf (15.02.2018).

¹¹² Euroopa Liidu Nõukogu raamotsustus, 15. märtsil 2001, ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses, 2001/220/JHA. Artikkel 1. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001F0220&from=GA> (15.02.2018).

¹¹³ Vt viide 112, artikkel 10.

¹¹⁴ U. Klopets, K. Tamm. Kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu. Magistritöö, Tallinn 2010, lk 9.

¹¹⁵ Vt viide 54, lk 491.

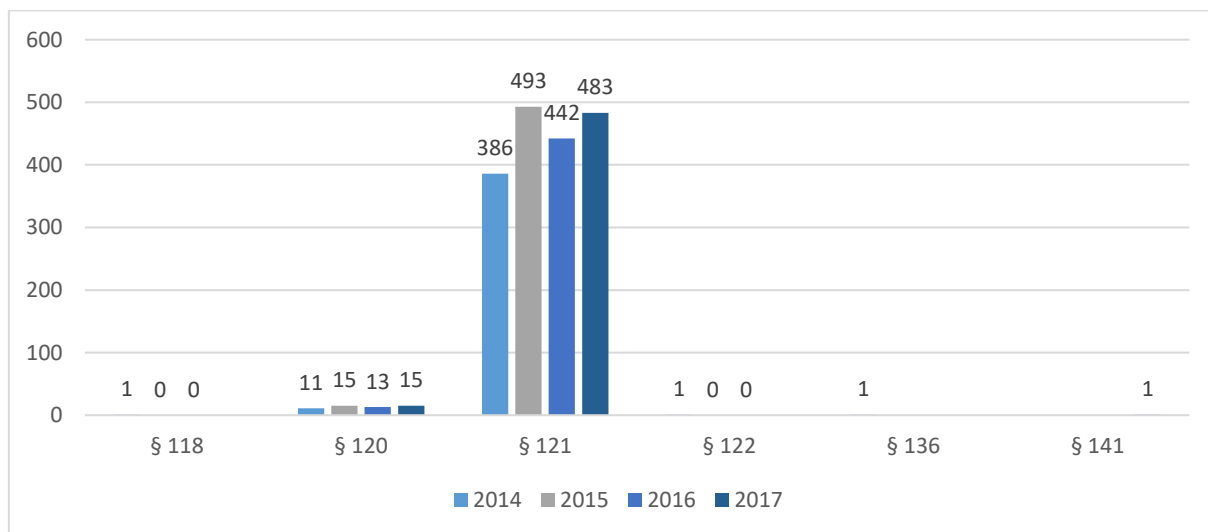
¹¹⁶ Vt viide 54, lk 491

välistava asjaoluna. Sama norm sätestab kuritegusid ja asjaolusid, kus lepitusmenetlus ei ole lubatud:

- 1) karistusseadustiku §-des 133¹, 133², 134, 138–139, 141 ja 143 nimetatud kuritegudes ning §-s 144 nimetatud kuriteos, kui kannatanu on noorem kui kaheksateistaastane;
- 2) täisealise poolt alla neljateistaastase kannatanu vastu toimepandud kuritegudes;
- 3) kui kuriteo tagajärjeks oli inimese surm;
- 4) inimsusevastastes ja rahvusvahelise julgeoleku vastastes, riigivastastes, ametialastes, üldohtlikes ning õigusemõistmise vastastes kuritegudes.

Lepitusmenetluse näol on tegemist Euroopas laialt kasutuses oleva alternatiiviga riiklikule kriminaalmenetlusele. Viimaste uuringute ja aruannete põhjal võib teha järelduse, et lepitusmenetlust kui ühte võimalikku lähisuhtevägivalla juhtumite lahendamise viisi kasutatakse Eestis palju.

Joonis 2. Lepitusmenetluse rakendamine lähisuhtevägivalla juhtumites.

Allikas: PPA arendusosakonna analüüsibüroo

Joonisest 2 selgub, et kehalise väärkohtlemise puhul rakendatakse lepitusmenetlust stabiilselt viimase kolme aasta jooksul: 2017. aasta lepitusmenetluste arv (483) jäi 2015. aasta tasemele (493). Kui arvesse võtta 2017. aastal registreeritud lähisuhtevägivallakuritegude arvu - hinnanguliselt 2632 (2016. aastal 3017, 2015.a – 2997 ja 2014.a – 2721 kuritegu),¹¹⁷ võib teha järelduse, et iga viies lähisuhtes toime pandud vägivalla kuritegu lahendatakse lepitusmenetluse raames. See tähendab seda, et vägivalla juhtumi osapooltel antakse võimalus käitumismudel ümber hinnata ja lahendada tekkinud olukord kohtuväliselt lepitaja juures.

¹¹⁷ Vt viide 1, lk 40.

Lepitusmenetlus tugineb taastava õiguse põhimõtetel. Lähtekohaks on kuriteo sotsiaalne taust ja sellest tulenevalt kaasatakse kuriteo kui konflikti lahendamisele nii kuriteo toimepanija kui ka kuriteoohver, samuti ühiskond laiemalt. Mitteformaalne lepitusmenetlus võimaldab kriminaalmenetlusest sõltumatult või sellega paralleelselt lepitada ohvrit ja kurjategijat, tegeldes ohvri vajaduste ja kuriteoni viinud konflikti põhjustega. Ühelt poolt võimaldab lepitamine ohvrit otsustusprotsessi rohkem kaasata, mis kindlasti suurendab inimeste osalus- ja turvatunnet, teiselt poolt vähendab see kuriteoga kaasnenud pingeid, hirmu, viha jms tundeid.¹¹⁸

Perevägivalla menetluspraktikat analüüsid jõudsid Ahven ja Surva järeldusele, et lepitusmenetlus püütakse sobivate juhtumite puhul võimalikult kiiresti algatada, et tagada juhtumi ja mälestuste värskus. Sel juhul on lepitamine kõige efektiivsem. Lepitusmenetlust kasutatakse praktilistel põhjustel – menetluskulude maksmisest pääsemine – avaliku menetlushuvi puudumisega lõpetamise asemel.¹¹⁹

Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus nr (99) 19 „Lepitamisest kriminaalasjades“ art 1 kohaselt on lepitamine protsess, mille käigus ohver ja kurjategija saavad aktiivselt osaleda kuriteo tagajärgede lahendamisel erapooletu lepitaja vahendusel, kui mõlemad pooled sellega nõus on.¹²⁰ Sellega on sätestatud taastava õiguse meetmete spetsiifilisus ja taastava õiguse eesmärgiks on jõudmine kokkuleppele. Edaspidi, viidates Põderi magistritööle, tuuakse välja põhimõtted, millele lepitusmenetlus kriminaalasjades peab vastama:

- vabatahtlikkus, ehk konflikti osapooled peavad avaldama oma soovi ja andma nõusoleku osaleda lepitusmenetlusprotsessis;
- konfidentsiaalsus, ehk osapoolte nõusolek, et lepitusmenetlusse kaasatakse kolmandad isikud;
- kättesaadavus, ehk lepitusmenetlus on avalik, kättesaadav teenus igas kriminaalmenetluse staadiumis;
- lepitusteenused peavad olema kriminaalsüsteemist piisavalt sõltumatud.¹²¹

¹¹⁸ A. Rannaveski. Lepitusmenetlus – kriminaalmenetluse alternatiiv. Sotsiaaltöö 2007, lk 8.

¹¹⁹ A. Ahven, L. Surva. Perevägivalla menetluspraktika: 2011 ja 2013, lk 9. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.kriminaalpoliitika.rik.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/pv_menetlus_2011-2013_avalik.pdf (23.01.2018).

¹²⁰ Vt viide 54, lk 489.

¹²¹ K. Põder. Perevägivalla juhtumite menetlemise taastava õiguse meetmed. Magistritöö, Tallinn 2015, lk 16.

„Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015-2020“ rõhutab, et pooldatakse vägivallatseja saatmist programmi osalema, samas tuleb ettevaatavalt tegelda ohvriga ja osutada talle vajaduse korral toetavaid teenuseid. Vägivalla peatamiseks peab kaasama rohkem vägivallatseja lähedasi, pakkuma ka neile nõustamist, kuna lähedased võivad olla olulised vägivallatseja rehabiliteerimisel.¹²²

Lepitusmenetluse keskmes on kuriteole viinud põhjuste väljaselgitamine, kuriteo kahjulike tagajärgede tuvastamine, kuriteo heastamise võimaluste otsimine ja vastava kokkuleppe saavutamine ohvri ja kurjategija vahel. Lepitusmenetluse osalised on kannatanu, kahtlustatav või süüdistatav. Lepitusmenetluse olemuse ja eesmärgi tõttu ei ole kaitsja kohtuvälise menetluse osapooleks. Kaitsja võib osutada kaitsealusele lepitusmenetluse kohaldamise nõusolekuga seotud õigusabi, kuid tal ei ole õigust võtta osa kohtumistest lepitaja juures. Kriminaalmenetluse seadustik reguleerib vaid õiguslikult lepitusmenetluse protsessi ja selle etappe, kuid selle korralduslikku poolt reguleerib ohvriabi seadus ja selle alusel kehtestatud 13.07.2017 VV määrus nr 188 „Lepitusmenetluse läbiviimise kord“. Sellega lõpeb riigi ülesanne otsustada kurjategija karistamise osas, ja juhtumi lahendamine antakse kogukonna ülesandeks, lähtudes taastava õiguse põhimõtetest.¹²³ Lepitusmenetluse protsess koosneb järgmistest osadest:

1. Juhtum jõuab lepitajani. Prokuratuur või kohus saadab lepitajale lepitusmenetluse rakendamise määruse. Prokuratuuril või kohtul on võimalus võtta vastu diskretsiooniotsus, kas juhtumit on võimalik lahendada lepitusmenetluse raames või mitte. Prokuratuur teeb oma otsuse, juhindudes Riigi peaprokuröri juhiseist.¹²⁴
2. Kontakt lepitamise osapooltega. Lepitaja võtab ühendust menetluse osapooltega. Kui mõnega osapooltest ei ole võimalik kontakti saada, teavitab lepitaja sellest viivitamata menetlejat. Lepitaja kohustus on üle kontrollida osapoolte nõusolekud asja lahendamiseks lepitusmenetluses ja selgitada vajadusel lepitusmenetluse olemust ja käiku.
3. Lepitamise korraldamine. Lepitusmenetluse läbiviimise kord näeb ette, et kohtumisi lepitaja ja menetlusosaliste vahel peab olema vähemalt kaks. Lähtudes ohvri vajadustest ja juhtumi asjaoludest, võib lepitaja kutsuda menetlusosalised vastuvõtule esialgu eraldi.
4. Kokkuleppe tegemine. Lepituskokkuleppe sõlmimisel peavad kohal olema mõlemad osapooled. Lõplik kokkulepe peab olema sõlmitud kahe kuu jooksul lepitusmenetluse rakendamise määruse jõudmisest lepitajani.

¹²² Vt viide 110.

¹²³ Vt viide 54, lk 492.

¹²⁴ Riigi peaprokuröri juhise KrMS §202-203 kohaldamise kohta seisuga 31.08.2017. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/oportuniteedijuhis_alates_01.09.2016_muudetud_31.08.2017.pdf (27.02.2018).

5. Jälgimine. Lepitaja jälgib lepituskokkuleppes olevate kohustuste täitmist. Selle kohustuse täitmiseks on lepitajale antud õigus nõuda kohustuste täitmist tõendavate dokumentide ja teabe esitamist.
6. Tulemuste teatamine menetlejale. Kui enne lepituskokkuleppe sõlmimist on selgunud asjaolud, mille tõttu ei ole lepitusmenetluse jätkamine enam võimalik, siis peab lepitaja saatma kohe prokuratuurile vastava ettekande. Oluline, et osapooltel on võimalus võtta tagasi oma nõusolek lepitusmenetluses osaleda. Kui kokkuleppes olnud tingimused on täidetud, teavitab lepitaja sellest prokuratuuri. Kui kokkuleppes olnud tingimused ei ole täidetud või ei ole täidetud tähtaegselt, saadab lepitaja prokuratuuri ettekande, kus kirjeldatakse täitmata jäänud kohustusi ja sellega seonduvaid asjaolusid.¹²⁵

2014. aastal koostatud riigi peaprokuröri ülevaates Riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2013. aastal märkis tolle aja riigi peaprokurör Norman Aas, et „lepitusmenetluse raames tegeletakse kuriteoni viinud konflikti põhjustega ja konflikti lahendamisele kaasatakse nii kuriteo toimepanija kui ka ohver. Ohvri aktiivse kaasamise läbi soovitakse suurendada ohvri turvatunnet ning vähendada kuriteoga kaasnenud pingeid, hirmu jms tundeid“.¹²⁶ Viimastel aastatel on täheldatud lähisuhtes toimepandud kuritegude kasvu, seega eeldab selle kuriteo sedavõrd lai levik kriminaalmenetluse kõrval üha enam alternatiivide rakendamist kannatanute kaitseks, olgu selleks tugivõrgustike kaasamine või alternatiivsete menetlusliikide läbimõeldud rakendamine.¹²⁷

Prokuratuuri ülesanne enne vägivallajuhtumi lepitusmenetlusse saatmist on selgitada välja poolte tegelik eesmärk: kas pooled soovivad tõepoolest leppida ning omavahelisi probleeme lepitaja osalusel lahendada. Lepitusmenetluse raames saavad osapooled tegeleda omavaheliste probleemide, suhete parandamisega ja kahtlustataval on võimalus oma tegu heastada. Varasemalt lepitusmenetluse teemal läbi viidud uuringud kinnitasid, et perevägivalla lahendite puhul võib lepitus jätta mulje, et perevägivald on kerge kuritegu ja lepituses osalejad on erinevatel võimupositsioonidel.¹²⁸ Tuleb tunnistada, et on raske hinnata otsuse

¹²⁵ Vt viide 54, lk 493.

¹²⁶ Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2013. aastal. Tallinn 2014, lk 9. Arvutivõrgus kättesaadav:

<http://www.prokuratuur.ee/et/prokuratuur/riigi-peaprokuror> (13.03.2018).

¹²⁷ Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2015. aastal. 2016, lk 4. Arvutivõrgus kättesaadav:

http://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/Riigi%20peaprokur%C3%B6ri%20%C3%BClevaade%20p%C3%B5hiseaduskomisjonile%202015.pdf (13.03.2018).

¹²⁸ K. Kruut. Perevägivald Eesti Vabariigis. Magistritöö, Tallinn 2014, lk 39.

tegemisel, mis on kannatanu tegelik soov ning välistada kannatanu mõjutatavust ja taasohvristumist. Kahtlustatavad näevad tihti lepitusmenetluses vaid võimalust pääseda kriminaalkaristusest. Prokuratuur väidab aga, et isegi sel juhul saadetakse juhtumid lepitusse, kuigi selline käitumine ei ole kooskõlas lepitusmenetluse eesmärgiga.¹²⁹

3.2. Lepitusprotsessi osalised

Kõige rohkem uuringuid on läbi viidud Ameerika Ühendriikides ja Euroopa riikides seal kehtivate taastumisprogrammide alusel. Kaasatakse kogukonda, kes toetab nii ohvrit kui ka õigusrikkujat. Ohvrit julgustatakse osalema taastamisprotsessis, rääkima juhtunust, läbielatust, emotsioonidest ja ootustest, vältides samas taasohvristumise riski. Kaasatakse ohvrite perekondi, kellest valitakse nõ usaldus- ja tugiisikuid.¹³⁰

Ohvrid pälvivad taastaval õigusemõistmisel erilist tähelepanu, kuna ohvrite vajadusi kuriteos kannatanuna ei arvestata kriminaalmenetluses täielikul määral. Taastava õiguse keskseks punktiks seatakse ohver ja tema vajadused. Karistusõiguse keskseks punktiks jääb süüteo koosseis ehk õigusrikkumine. Ohvrid tunnevad ennast tihti kriminaalmenetluses ebakindlalt, neil ei teki õigust juhtida kriminaalmenetlust ja arutada karistuse üle. Küll tekib neil võimalus oma arvamuse avaldamiseks, kohtuprotsessis osalemiseks. Kriminaalmenetluse algataja, menetleja ja otsuse tegija on riik, ning otsustamisprotsessi ohvrit eriti ei kaasata. Kohtuotsuse tegemisel reeglina ei arvestata ohvri vajaduste rahuldamist. Edaspidi tuuakse välja neli ohvri vajadust, mida peab kindlasti igas lähisuhtevägivalla kriminaalmenetluse protsessis arvestama:

1. Teave. Ohvrid vajavad vastuseid paljudele küsimustele. Kriminaalmenetluse alustamiseks piisab ohvri ülekuulamisest, vajalike õiguste ja kohustuste tutvustamisest ja selgitamisest. Võib juhtuda, et peale seda ei võta uurija kriminaalmenetluse ajal ohvriga rohkem ühendust. Ohver võib sattuda teadmatusse, tal tekivad erinevad mõtted: kas tegin õigesti, et pöördusin politseisse, mis edasi saab, kas minu juhtumit uuritakse, jt. Ohver vajab nõ reaalset teavet, mis puudutab tema juhtumit, tema vajadusi ja menetlevat kriminaalasja.
2. Juhtunust rääkimine. Vägivalla all pikemalt kannatanud ohver vajab võimalust rääkida asjaoludest, mis ja kuidas juhtus. Tihti on ohvri jaoks oluline seda rääkida korduvalt. See omab tervendavat efekti. Ohver püüab taastada juhtunu asjaolusid ning läbi rääkimise ja

¹²⁹ Vt viide 6, lk 75.

¹³⁰ Vt viide 91, lk 12.

juhtunu üle arutamise jõuab arusaamale juhtunu põhjustest. Selle kaudu toimub taastumine ehk juhtunu mõistmine ja aktsepteerimine. Tihti on ohvri oluline saada vastused vastamata jäänud küsimustele ning aru saada, miks see juhtus.¹³¹ Vältimaks kannatanu taasohvristumist on oluline, et vägivalda kogenud ohver räägiks vastava väljaõppega spetsialistiga. Kriminaalmenetluse raames informeeritakse ohvrit võimalusest pöörduda ohvriabitöötaja poole, kes vajadusel pakub ohvrile vastava spetsialisti abi. Ohvri taastumise eesmärgist lähtudes on oluline rääkida läbielatust ka õigusrikkujale, kes põhjustas ohvri teatud emotsioonide tekkimise ja kelle tegevuse tagajärjel tekkis konkreetne olukord. Oluline on üheselt aru saada juhtunu ehk vägivalla põhjustest, edasise suhtlemise ja kooselu võimalustest. Sellel protsessil rajaneb ka ennetusprotsess edaspidiste vägivalla juhtumite ennetamiseks ja ärahoidmiseks.

3. Mõjuvõimu ja enesekindluse tõstmine. Magistritöö autor kirjeldas peatükis *lähisuhtevägivalla olemus* vägivalla kulgemist ja selle mõju ohvrile. Tihtipeale tunnevad ohvrid, et ei oma kontrolli olukorra üle, ei saa seda kuidagi mõjutada, suruvad alla oma emotsioonid, soovid, hoiakud, huvid ja ootused. Ohvri kaasamine vägivallajuhtumi uurimisprotsessi mõjub ohvrile taastavalt, kuna annab jõudu tõsta enesehinnangut ja usku olukorra lahendamisse.
4. Omaksvõtmine ja heastamine. Ohvri jaoks on õigusrikkuja vabatahtlik soov heastada oma tegu, vabandada ja aidata taastumisel väga olulised. Selle kaudu saab ohver aru, et õigusrikkuja on süü omaks võtnud ning ohver ise ei ole juhtunud süüdi.¹³² Lähtudes ohvri huvidest ja seisundist on paljudes asjades antud viis olukorra lahendamisel tähtsam, kui õigusrikkuja kohtulik karistus.

Taastaval õigusemõistmisel keskendutakse ohvri vajadustele ning sellest lähtudes planeeritakse ning korraldatakse vastavad teenused.

Õigusrikkuja vastutus, selle ulatus ja viis on teine tähtis moment nii karistusõiguses kui ka taastavas õigusemõistmises. Riik kui karistatav organ on huvitatud sellest, et õigusrikkuja vastutaks temale inkrimineeritava süüteo eest. Süüdimõistva otsuse kaudu antakse õigusrikkujale ja kogukonnale mõista, et õigusvastane tegu on karistatav. Selliselt säilitatakse riigis eksisteerivat õiguskindluse põhimõtet. Riik püüab sunnimeetoditega muuta õigusrikkuja käitumist ja hoida seda kontrolli all. Taastava õigusemõistmise pooldajad on veendunud, et kohtulik karistus ei too oodatud tulemust ega saavuta vajalikku eesmärki. Iga konkreetne juhtum nõuab õigusrikkujalt aktiivset tööd endaga, arusaamist teost, selle keelatusest ja

¹³¹ Vt viide 91, lk 12.

¹³² Vt viide 91, lk 14.

tagajärgedest, tema enda soovi muuta oma käitumist või soovi hoiduda edaspidisest süütegude toimepanemisest. Reaalne ja õige vastutus seisneb selles, et õigusrikkuja mõistab tegu, oma käitumist, soovib vabatahtlikult olukorda parandada ja panustab sellesse. Kui tegemist on lähisuhtevägivallaga, siis juhtumi osapooled jätkavad tihtipeale kooselu, see tähendab, et nad jäävad ühte elamispiinda, kus neil tuleb kõiki perekonnaelu ja lapsi puudutavaid küsimusi koos lahendada. Õigusvastase teo toime pannud isik peaks hoiduma järgnevatest süütegudest, muutma oma käitumist vastavalt kogukonnas kehtivatele tavale ja normidele.¹³³ Ollakse kindlal arvamusel, et taastumisprotsessi kaasatud õigusrikkuja vajab nagu ohvergi tugi- või usaldusisikut (see võib olla ka perekonnaliige), kes aitab probleemi lahendamisel ning mõlemad õigusrikkuja ja tema perekond vastutavad ohvrile tekitatud kahju heastamise eest. Kahju heastamise all tuleb mõista, et lepituskokkulepe ei võrdu kokkuleppega tsiviilhagi osas.¹³⁴

Ohvriabiteenus on üks lähisuhtevägivalla ohvritele kõige kättesaadavam riiklik teenus, mis käivitus aastal 2005. Ohvriabi töötajad üle Eesti pakuvad vägivallaohvritele emotsionaalset tuge ja infot abisaamise võimalustest. Ohvriabitöötaja lepitajana peab veenduma, et lepitusmenetlus on sobivaim vahend ja et konflikti osapooled soovivad leppida ning kedagi ei sunnita lepituseks. Vägivallatseja peab teadma, et tegemist ei ole lihtsama kriminaalmenetluse lahendamise viisiga, vaid, et temal tuleb ka kohustusi täita. Lepitaja kui spetsialisti roll on oluline taastamisprotsessi alustamisel ja läbiviimisel. Lääne ühiskonnas võib lepitajast saada lepitusprotsessis osaleja, kes aruteludes kaasa aitab, tagades sellega osapooltele kindlustunde (nt rühmade kokkutulekud, suhtlusringid). Lepitaja kui lepitusprotsessi juhendaja kohustus on tagada menetlusosalistele rahu taastamisprotsessi ajal.

Riik on huvitatud terve kogukonna ja ühiskonna eksisteerimisest. Seega, kui kogukonna liige langeb ohvriks või paneb toime õiguserikkumise, tekib kogukonnal huvi isiku heaolu taastamise ja tagamise vastu. Iga juhtumi lahendamisel on oluline roll kogukonnal, kes lähtudes planeeritavatest tegevustest aitab kaasa juhtumi osapoolte taastumisel.¹³⁵ Eespool nimetatud vajadused tulenevad Riigikogu kriminaalpoliitika üldisest eesmärgist: kuritegevuse vähendamine, politsei ja prokuratuuri prioriteetidest võitluses perevägivalla, eelkõige korduva vägivallaga.¹³⁶

¹³³ Vt viide 91, lk 15.

¹³⁴ Vt viide 114, lk 27.

¹³⁵ Vt viide 91, lk 16.

¹³⁶ Prokuratuur. Prioriteetid. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.prokuratuur.ee/et/organisatsioon/prioriteetid> (28.03.2018).

4. EMPIIRILINE UURIMUS

4.1. Uurimuse eesmärk ja metoodika

Käesoleva magistritöö eesmärk oli leida vastused töös püstitatud küsimustele, koguda informatsiooni lepitusmenetlust igapäevase tööülesandena rakendatavate spetsialistide käest ning kajastada olukorda tänapäeval.

Andmeid on kogutud ja analüüsitud kvalitatiivse meetodi abil. Kvalitatiivne uurimus sobib tegeliku olukorra mõistmiseks ja seletamiseks. Uuritakse inimeste kogemuste olemust ja seda, mis tähenduse nad ise oma kogemusele annavad.¹³⁷ Kvalitatiivse meetodi eripära seisneb selles, et selle abil jõutakse vastusele küsimusele *kuidas?* Kasutatava meetodit on valitud välja eelkõige selle järgi, et see aitab koguda uurimisandmeid, neid analüüsida ja vastata uurimisküsimustele. Kuna kvalitatiivse uurimistöö aluseks on eelkõige tegeliku elu kirjeldamine ja tõsiasiade väljatoomine,¹³⁸ analüüsiti käesolevas magistritöös, kuidas tänapäeval toimib lepitusmenetlus lähisuhtevägivalla asjades.

4.2. Andmete kogumine ja valim

Detailse ja mitmekesise informatsiooni saamiseks sobib kvalitatiivseks uurimismeetodiks intervjuu. Intervjuu küsimused tulenesid uurimisülesandest. Andmekogumismeetodiks on valitud pool-struktureeritud individuaalintervjuu. Seda tüüpi intervjuud on eelistatud, sest intervjuu ajal oli võimalus esitada intervjuueeritavale täiendavaid küsimusi, kui ilmnesid teemat puudutavad lisaaspektid. Intervjuu andis võimaluse kajastada hetkeolukorda, hinnata seda intervjuueeritava pilgu läbi ning koguda sellega kontekstile vastavaid andmeid.¹³⁹ Intervjuueeritaval oli võimalus põhjendada oma seisukohti, lähtuda oma kogemusest ja öelda välja omapoolsed põhilised argumendid, millele võis magistritöö autor uurimisküsimusi koostades tähelepanu mitte pöörata. Individuaalintervjuude kasuks on otsustatud põhjusel, et intervjuude käigus oli võimalik koguda ja saada otsest ning tõepäraselt informatsiooni. Individuaalintervjuu ajal oli vahetu kontakt, avatum suhtlemine, kus vabas vormis väljendatati ja põhjendatati oma seisukohti. Intervjuu algas tutvumisest, teema avamisest, et saada intervjuueeritavaga paremat vestluskontakti, seejärel keskenduti intervjuu küsimustele.

¹³⁷ L. Õunapuu. Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes. Tartu Ülikool 2014, lk 53.

¹³⁸ S. Hirsjärvi, P. Remes, P. Sajavaara. Uuri ja kirjuta. Tallinn 2005, lk 152.

¹³⁹ S. Gabriano, J. Holland. Quantitative and qualitative methods in impact evaluation and measuring results. Social Development Direct 2009, lk 7.

Uurimuse käigus oli oluline saada andmeid antud teemaga igapäevaselt tegelevate asjatundjate käest, nende seisukohti ja suhtumist uuritavasse teemasse. Seega viidi intervjuud läbi spetsialistidega. Intervjuu meetodiks oli valitud ekspertintervjuu. Ohvriabi seaduse § 6⁴ lg 1 järgi tagab lepitusmenetluse osutamise kriminaalasjades Sotsiaalkindlustusamet, lähtudes piirkondlikkuse põhimõttest. Kriminaalmenetlustes on lepitajaks ohvriabitöötaja. Intervjueeritavate leidmisel on lähtutud eelkõige vabatahtlikkuse põhimõttest. Selleks pöördus magistritöö autor Sotsiaalkindlustusameti ohvriabitöötajate juhi poole teatega uurimuse planeerimisest ja uurimismeetodist. Kuna Eestis on kokku 25 ohvriabitöötajat ja Eesti on jaotatud neljaks piirkonnaks, siis proportsionaalsuse põhimõttest lähtudes ja objektiivsemate andmete kogumiseks on otsustatud intervjueerida kolme ohvriabitöötajat igast piirkonnast, seega esindusliku valimi saamiseks oli esialgne plaan läbi viia 12 intervjuud. Valimisse sattumise kriteeriumiks oli esialgu ohvriabitöötaja enda nõusolek ja soov intervjuus osaleda. Informeerivale kirjale tuli 5 ohvriabitöötajate vastust kinnitusega, et on huvitatud antud uurimusest ja on nõus intervjuus osalema. Teistega võttis magistritöö autor ise ühendust, arutas uurimuses osalemise võimalust, nõusolekut ja intervjuu toimumise aega kas e-posti vahendusel või telefoni teel.

Intervjuud viis magistritöö autor läbi isiklikult. Individuaalintervjuu andis võimaluse jälgida uuritavat teemat ning olla kursis saadavate andmetega. Intervjuud teostati kas silmast silma intervjueeritavaga kohtudes, vesteldes Skype-i kaudu ja viimase võimaluse puudumisel telefoni teel. Intervjueeritavaga kohtumised toimusid intervjueeritava töökohal, kus intervjueeritaval oli võimalus oma tavalises keskkonnas rääkida ning avaldada arvamust oma igapäevasest tööst. Skype-i kaudu ja telefoni teel läbiviidud intervjuude osas lepidi kokku eraldi ja valiti intervjueeritava jaoks sobivam aeg. Intervjuu aluseks olid küsimused eesmärgiga uurida vajalikku informatsiooni ning leida vastused töös püstitatud küsimustele.¹⁴⁰ Ekspertidega läbiviidud intervjuud põhinesid intervjueeritava kogemusel ja puudutasid nende professionaalset tegevust, arvamusi ja hinnanguid antud teemal. Magistritöö autori hinnangul õnnestus silmast silma intervjuu ajal luua hea õhkkond ja kontakt, kus intervjueerija ja intervjueeritav tundsid ennast vabalt. Kokku oli läbiviidud 12 intervjuud (intervjueeritud igast piirkonnast kolm ohvriabitöötajat). Intervjuu ajaks oli algselt planeeritud kuni üks tund aega, kuid osa intervjuusid ületasid ajapiire põhjusel, et intervjueeritavad tahtsid rääkida ja oli märgatav, et teema on aktuaalne ja huvitas neid.

¹⁴⁰ Vt Lisa 1.

4.3. Analüüs

Antud uurimuse eesmärk oli leida vastused magistritöö raames püstitatud küsimustele. Intervjuude läbiviimisel ja analüüsimisel keskenduti faktidele ja juhtumite kirjeldusele, mis sisaldasid otsitavat teavet, ja pöörati suuremat rõhku intervjuueeritavate seletustele. Kogu intervjuueeritava jutt on analüüsitud tervikuna, mis andis võimaluse sügavamini mõista probleemi olemust, selle tagapõhja ja otsida läbiviidud intervjuudest võimalikke lahendusi. Intervjuud viidi läbi intervjuueeritava emakeeles. Kõik intervjuud on sõna-sõnalt transkribeeritud ning venekeelsed intervjuud ka eesti keelde tõlgitud. Kuna 25-st ohvriabitöötajast on intervjuueeritud 12, ei ole uurimuse tulemusena saadud andmed üldistatavad ning seletused kõikehõlmavad. Uurimistöös kasutatud kvalitatiivse meetodi abil kogutud andmete üldistamisel uuritakse ka erinevate teemade suhet üksteisesse. Alljärgnevas välja toodud juhtumite kirjeldused ja näited intervjuudest ei põhine üksikjuhtumitel, vaid kogu andmekogust järeldatud seaduspärasustel. Magistritöö eesmärgiks on ka kogutud andmete analüüsi abil lepitusmenetluse rakendamise tänapäevase olukorra kajastamine lepitaja silmade läbi ja uute nägemuste esitamine lähisuhtevägivalla kriminaalasjade lahendamise seonduvasse diskussiooni.

4.4. Uurimuse tulemused ja diskussioon

4.4.1. Lepitusmenetlusse suunatud lähisuhtevägivalla juhtumite tüpoloogia

Vaimse vägivalla juhtumi puhul kriminaalasja ei alustata, kuid ohvriabitöötaja saab tegeleda abi vajava perekonnaga ning pakkuda vajalikku ja vastavat abi, soovitada teisi organisatsioone, kust saab abi. Kui kriminaalmenetlust ei alustata, on ressursid piiratud. Ainult kriminaalasja raames saab perekonnale (nii kannatada saanud isikule kui ka teistele perekonnaliikmetele – kokku kolm perekonnaliiget) pakkuda psühholoogilist abi. Juhul, kui ohvriabitöötaja saab teada, et perekonnas on leidnud aset peale vaimse vägivalla füüsiline või seksuaalne väärkohtlemine, on spetsialistil võimalus nõustada kannatada saanud isikut ning selgitada kriminaalasja alustamise võimalust. Kinnitub seisukoht, et ühiskond on muutunud teadlikumaks: pööratakse rohkem õiguskaitseorganitesse ja teistesse ametiasutustesse abi saamiseks ning teatatakse vägivalla juhtumitest. On ka isikuid, kes ei tea, mida vägivalla juhtumite puhul teha tuleb, kust abi otsida, ja on selliseid, kes on tekkinud olukorraga rahul, ega soovi midagi muuta. Intervjuudes rõhutatakse, et väljakutse teenindamisel tuleb politseiametnikel varuda aega ning töötada vägivallaohvriga selliselt, et ohver oleks nõus oma

kontaktide edastamisega ohvriabitöötajale. Ohvriabitöötajast lepitajad on ühte meelt: hea on, kui lähisuhtevägivalla juhtumid (olgu need vaimse, füüsilise või seksuaalse väärkohtlemise juhtumid) satuvad nende kätte. Sel juhul ei „kao abivajavad perekonnad vaateväljast“ ning kannatada saanud isikuga on võimalik ka mõne päeva möödudes ühendust võtta, et uurida juhtumi tegelikke asjaolusid. Lepitusmenetluste arv lähisuhtevägivalla juhtumites erineb piirkonniti: mõned intervjueeritud lepitajad väidavad, et neil tuleb lepitusse üksikuid lähisuhtevägivalla asju:

„õnneks vähe, sest (anonüümne) prokurörid ei menetle väga palju neid lähisuhtevägivalla niimoodi lepitusmenetluse kaudu... lähisuhtevägivald, kui ta on selline süstemaatiline, jah, tuleb võtta vastutusele, muidu ta ei lõpeta sellist tegevust.“

Int 5.

Suur osa on aga neid, kellel on lepituses põhiliselt lähisuhtevägivalla juhtumid.

„Suurem osa on lähisuhtevägivalla juhtumid.“ *Int 6.*

Ohvriabitöötajad ootavad Lääne piirkonnas Pärnus 2017. aasta detsembris alanud pilootprojekti perevägivalla vähendamiseks tulemusi. Pilootprojektiga selgitatakse välja, kuidas tagada parim kaitse vägivalla all kannatanutele ja kas selleks on vaja muuta õiguslikku regulatsiooni või politsei, kohaliku omavalitsuse, ohvriabi ja teiste abiorganisatsioonide tööpraktikat.¹⁴¹ Ohvril on võimalus koheselt vahetult peale juhtunud saada nõustamist ekspordilt ning perekond, kus leidis aset vägivald, jääb automaatselt ohvriabitöötaja kontrolli alla.

Magistritöö teoreetilises osas on pööratud suurt tähelepanu lähisuhtevägivalla tekkimise põhjustele, kuna ei saa ei karistusõiguslike ega taastava õiguse meetoditega vägivalla probleemi perekonnas lahendada niikaua kuni menetlusosalised ei hakka ise teadvustama probleemi tausta. Lähisuhtevägivalla asjad on keerulisemad, sest vägivald leiab aset isikute vahel, kes on omavahel emotsionaalselt või muude kohustustega seotud:

„lähisuhtevägivalla asjad on keerulisemad... paarisuhte puhul nad on ju seotud, neil on ühised kohustused, lapsed, ühine elu, siis kas seda elu siis jätkatakse koos või lõpetatakse, sõltub hästi palju sellest kooselust. Probleeme tekib esile, mida nagu võõraste puhul ei ole.“ *Int 5.*

Perekonna probleeme ei ole lihtne lahendada ja lahendamata jäänud probleemide tõttu leiab aset retsidiivsus ning uurimisasutus alustab samas lähisuhtes uusi kuriteokoosseisuga kriminaalasju. Töö teoreetilises osas on rõhutatud, et Eesti riigis ei ole hetkel vaimne vägivald

¹⁴¹ Pilootprojekt vägivalla toimepanija kodust eemaldamine lähisuhtevägivalla juhtumites kannatanu koheseks kaitseks. Memo sotsiaal- ja tööministrile. 10.11.2017. /avaldamata allikas, autori valduses/.

karistatav peale ähvarduse koosseisu. See on tänapäeval oluline ja tähtis asjaolu, mis vajab regulatsiooni. Lepitajate edastatud juhtumite analüüsimisel tuleb tõdeda, et füüsiliseks kontaktiks minnakse alles peale mingit aega kestnud vaimset vägivalda. Nii nagu aastaid tagasi ei oska ega julge kannatada saanud isik koduseinte vahel juhtuvat avalikuks teha ja sellest rääkida. Kui juhtum jõuab politseisse saab sellega töötada ning juhtumi osapooltele on võimalik pakkuda vajalikku abi. On väga oluline, et rasked vägivallakogemused räägitakse läbi koos spetsialistidega. Informatsiooni läbitöötamine edeneb järk-järgult sedamööda, kuidas ollakse selleks valmis. Kogetu võib viia naised tagasi läbielatud valu juurde. Tugevad tunded nagu häbi, süütunne ja viha tõusevad pinnale ja üsna sageli satuvad naised peale vägivaldsest suhtest lahkumist veel ebaturvalisemasse olukorda. Juhtumi osapooltega vestluste ajal selguvad ka kõige tihedamini esinevad perekonnatülide probleemid. Rõhutatakse, et esialgu tekivad verbaalsed tülid, mis lähevad üle vaimseks vägivallaks ning alles siis päädib konflikt füüsilise vägivallaga.

Valdav osa intervjuueeritud lepitajaid toob välja vägivalla tekkimise põhjuseks lapsepõlves kogetud vägivalda, seda kas siis ohvri või pealtnägija näol. Lapsepõlves saadud kogemust projitseeritakse oma perekondades – kas ohvri või vägivallatsejana. Sel juhul ei saada aru, et sellist tüüpi käitumine ei ole ühiskonnas aktsepteeritav ja on kriminaalkorras karistatav ning vajab sekkumist. Reeglina on need juhtumid korduvad ja aset leidnud pikema aja jooksul ning lepitaja laua peale satub lepitusmenetlusse juhtum, mis omakorda koosneb mitmest erineval ajal aset leidnud juhtumist.

„Toon sulle näite lähisuhtevägivallast. Toon sulle 3 erinevat pilti, eks, ma olin ühe kooli või gümnaasiumi direksiooni nõupidamisel, kui seal oli 6. klassi poiss, koos oma väga kena blondi emaga. Poiss ei käinud koolis tihtipeale ja käitus vägivaldselt kaasõpilaste suhtes. Ema ütles, et ta teeb oma poja jaoks kõik: ta paneb 6. klassi poisile asjad ka õhtul kotti. 6. klassi poiss. Paneme selle pildi kõrvale. Järgmine pilt. Tuleb lepitusse seesama blond naine, kes seal oli, ja koduvägivald. Rääge. Lepitusse. Nii. Siis ma nägin ka selle isa, selle mehe. Nad leppisid ära. Järelvalveperiood tuli, aga järelvalveperioodi jooksul mitu korda see mees rikkus neid tingimusi, nii me lõpetasime selle lepitusmenetluse ära. Tegin aruande peale, läks prokuratuuri tagasi, kriminaalasi avati uuesti. Teine pilt. Kolmas pilt. Eelmise aasta sügisest tuleb minu lepitusmenetlusse lähisuhtevägivald. Rääge. Peres 4aastane tütarlaps ka. Võtan ühendust kannatanuga ja vaatan kahtlustatavat. Kahtlustatav oli seesama 6. klassi poiss. Juba siis käitus see 6. klassi poiss selliselt: ema, sa pead mind teeindama, sest isa oli eeskuju. Ja siis oli järgmine, kus ma nägin ema-isa. Ja siis on see noormees, kellel on loodud suhe, ta

käitub täpselt nii nagu tema isa ja seal on 4aastane tütarlaps ka. Täiesti musterkäitumine, mida me nägime. Masendav.“ *Int 9.*

Lepitajate seisukoht seisneb selles, et selliste kriminaalasjade puhul ei ole võimalik sõlmida lepituskokkulepet, mis tuleneks taastava õiguse põhimõtetest, kuna lepitusprotsessi ajal ei ole võimalik pakkuda perekonnale või paarile vajalikku nõustamist, mille tulemusel võiks loota konflikti põhjuste lahendamisele. Lapsepõlves kogetu ja kogu elu kaasas kantud valu ja haiget saamise tunded ei võimalda täiealiseks saades luua täisväärtuslikku armastavat ja armastust jagavat perekonda. Kiindumis- ja armastamistunde tekkimine vajab aega ning spetsialisti sekkumist, et vabaneda hirmudest ja valust. Taastamisprotsess on pikaajaline, kuid õige sekkumisega on võimalik olukorda muuta:

„Kes soovib tõesti tegeleda oma agressiivsuse probleemiga, on see väga pikk teraapia, see on kõik tõsine ja nõuab palju jõudu inimeselt, et ennast kuidagi muuta. Siis on vaja vaadata oma minevikku, reeglina peksid teda lapsepõlves vanemad või selle inimesega juhtus midagi kohutavat, et ta muutus vägivaldseks.“ *Int 4.*

Konflikti ja selle põhjuse identifitseerimisel saab õppida tekkivaid konflikte lahendada teiste meetoditega, vägivalda kasutamata. See protsess vajab reeglina pikemat aega, kui seda võimaldab lepitusmenetlus. Samuti on lepitajad seisukohal, et selliste juhtumite puhul peab paika lepitusmenetlus vaid tingimusel, et vägivallatsejal on siiras soov olukorda parandada, tema tunnistab tegu ja soovib tekkinud olukorda muuta. Kui väivallatseja saab aru, et tema käitumine ei vasta ühiskonnas kokkulepitud tavale ja on ka kriminaalkorras karistatav, hakkab ta lepitusprotsessi käigus saama vastavat nõustamist (antud juhul on see reeglina psühholoogiline nõustamine) ning kriminaalmenetlusõigus annab vägivallatsejale võimaluse mõelda oma tegude üle ning muuta oma käitumist.

Konflikti põhjuseks tuuakse välja ka ohvri enda konflikti provotseerimist. Lepitusmenetlusse jõudnud juhtumiga tegeldes jõuavad vahel lepitajad ise arusaamale, et tegelik konflikti põhjustaja ja ründaja (antud juhul verbaalne ründaja) on hoopis kannatanu. Lepitajad tunnistavad, et nad peavad alati jääma erapooletuks, kuid mõne juhtumi puhul hakkab neil vägivallatsejast kahju, kuna vägivalda kasutati pikema vaimse vägivalla ja provotseerimise lõpetamiseks:

„Aeg-ajalt on seda manipulatiivset käitumist, et naine on hakanud mingite asjadega nii öelda särisema, ja mehel on juhe kokku jooksnud, ja ja ja läinud füüsiliseks vägivallatsemiseks.“ *Int 11.*

Vägivallatseja reaktsiooni ega tegevust ei õigustata, kuid lepitajad on kindlal arvamusel, et juhul, kui sellesse perekonda mitte sekkuda, leiab lähisuhtes aset retsidiivsus. Lepitusprotsess

on üks võimalusi nõustada perekonda, selgitada perevägivalla olemust, ja et vägivald (füüsiline ega vaimne) ei ole ühiskonnas aktsepteeritav. Sel juhul saab lepituskokkuleppesse kirjutada mõlemapoolse kohustuse suhtuda üksteisesse lugupidavalt.

Intervjuudest selgub, et sõltuvussuhtes olemine on samuti väga tihe vägivalla retsidiivsuse põhjus. Paarisuhtes surutakse oma soovid alla ja seatakse esikohale vastaspoole soovid. Sellist tüüpi suhteid on olemas ja need on ühed keerulisemad. Lepituskokkuleppe sõlmimine nende juhtumite puhul toimub päris ruttu, ohver reeglina ei soovi mitte midagi, sest on väga mõjutatud vastaspoole poolt:

„Mina võin oletada, et pigem nõustuvad naised meeste survele. Reeglina on need naised lähisuhtevägivalla ohvrid ja sellega soovivad nad vältida konfliktide ja tülide korduvust. Nad on arvamusel, et praegu nad lepivad ametlikult, kriminaalasja lõpetatakse ja perekonnas valitseb rahu. Et oma meest liigselt mitte ärritada.“ *Int 6.*

Lepitajate arvates ei ole need juhtumid lepitusmenetluse juhtumid, kuid ohver väljendab oma selget soovi leppida nii uurimisasutuses, prokuratuuris ja lepitaja juures, seega ei saa ohvri soovist ümber minna ja lepitusprotsess toimub. Nende juhtumite puhul on lepitajad kindlal meelel, et perekonnas jätkub vägivald, ja järelkontrolli ajal ei täida ohver kohustust teavitada uuest vägivallajuhtumist, sest ei soovi uuesti kokku puutuda politseiga kuni järgmise raskema juhtumini.

Tänase päeva üheks levinuimaks põhjuseks nimetatakse ka oskamatus tegeleda laste ja perekonnaga. Lepitajate seisukoht kinnitas magistritöö teoreetilises osas käsitletud konfliktide tekkimise põhjust, mis on seotud väärtuste muutmisega. On olnud lepitusmenetluses juhtumeid, kus konflikti osapool tunnistab, et ei oska tegeleda lastega. Kodus tekivad pinged, kuna lapsed vajavad ja nõuavad tähelepanu ning need pinged kasvavad vanemate vaheliseks tülits välja, mis lõppkokkuvõttes lõpeb füüsilise vägivalla kasutamisega:

„lastega mittetegelemine, ja siis läheb muidugi ütluseks ja siis läheb löömiseks“ *Int 9.*

Lepitajate seisukoha järgi on selliste perekondadega hea võimalus töötada, sest siis soovivad mõlemad konflikti osapooled olukorda parandada. Neil puuduvad vaid ideed, vahendid ja oskused seda teha. Lepitusmenetluse ajal võib selliseid perekondi suunata psühholoogilisele nõustamisele. Mõnel juhul sobib ka pereteraapia, kui mõlemad osapooled annavad osalemise nõusolekud, ja võib uskuda, et selliste juhtumite puhul annab lepitusprotsess head tulemused. Lepitajal on võimalik hoida järelkontrolli ajal kontakti menetlusosalistega ja neid nõustada.

Väärtuste muutumisel tasub välja tuua ka põlvkondade vahelist konflikti – kriminaalasjad, kus leiab aset vägivald ühe katuse all elavate põlvkondade esindajate vahel. Reeglina on konflikti osapooled täisealiseks saanud lapsed ja nende vanem(ad) või täisealiseks saanud lapsed kasutavad füüsilist vägivalda oma vanavanema(te) suhtes. Tüüpiline olukord, kui lapsevanem püüab veel nõ kasvatada oma täisealiseks saanud last, olles samas arvamusel, et ka sel juhul on tal õigus karistada last füüsiliselt. Või on teine olukord, kus täisealiseks saanud laps ei soovi lahkuda vanemate elamispinnalt, ei panusta materiaalselt kommunaalkuludesse ja nõuab jätkuvalt endale elamispinda ja materiaalselt kindlustatust:

„Täiesti muret tekitav asi. Ongi selliseid näiteks 40-50aastased mehed, mõnikord ka naised, aga mehed valdavalt, ja siis on seal 80aastased nende vanemad. Seal on. Aga on ka see, kus on näiteks 17-18aastane nooruk ja siis on üks põlvkond vahelt ära ja siis on vanaema ja vanaisa, et see on täitsa täitsa uskumatu.“ *Int 9.*

Vägivalla kasutamisele eelnevad reeglina pikaajalised pinged perekonnas. Sellist tüüpi kriminaalmenetlust võib proovida lepitusprotsessi käigus lahendada ning leida konflikti põhjusele võimaliku potentsiaalse lahenduse juhul, kui vägivallatseja soovib ise leida olukorrale lahendust. Ohvriabi vahendeid kasutades on võimalik alustada nõustamisega, kuid tuleb tõdeda, et ohvriabi vahendid (nõustamine) on piiratud: nõustamine on lühiajaline ja lepitusprotsessiga ei pruugi saavutada eeldatavat tulemust.

Oluline ja üks peamisi vägivallapuhangute põhjuseid on materiaalse seisundi muutumine, oskamatus ja soovimatus kohaneda olukorraga. Perekonnas tekivad pinged, kui keegi leibkonnast kaotab töö ja tekib ebakindlus nii suhtes kui ka järgmises päevas:

„Ja mees oli läinud kallale, mõlemad väitsid, et see oli esmakordne kallale minek... aga selline vaimne vägivald oli seal juba hiilivalt nagu enne tulnult, sest mees oli jäänud töötuks. Ja seda nagu ei osanud kumbki pool nagu tõlgendada, see tekitas hästi palju pingeid“ *Int 9.*

Iga lepitaja toob intervjuu ajal põhjuseks ka alkoholi, täpsustades samuti, et alkoholi tarvitamine (reeglina on see liigne tarvitamine) on kaasnev põhjus ja pinge perekonnas või paarisuhtes on tekkinud muul põhjusel enne alkoholi tarvitamise alustamist:

„Inimesed ise arvavad, nii mehed kui naised, arvavad, et selles on süüdi alkohol. Et oldi väga purjus, ja vot siis läksid piirid ära, ja vot siis seda tehti. Kui ma nüüd ei jooks nii palju, siis ma üldse vihane ei oleks, ja seda asja ei juhtuks.“ *Int 3.*

Alkohol on alati soodustanud vägivallaakti sooritamist. Lepitajad rõhutavad, et tuleb teha tööd kannatada saanud konflikti osapoolega ning nõustada teda, et ta oskaks ise välja tuua asjaolud,

mis olid vägivaldaakti põhjuseks. Tavaliselt eelneb vägivaldale alkoholijoobes isikute verbaalne konflikt, kus hakatakse üksteisele ette heitma eelnevalt juhtunud sündmusi. Konfliktid tekivad ka olmeprobleemide taustal. Kuna tegelik konflikti probleem ei leidnud lahendust enne konflikti tekkimist, ei saa alkoholi tarvitanud isik enda emotsioone kontrollida ning alkoholijoobes olles hakatakse erinevaid põhjuseid lahendama, kontrollimata oma sõnu.

4.4.2. Taastava õiguse põhimõttel põhinev lepitusmenetlus

Arvestades lepitajate koormust erinevates piirkondades (nt Põhja piirkonnas sõlmib ohvriabitöötaja keskmiselt 10, Lääne piirkonnas 1-4, Ida ja Lõuna piirkonnas 2-4 lepituskokkulepet kuus) võib jõuda järeldusele, et Eesti erinevates regioonides kulub lepitusmenetlusele erinevalt aega ja ressursse.

Tabel 2.

Aasta	Saabunud määrused	Kohtumiste arv	Sõlmitud lepped
2016	793	2285	760
2017	782	2353	745

Allikas: Sotsiaalkindlustusameti ohvriabi osakond

Tabel 2 näitab, et lepitusmenetlusse saabunud määruste ja sõlmitud kokkulepete arv jääb kahel viimasel aastal ühele tasemele. Tabeli andmetest võib teha järelduse, et iga juhtumi puhul kohtub lepitaja osapooltega keskmiselt 3 korda.

Lepitusmenetlust reguleeriva akti alusel peab lepituskokkuleppe sõlmima kahe kuu jooksul alates lepitusmenetluse rakendamise määruse jõudmist lepitaja juurde. Samas ei suutu prokuratuur ettenähtud tähtjasse väga rangelt. Lepitajale annab see võimaluse kulutada lepitusprotsessile piisavalt aega, kui näiteks lepitaja ei saa ühendust protsessi osapooltega, või osapooled on ärasõidus jne.

Järgnevana vaadeldakse, kuivõrd Eestis läbiviidav lepitusmenetlus vastab taastava õiguse põhimõtetele, analüüsides lepitusmenetluses kasutatavaid taastava õiguse põhimõtteid.

4.4.2.1. Osapoolte huvitatus lepitusmenetlusest

Antud küsimust arutledes jagavad lepitajad oma seisukohad selle kohta, kes juhtumi osapooltest on rohkem lepitusprotsessist huvitatud. Selles küsimuses jaguneti kahte leeri. Osa lepitajaid väidab kindlalt, et huvitatud osapool on ohvrid, kes saavad aru ja loodavad, et vägivallatseja käitumine võetakse kontrolli alla:

„see tähendab mingit kontrolli selle kahtlustatava suhtes, et see aitab selles mõttes, et seda enam ei juhtuks, see on põhiline ootus“ *Int 12*

Kannatanud soovivad kohtuvälist juhtumi lahendamist ka põhjusel, et vältida materiaalseid kulusi:

„Kui saadetakse kohtusse, määratakse rahaline karistus, kust raha võtta? Perekonna eelarvest... seega tuleb üldse välja, et maksma hakkab naine (ohver)“ *Int 10*.

Üldiselt on ohvrid teadlikud lepitusmenetluse sisust ja eesmärgist ning kui lepitaja võtab ohvriga ühendust, teavad nad, mis neid ees ootab:

„Prokurörid on eelnevalt väga hea töö ära teinud, aegajalt on inimestel küsimusi, mis neile nagu selgusetuks jäänud, kuigi ma alati lepitusmenetlust tegema hakates selgitan kõik need tingimused kogu selle protsessi käigu selgitan neile veel kord üle ja ma küsin ka, et olete nendest asjadest teadlikud, kas teile on ka eelnevalt infot jagatud, kas teil on tekkinud veel küsimusi või miski on jäänud teile arusaamatuks.“ *Int 11*.

Mõni lepitaja selgitab lepitusprotsessi olemust telefoni teel, küsib ohvri käest tingimuste kohta, mille alusel saaks juba koostada lepituskokkulepet ja seda veel ohvriga kohtumata:

„Esimese asjana võtan ühendust pooltega telefoni teel, helistan, lepin kokku kohtumises, kui räägin kannatanuga, siis küsin eelnevalt, kas tal on mingeid nõudeid või tingimusi, mida ta sooviks lepituskokkuleppesse kirja panna, et ma saaksin juba sellele mõelda ja koostada lepituskokkuleppe, et nemad ei ootaks ja ei raiskaks sellele aega.“ *Int 6*.

Mõnikord ei oma intervjueeritavate sõnade järgi ohver informatsiooni lepitusprotsessi kohta või on selle ära unustanud:

„vahel ütlevad nii, et tegelikult ma ei saanud aru, mida see lepitusmenetlus täpselt tähendab, et prokurör seletas küll, aga oldi väga närvis, kui prokuröri juurde välja kutsuti ja ärevil, see oli tükk aega tagasi, nii et hea meelega nad kuulavad uuesti selle selgituse ära, et mis lepitusmenetlus endast kujutab, mis seal teha tuleb ja mis sellest kasu on“ *Int 3*.

Nii telefoni teel kui ka esimesel kohtumisel selgitavad lepitajad lepitusprotsessi käiku ja eesmärki ning annavad ohvrile järelemõtlemiseks aega. Peale seda lepitaja juurde nõustamisele jõudnud ohvril kujuneb väga tihti lepitusprotsessi osas peamiseks ootuseks, et

„selle asjaga saaks kiiresti ühele poole“ ja nemad ei soovi midagi peale selle, et vastaspool ei saaks kriminaalkorras karistada, olles ise segaduses ja emotsionaalselt tühi:

„Ma ei taha et ta kinni läheb ma ei taha talle seda, teist kolmandat, siis ma alati julgustangi neid“ *Int 7.*

Lepitajad mainivad, et nad ei mõista, kuidas on eelnevalt saadud „katkiselt ja emotsionaalselt mõjutatud ohvrit“ nõusolekut lepitusmenetluse rakendamiseks, kuid hinnates ohvri nõutust, hakatakse juhtumi üle arutama ja jõutakse seisukohale, et vägivallatsejal võiks olla kohustused, mida täita. Lähtutakse ohvri vajaduste rahuldamise ja teo heastamise eesmärgist. Ohver ei soovi vägivallatseja kohtulikku karistamist, sest tihti elavad ohver ja vägivallatseja pärast vägivallaakti ühist pereelu edasi, jagades elamist. On ka selliseid ohvreid, kes annavad nõusoleku vägivallatseja surve all, olles samal ajal hirmul, et järgneb rängem vägivallaakt, kui lepitusmenetlusega ei olda nõus:

„aga kannatanud on sageli nõus leppima sellepärast, et kardavad, et sellega kaasneb suurem vägivallaline või ... ja samas ka sellepärast, et võib olla mõjutatud olnud mehe poolt, et kui sa seda ei tee, siis... seal taga võib see olla... aga on hästi palju koosjoojaid paare, kes joovad koos, tülitsevad koos ja siis lepivad koos.“ *Int 2.*

Ohver kardab, et vägivallaga kaasnevad agressioon, viha või raevuemotsioonid panevad mehe naist jälitama ja kätte maksma selle eest, et ohver pöördus abi saamiseks õiguskaitseorganitesse. Vahel vajab ohver sõna otseses mõttes kaitset, eitades seda nii prokuratuuris kui ka lepitaja juures.

Teine osa lepitajaid on seisukohal, et lepitusmenetlusest on pigem huvitatud vägivallatseja ja ainult ühel põhjusel – vältida kriminaalkorras karistust:

„Aeg-ajalt on isegi kahtlustatav rohkem huvitatud, et see asi kaelast ära saaks ja väga suuri jamasid sellest edasi ei tuleks“ *Int 11.*

Kui vägivallatseja pääseb kriminaalkaristusest, on ta reeglina nõus sellel tingimusel kõiki kohustusi täitma:

„Kes kelles lepituses on nii väga huvitatud, on tihtipeale see vägivaldur... sest lepitusmenetlus on kriminaalmenetluse lõpetamise vorm. Kui me teeme tema tausta lahti, siis ei ole seal seda, et on olnud kriminaalkorras karistatud... see on ju väga hea võimalus.“ *Int 2.*

Vahel on tegemist isikutega, kelle töökoht sõltub kehtivate kriminaalkaristuste olemasolust ning soovides hoida oma karistusregister nõ puhtana, nõustutakse täitma vajalikke kohustusi, lükates kõrvale lepitusmenetluse põhilise eesmärgi.

Üldiselt tunnistavad lepitajad, et suurem osa lepitusmenetlusse suunatud menetlusosalistest valdab esmast olulist informatsiooni lepitusprotsessi kohta. Seda selgitavad enne lepitaja juurde jõudmist menetlusosalistele menetleja ja prokurör. Tuleb vaid vältida olukorda, kus uurimisasutuses lubatakse menetlusosalistele, et konkreetset kriminaalasja lahendatakse lepitusprotsessis. Antud otsuse tegemiseks on pädevus vaid prokuratuuril või kohtul.

4.4.2.2. Vägivallatseja kahetsemise olulisus lepitusmenetluses

Intervjuude analüüsimisel selgub, et osa lepitusmenetluse läbiviimiseks saadetavatest juhtumitest (kahjuks ei saa seda numbriliselt hinnata, kuna lepitajad ei pea sellist statistikat) on sellised, kus kriminaalmenetluse menetlusosalisena ei tunnista vägivallatseja enda süüd:

„neid, kes siiralt tunnistavad, et nad on teinud, ja nad tahavad kuidagi, noh, võtavad kogu vastutuse endale, neid on ikkagi vähe“ *Int 12*.

Mõni prokurör on seisukohal, et lepitusmenetlust võib rakendada ka sel juhul, kui kahtlustatav ei tunnista enda süüd.¹⁴² Sellest võib järeldada, et prokuratuur saadab lepitusmenetlusse kriminaalasjad, võtmata arvesse vägivallatseja hoiakut ning tuginedes menetlusosaliste lepitusmenetluse rakendamise taotlustele:

„Ma ei tunne, et ma süüdi olen, miks ma pean vabandama... Või ollakse päris avameelsed ja öeldakse, et noh ma võin ju vabandada, aga südame põhjas ma tunnen, et ma süüdi ei ole“ *Int 3*.

Lepitajad väidavad, et lepitusprotsessi ajal võib vägivallatseja lõpuks tunnistada enda süüd ja võib ka kahetseda oma tegu ja seda vaid põhjusel, et vältida kohtulikku karistust.

„See mingisugune kahetsus ja vabandamine peaksid ikkagi selle juures olema.“ *Int 1*.

Selline lähenemine lepitusmenetluse kasuks otsustamisel prokuratuuri tasemel ei lange kokku lepitusmenetluse kui taastava õiguse põhimõtetega. Vägivallatseja kahetsuse väljendamiseks ja süü tunnistamiseks kulub piisavalt aega, ja nende juhtumite puhul ei näe lepitaja lepitusmenetluses kasu ega usu eesmärgi saavutamisse. Lepitaja ühene vastus “ega nad ei kahetse” paneb mõtlema selle üle, kas nende juhtumite puhul, kus lepitajal tuleb meelitada vägivallatseja käest kahetsemist ja kohustustega nõustumist, võib rakendada lepitusmenetlust või mitte. 3/4 lepitajaid väitis, et on olnud selliseid juhtumeid (neid ei ole palju), kus lepituskokkuleppele ei jõutudki põhjusel, et vägivallatseja jäi oma seisukoha juurde ning pidas vägivallakonflikti põhjustajaks ja süüdlaseks ohvrit. Sel juhul said lepitajad juhtumid prokuratuuri tagasi saata, kuid neid tuleb ette harva. Lepitaja oli arvamusel, et nii mõnegi

¹⁴² Vestlus prokuröriga 2017.a novembrikuu.

juhtumi puhul oli nendel soov see prokuratuuri tagasi saata, kuid lepitaja ise ei soovinud tagastatavate asjade arvu suurendada.

4.4.2.3. Vabandamine kui üks olulisi taastava õiguse põhimõtteid

Eespool toodi välja, on vabandamine üks lepituskokkuleppe kohustusi. Taastava õiguse põhimõtete järgi on vabandamine üks tähtsaid osi lepitus- ja taastusprotsessis. Samas väidab osa lepitajaid, et nüüdseks on vabandamine osadel juhtumitel muutunud kohustuseks mitte aga sooviks. Seda kohustust kindlasti täidetakse, kui see on ohvri tingimus nõustuda lepitusprotsessiga. Samas ei kaasne sellega vale käitumise teadvustamine. Vabandatakse, sest seda on vaja teha:

„siis ma ei tea, kui palju inimesed valetavad... ma ei arva alati, et see on vabandamine oleks kõige õigem, see vabandamine võib tulla moka otsast – jah, ta ütleb: „ma vabandan“, see ei ole minu jaoks vabandamine.“ *Int 1.*

Positiivne on tõdeda, et lepitusprotsessi käigus nõustamise ajal jõuab tihti vägivallatseja ise arusaamale, et on vaja vabandada ning teeb seda hea meelega. Positiivselt rõhutavad lepitajad ka neid juhtumeid, kus vägivallatseja vabandas siiralt omal algatusel ning ohvri jaoks omas see suurt tähtsust. Samuti kinnitavad lepitajad, et mõne juhtumi puhul on vabandamise osa ohvri jaoks otsustavaim ja mõjusaim viis vägivalla konflikti lahendamisel:

„... see kokkulepe nagu tavaliselt vabanduse palumine on kannatanule väga väga suur asi... üks tingimus, et ta lõpuks ütleks, et ta käitus valesti et ta vabandaks mu ees, ta ei tahtnud muud. Ütles: „Me nagunii elame koos.“ Mitte midagi ta ei tahtnud. Ja lõpuks see mees vabandas, see oli väga vaevaline, tal tuli väga raskelt see, aga lõpuks ta vabandas. Pisar jooksis ja värises siin, aga ta vabandas.“ *Int 7.*

Ohver tunneb sellistes olukordades, et vägivalda kasutanud vastaspool tunnistab oma tegu ja temal on kahju toimepandu pärast.

4.4.2.4. Vägivallatseja teo heastamise võimaluse kasutamine

Intervjuude ajal kogutud materjali analüüsides jõutakse seisukohale, et teo heastamist võib vaadata erinevast küljest. Lepitajad tunnistavad, et iga kord ei ole vägivallatseja nõus oma tegu heastama nende ohvri pakutud tingimuste täitmisega, isegi vabandamisega ei olda nõus:

„Ma ei tunne, et ma süüdi olen, miks ma pean vabandama...“ *Int 3.*

Siis peab osa lepitajaid läbirääkimisi nii ohvri kui ka vägivallatsejaga:

„kui ei ole nõus, siis ma räägin, et võtan ühendust uuesti kannatanuga, et kas ta on nõus mahendama, ja ütlen kannatanule ka, et ei pea mahendama, kui jääte oma otsusele kindlaks, mees ei ole nõus, saadan prokurörile tagasi“ *Int 2*.

Selline suhtumine lepitusprotsessi osutab lepitaja kindlale soovile jõuda lepituskokkuleppele igal võimalusel ja lõpetada antud juhtumi menetlemine. Tegemist ei ole taastava õiguse meetmega, sest ohvri vajadustega ei arvestata täies mahus, vaid ohver pannakse sundolukorda.

Osa lepitajaid survestab ja selgitab, miks peab vägivallatseja olema kohustustega nõus:

„siis ma ikka survestan, et te peate ikkagi nõus olema, see on teie enda huvides“ *Int 2*.

Mõni lepitaja rõhutab, et selliste olukordade puhul ei ole enam tegemist lepitusmenetlusega, seda võetakse pigem kokkuleppe sõlmimisena, kus on fikseeritud kohustused, mida peab täitma:

„Aga asja põhiline põhimõte on ikkagi kokkuleppimine. Lepitusmenetlus on ikkagi rohkem kokkuleppimise menetlus kui noh ära leppimise...“ *Int 3*.

Vägivallatseja, kes soovib pääseda kriminaalkaristusest, lepib ohvri tingimustega ja on nõus lepituskokkuleppes märgitud kohustustega:

„tavaliselt, kui on selline, et ei lööks... ei solvaks enam, üldiselt ollakse nõus“ *Int 2*.

Samas võib puutuda kokku olukorraga, kui kohustustega nõustunud vägivallatseja ei soovigi olukorda muuta ega pruugi tunnistada oma tegu.

On olnud ka juhtumeid, kus vägivallatseja kahetseb ja siiralt soovib oma tegu heastada.

„on olnud üks-kaks juhtumit, kus on, kus on, ma näen, et inimene saab tõesti aru, et mis on nagu juhtunud“ *Int 12*.

4.4.2.5. Lähedaste ja spetsialistide kaasamine lepitusprotsessi

12 intervjueeritava puhul tuleb intervjueeritavatele meelde vaid 6 juhtumit, kus kaasati lepitusprotsessi teisi perekonnaliikmeid ja seda siis juhtudel, kui vägivald leidis aset ühel elamispinnal elanud täisealiseks saanud lapse ja lapsevanema vahel. Lepitusprotsessi kaasati ka teine vanem, kes oli konflikti osapoolte suhete ja olukorra tasakaalustaja. Lepitajate arvates on need üksikud juhtumid, kus teiste perekonnaliikmete kaasamine mõjutas konflikti osapoolte edaspidist elu ja konflikti lahendamise protsessi. Muudel juhtudel ei kaasa lepitajad lepitusprotsessi teisi perekonnaliikmeid, rääkimata teistest puudutatud isikutest (naabrid, kui vägivald juhtumid kostuvad läbi seina, perekonnatuttavad, kes annavad tunnistusi kriminaalmenetluses jt). „Vägivald ennetamise strateegias aastateks 2015-2020“ on seatud eesmärgiks vägivallatseja lähedaste kaasamine, neile ka nõustamise pakkumine, kuna

lähedased võivad olla olulised vägivallatseja rehabiliteerimisel.¹⁴³ Lepitajad on aga tänasel päeval suuremas osas kõik ühel seisukohal, et lepitusprotsessi teiste isikute kaasamine ei too oodatud tulemust, võib vastupidi tekitada segadust niigi emotsionaalselt mõjutatud protsessi osapoolte vahel:

„Naisterahvas oli kannatanu, ta tuli koos oma isaga. Kui temal on nii kergem, siis olgu, aga tähtis, et see sama inimene, seesama tugi hakkab sõna võtma... minul on tähtis teada kannatanu soovi, kuid mõned vanemad pärast... noh, võtavad rohkem sõna, et on vaja seda teha, on vaja teisiti teha... „ *Int 10*.

Tuginedes oma väikesele kogemusele teiste perekonnaliikmete kaasamisel, väidavad lepitajad kindlalt, et võib juhtuda, et perekonnaliikmest tugiisik võtab initsiatiivi oma kätte ning hakkab hoopis protsessi juhtima, väljudes sellega lepitusmenetluse piiridest ning arvestamata eesmärgi ja toetava isiku huve:

„Kokkusaamistele mina ei kaasa. Aga kui inimesed seda soovivad, siis siis see keelatud ei ole, näiteks ühel lepitusel oli abielupaar, mees ja naine soovisid võtta kaasa juristi. Aga see oli nende pere tuttav, nii et oli mõlemale nagu jurist ja see oli väga kummaline olukord, see jurist ei saanud enam isegi aru, kelle poolt või kelle vastu... püüdis siin hästi palju segadust tekitada...“ *Int 3*.

Seda püüavad lepitajad niigi keerulises menetluses vältida. Põhjuseks võib olla lepitajate vähenenud kogemus lähedaste isikute kaasamisel, aja ja ressursside nappus või hoopis vajaduse puudumine, sest lepitusmenetlus toimub lepitajate kindlal veendumusel kriminaalasja menetlusosaliste vahel:

„Kindlasti mitte, sest lepitusmenetlus kriminaalmenetluses ei näe ette teiste osapoolte kaasamist sellisel kujul, ei ole mõtet.“ *Int 5*.

Eespool on rõhutatud lepituskokkulepete osakaalu piirkonniti ning lähtudes sellest ei ole mõnel lepitajal suure koormuse tõttu piisavalt aega ja võimalusi ühte lepitusmenetlust kaua menetleda ja kaasata lepitusprotsessi teisi isikuid:

„koormus on nii suur, mul ei ole võimalust kaua tegelda selle ühe paariga, sest uued asjad mul tulevad nii peale“ *Int 2*.

Lepitajaid intervjuuerides ja olukorda hinnates jõutakse seisukohale, et tuleb vältida olukorda, kus suure koormuse ja vähese aja tõttu jäävad lepitusmenetluse tegelikud eesmärgid ja lepitusmenetluse rakendamiseks olevad taastava õiguse põhimõtted tagaplaanile ning lepitus muutub vaid nõ lepingute sõlmimiseks osapoolte vahel. Regiooniti lahendatavate juhtumite arv erineb. Sellest sõltuvalt erinevad ka lepitaja koormus ja võimalikud ressursid iga juhtumi lahendamisel. Ohvriabi seadus võimaldab kaasata ohvriabi vabatahtlikke ohvriabiteenuste

¹⁴³ Vt viide 110.

osutamisesse, kuid ohvriabitöötajatel puudub kogemus vabatahtlike kaasamise kohta lepitusprotsessi.

Eestis kehtiv regulatsioon ei võimalda rakendada lepitusmenetlust täisealise poolt alla neljateistaastase kannatanu vastu toimepandud kuritegudes, kuigi neid juhtumeid on menetluses piisavalt. 14-aastase puhul on juba võimalik kohaldada lepitusmenetlust ja 2018. aasta algusest kehtima hakanud regulatsioon võimaldab lepitusprotsessi alaealiste puhul kaasata teisi perekonnaliikmeid ning panna nendele ka kohustusi:

„Alakad on meie rida. Õiguse taastamise protsessis, seal nüüd küll tulevad juurde: lähiringkond, klassikaaslased, pereliikmed, vot see on niisugune suuremahuline, mis meid ees ootab“ *Int 9*.

Lepitajate arvates aitaks võib-olla teise spetsialisti lepitusprotsessi kaasamine, et saavutada paremini ja kiiremini lepituskokkuleppe ning aidata osapooli. Vajadusel suunatakse abivajavad isikud ka kohaliku omavalitsuse sotsiaal- ja lastekaitse spetsialisti ning perelepitaja juurde nõustamisele, kuid lepituskokkuleppe sõlmimisse spetsialiste ei kaasata. Mõni lepitaja on kindlal veendumusel, et see on ainult konflikti osapoolte protsess ja ei jäta ruumi.... Kas praktika puudumise tõttu või halva kogemuse pärast:

„Lepitusmenetluses mitte, seal on kaks osapoolt. Kõik.“ *Int 9*.

4.4.2.6. Lepitusprotsessi osapooltele pakutav võimalik abi ja sellest huvitatus

Osa intervjuueeritavaid toob välja seisukoha, et iga ohver saab nii palju abi, kui ta oskab küsida. See tähendab, et lepitajad ootavad, et ohvrid ennast avavad ja räägivad oma vajadustest. Mõni lepitaja väidab, et kui ohver ei räägi, siis lepitaja palju aidata ei saa:

„Kui inimene tuleb, ta saab nii palju abi, kui palju ta seda soovib, sest kui inimene on täiesti kinni ja ei tunnista oma probleeme, siis mina ei saa teda kuidagi aidata.“ *Int 4*.

Mõne intervjuueeritud ohvriabitöötaja puhul tekib arvamus, et palju ei soovitata pingutada, kui nähakse, et nõustamine nõuab palju ressursse. Õhku jääb küsimus, kas tegemist on ajapuudusega või suure töö koormusega, et ohvrit hakatakse mõne juhtumi puhul võtma kui koormust. Samas suurem osa lepitajaid kirjeldavad nõustamisprotsessi ja tööd kannatanuga, kust hakkavad ajaga tulema konfliktide põhjused ja vajalik abi:

„Mina julgustan... oma kogemustega oskan öelda neid riskikohtasid, aga kannatanu siis oma jutus räägib ka ilusti need kohad välja, millest võib tüli tekkida“ *Int 7*.

Osa intervjuueeritavaid toob välja pereteraapia võimalust, kuid lähisuhtevägivalla asjades nemad ei poolda pereteraapiat ja seda põhjusel, et ohvriabi raames saadavast psühholoogilisest nõustamisest ei piisa probleemi lahendamiseks ja pereteraapia võib tuua kaasa rohkem kahju kui kasu:

„pigem välismaauuringud ütlevad, mis toimib, toimib hästi pikk selline, hästi pikk protsess, ei tohi olla selline pereteraapiline, see ei tööta siis, kui see kahtlustatav ei võta vastutust.“ *Int 12.*

„näiteks soovivad minna pereteraapiasse, kuigi lähisuhtevägivalla puhul ei ole pereteraapia väga hea... kujutage ette, mees on teid peksnud, teil on emotsioonid, eks, ja nüüd lähete kahekesi psühholoogi juurde, kui avameelne saab olla kannatanu seal psühholoogi juures, kui tema vastas istub see mees, kes võib olla manipuleerib temaga, kes võib olla ütles, et vaata, et sa seda ei räägi, vaata et sa nii ei tee, ei saa ju kahekesi olla, ei saa ju avameelne olla, kui teine on selline. Te olete selline emotsioonides, kardate meest, see ei ole võimalik... pereteraapia perevägivalla puhul ei kehti.“ *Int 1.*

Keegi ei saa kontrollida asjaolu, kas ohver nõustub vabatahtlikult kogu lepitusprotsessiga. Intervjuueeritute sõnul ei saa ohver ennast vabalt tunda ja avameelselt rääkida juhtunust ja oma elamustest vägivallatseja juuresolekul:

„Ei ole võimalik rääkida avameelselt vägivallatseja juuresolekul.“ *Int 6.*

Samas tuleb kindlasti vältida ohtu, et ohver saaks veel rohkem kahjustatud lepitusprotsessi ajal „pakutava abi“ pärast:

Pereteraapia võimalikkus - „ei lähisuhtevägivalla puhul, mina olen sellel seisukohal, et kindlasti mitte...ei survet... kui ikkagi on tõstetud kätt, see on ütleme... meie ei tea, kas see naine läheb sinna vabatahtlikult...“ *Int 9.*

„Vägivallatseja teraapias oskab väga hästi keerata paari esimese seansiga süütunde naisele nii suurelt, et lõpuks kannatanu tunneb, et ta ongi selles süüdi.“ *Int 7.*

Kõik intervjuus osalenud lepitajad ei poolda lepitusprotsessis pereteraapiat, rõhutades asjaolu, et on palju juhtumeid, kus vägivallatseja soovib vaid kriminaalkorrast pääseda, seega ei suhtu vägivallatseja pereteraapiasse tõsiselt ja peab seda mõne juhtumi puhul vaid kohustuseks:

„Kui naised ootavad perenõustamiselt suuri imesid, siis mina ütlen, et suuri imesid ei ole.“ *Int 5.*

Võib juhtuda, et kuulates oma vastaspoole nõrku külgi hakkab vägivallatseja koduseinte vahel manipuleerima ja mõjutama ohvrit, haavates ohvrit sellega veelgi rohkem. Lepitajad on kindlal seisukohal, et antud nõustamise viis ei toimi lähisuhtes. Samas tuleb tõdeda, et see usk jääb vaid teadmise tasemele.

Mõni lepitaja väidab aga, et on võimalik proovida pereteraapilist nõustamist nende juhtumite puhul, kus tegemist ei ole sõltuvussuhte ega vaimse vägivallaga, vägivallaakt on situatsioonipõhine ja sarnaneb pigem peretülga:

„See sõltub sellest vägivallast, kui on mingisugune peretüli, mille raames on nad sattunud lepitusmenetlusse, ja ja nähakse, et seda perenõustamist oleks vaja, siis me seda ka teeme. Küll aga kui selline süstemaatiline, selle vägivalla puhul mitte kunagi ei soovitata perenõustamist..“ *Int 5.*

Pereteraapilist teenust kasutatakse nii Põhja-Ameerika maades kui ka Euroopa riikides. See on mõeldud nii individuaalsete probleemide kui ka perekriiside lahendamiseks. Tulemuse saavutamiseks peaks teraapia kestma 3 kuni 12 kuud. Oluline on tekitada inimeses soovi teadvustada probleemi, muuta olukorda ja muutuda. Sõltuvalt eesmärkidest kasutatakse teraapias erinevaid lähenemisviise. Kindlasti ei ole see sekkumise viis. See on töö erinevate probleemidega, kus objektiks ei ole inimene ise, vaid tema käitumismuster. Kusjuures rõhutatakse, et pereteraapia sobib ka erineva kultuuri taustaga inimeste jaoks.¹⁴⁴

Kõige rohkem nimetavad ohvriabitöötajad intervjuudes psühholoogilist nõustamist, ja seda on õigus saada kuni kolmel pere liikmel. Seega suunab lepitaja soovi korral konflikti osapooled nõustamisele psühholoogi juurde. Spetsialist otsustab, millist metoodikat iga konkreetse juhtumi puhul rakendada:

„aga ma saadan mõnikord ühe psühholoogi juurde mõlemad, aga nad käivad eraldi ja lasen nagu selles mõttes psühholoogil otsustada, kas võtta neid kokku või võtta eraldi, seal on ju professionaal, ta peaks ju ise otsustama...“ *Int 2.*

Täna seisa pakutakse abi põhiliselt ohvrile. Ohvrid suunatakse psühholoogilisele nõustamisele, juriidilisele nõustamisele, lepitajad tagavad ohvritel turvatunnet, võimaldades ohvritel olla nendega alati ühendusel:

„selline pigem jah, psühholoogiline abi tugikeskuse kaudu, juriidiline abi, ja siis kõrvalolek kogu aeg, et ta teab oma õigusi ja kuidas mõnda asja teha või mis see kaasa toob“ *Int 12.*

„Kui naine soovib lahutust ja soovib pöörduda kohtusse, siis võin aidata tal koostada hagi, see ei ole keeruline. Juristi juures peab maksma selle eest. Meil võib seda teha tasuta.“ *Int 6.*

¹⁴⁴ J. L. Lebow (toim). Handbook of Clinical Family Therapy. New Jersey 2005, lk 10.

Lepitajad üldiselt ei too välja muud vägivallatsejale pakutavat abi peale psühholoogilise nõustamise. Üks lepitaja nimetab programmi, kuhu võib suunata alkoholisõltlase vägivallatseja ja kontrollida selles programmis osalemist:

„Noh, kindlasti psühholoogiline nõustamine, siis oleneb ju ka probleemist, et meil on siin mõned projekti alusel töötavad või noh projektid, kuhu me saame suunata: „Kainem ja tervem Eesti“,¹⁴⁵ siis vaimse tervise keskus, siis teinekord ka rajaleidja no laste puhul... räägin nendest võimalustest, mis siin kohapeal on olemas, et kui inimesel on huvi, siis aitan teda sinna saamisel“ *Int 11*.

Nimetatakse ka võrgustikutöö meetodil põhinevat Ühendkuningriigis väljatöötatud MARAC (Multi-Agency Risk Assessment Conferences) mudeli arendus MARAC juhtumikorralduse mudelit,¹⁴⁶ mis on mõeldud riskis olevate perede, sealhulgas lähisuhtevägivalla all kannatavate perede väljaselgitamiseks ja nende probleemide lahendamiseks. Seoses sellega, et projekt on mõeldud riskis olevatele peredele, ei ole sellel mingit seost lepitusmenetlusega:

„lähisuhtevägivalla juhtumite puhul, kus on risk väga suur, need on kõrkohtlikud... sellistel juhtudel ei ole kindlasti lepitust... täiesti eraldi lood... see on täiesti eraldi asi... MARAC on enamasti mõeldud täiskasvanutele... võrgustikukohtumised, kus on kindlad kokkulepped...“ *Int 12*.

Antud projektiga tegelenud ohvriabitöötajad on kindlal seisukohal, et positiivne on, et Eestis arendatakse toimivaid võimalusi ja teenuseid, kuid need peaksid kestma pikalt, et tuua kaasa oodatavat tulemust.

4.4.2.7. Ohvri vajadustega arvestamine lepitusprotsessis

Lepitusmenetluses osalev ohver ei oska reeglina rääkida oma vajadustest. Lepitaja ülesanne on nõustada ohvrit, saada aru tekkinud olukorrast, konfliktist ja ka konflikti põhjustest. Selleks protsessiks kulub aega, sest ei soovi alati ohver esmasel kohtumisel perekonnaprobleemidest rääkida ja ennast avada. Tuleb kinnitada uurimuse ajal saadud andmete põhjal, et lepitajad leiavad aega, et rääkida ohvriga, selgitada välja tegelik olukord ja ohvri vajadused:

„ma ikkagi enne väga põhjalikult uurin kannatanu käest, et mis toimus, miks toimus, või või mis veel on eelnenud, nad tihtilugu räägivad ka, kui on perevägivald, siis räägitakse ka üldse sellest omavahelistest konfliktidest, ka eelnevatest konfliktidest, mis on olnud enne seda konkreetset lugu.“ *Int 11*.

¹⁴⁵ Kainem ja tervem Eesti. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.tai.ee/images/KTE/tat_alko.pdf (20.04.2018).

¹⁴⁶ MARAC juhtumikorralduse mudel. Sotsiaalkindlustusamet. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/ohvriabi-huvitis/marac-juhtumikorralduse-mudel> (20.04.2018).

„Ma usun siiralt, et lepitusse saadetakse põhjusega ja ma püüan selle põhjuse alati välja selgitada ja need põhjused alati kokkuleppesse kirja panna.“ *Int 8.*

Lepitajad väidavad, et osa on selliseid juhtumeid, kus ohver on hästi informeeritud lepitusmenetluse eesmärgist ja lepituskokkuleppe sisust ning oskab väljendada oma ootusi lepitusprotsessist:

„on väga erinevalt...on need, kes tulevad pika nimekirjaga, mida lepituskokkuleppesse tema tahab ja kümme punkti kõik, siis me arutame kõik läbi, vaatame, mis on reaalne, mis on ebareaalne, püüame ümber sõnastada, natuke natuke kuidagi kuidagi, sest ma küsin, kuidas te arvate, kas kahtlustatav on nende asjadega nõus, ja üldiselt ma ei püüa nagu peale suruda, see on ikkagi ikkagi kannatanu enda otsus...“ *Int 2.*

Kuid tavapärane olukord on selline, kus lepitaja juurde jõuab kannatada saanud isik, kes ei tea, mida rääkida ja mida ta ootab lepitusprotsessist:

„on selliseid, kes ütlevad, et oi see on esimest korda elus, ma ei tea, mida sinna panna, ka te saaksite öelda, mis tavaliselt sinna kirjutatakse, noh, siis ma räägin“ *Int 2.*

Ohvri vajadused põimuvad suures osas kokku vägivallajuhtumi põhjustega, mille kallal töötatakse nõustamise ajal. Sellest tulenevalt jõutakse kohustusteni, millega rahuldab vägivallatseja ohvri vajadusi.

Tihti ei jää vägivallatseja rahul sellega, et arvestatakse vaid ohvri vajadustega ja vägivallatseja saab vaid kohustusi. Vägivallatsejad tunnevad protsessi ebaõiglust, nõuavad kohustuste seadmist ohvrile või keelduvad hoopis lepituskokkuleppe täitmisest:

„Aga on ka juhtumeid, kus ei jõuta lepituseni, et kas kannatanu ei soovi või kahtlustatav ütleb, et ei, mina pean täitma, siis ma ei tee... mõni tunneb ebaõiglust, miks talle pannakse need kohustusi“ *Int 12.*

Ohvri vajadustega ei saa kuidagi arvestada, kui ohver on vägivallatseja suure mõju all, ei tee lepitajaga koostööd ja rõhutab, et soovib lepitust:

„See kannatanu oli oma abikaasa pideva mõju all, see tähendab, et tema (abikaasa) manipuleeris kannatanut ja mida ta (abikaasa) nõuab, seda ta (kannatanu) teebki. Surve all palus pidevalt lepitusmenetlust... ohvril oli hirm...“ *Int 4.*

Selliste asjade puhul sõlmib samuti mõni lepitaja lepituskokkuleppeid, kuid rõhutab ta, et need ei ole lepitusmenetluse juhtumid, lepituskokkulepet sõlmib ta vaid põhjusel, et mitte tekitada prokuratuuri tagasi saadetud asjade arvu.

4.4.2.8. Lepitusmenetluse raames sõlmitavad lepituskokkulepped

Tüüpiline lepituskokkulepe tuleneb vägivaldse juhtumi tagajärgedest ja vägivalda juhtumi tekkimise põhjustest. Soovitakse, et vägivaldajuhtum rohkem ei korduks:

„Tüüpilised punktid on ikkagi need, et kohustub käituda seaduskuulekalt, viisakalt, lugupidavalt kannatanu suhtes“ *Int 3*.

Lepitajad väidavad, et reeglina avavad ohvrid ennast vestluste ajal ning räägivad ka nendest juhtumitest, mis ei olnud politseis menetluses. Tavaline on olukord, kui ohver ei teadvusta ise, mis on olnud konflikti põhjus ja miks konflikt tekkis. On ka juhtumeid, kus ohver ütleb, et alkoholi tarvitamise tagajärjel teda löödi ega oska rääkida, miks teda löödi, ähvardati jne. Seega üks tüüpilisi kohustusi kahtlustatavale on alkoholi mittetarvitamine:

„Minul juhtub tihti, et abikaasad (naisterahvad) paluvad kirjutada lepituskokkuleppesse, et mees ei jooks üldse. Mina vastan, et hästi, võime kirjutada sisse, aga kuidas ma seda kontrollin? Teie helistate minule ja ütlete, et tema on joobes. Kuidas seda kontrollin mina.“ *Int 10*.

Lepitajad väidavad, et nemad ei saa mõnda lepituskokkuleppes märgitud kohustust kontrollida, sellest ei ole neil vahendeid, need võimalused ei ole läbimõeldud või puudub praktika. Samas ollakse selliste lepituskokkulepete sõlmimisel kohe kindlad, et vägivallatseja allkirjastatud lepituskokkulepe jääb vaid lubaduste tasemele, sest alkoholit tarvitamine kestis enne antud juhtumi lahendamist juba aastaid. Vaatamata sellele lepituskokkulepe sõlmitakse ning on ka piisavalt selliseid juhtumeid, kus politseilt laekub info, et vastavat kohustust ei ole täidetud ning on aset leidnud retsidiivne vägivald.

Üks lepitaja rõhutab, et kui vägivallatsejal on kindel probleem alkoholiga, saab lepituskokkuleppesse kirja panna kohustus, mida on võimalik kontrollida, ja see on programmis osalemine:

„Kellel on alkoholiga probleem, neid olen lausa lepitamistingimustesse sisse kirjutanud, et osaleb, loomulikult läbirääkimise teel, et ta osaleb programmis, näiteks „Kainem ja tervem Eesti“.“ *Int 11*.

Lepitajad on seisukohal, et ohver vajab nõustamist, jõudmaks konflikti tegelike põhjusteni. Selleks kulub aega ja lõppkokkuvõttes teadvustab ohver reeglina neid asjaolusid, miks juhtum aset leidis ja võtab need omaks.

Kui konflikti põhjuseks on emotsionaalsed puhangud ja lahendamiseks on vajalik psühholoogiline nõustamine, suunatakse konflikti osapooled psühholoogi juurde. Selline kohustus kirjutatakse lepituskokkuleppesse ning seda on lepitajal võimalik kontrollida. Selline kokkulepe aitab probleemi lahendamisel vaid juhul, kui see on konflikti mõlema osapoole

soov, mitte vaid ainult kohustus. Tuleb tõdeda, et nõustaja juurde suunatakse vägivallatseja vaid ohvri soovil:

„me saame panna küll selle, kui kannatanu seda soovib, et ta osaleks psühholoogilisel nõustamisel“ *Int 12*.

Juhtub ka, et vägivallatseja ei pea vajalikuks nõustaja juurde minekut.

Lepitajate arvates on ohvriga juhtunu kontrollimisel suur roll, sest lepitusmenetluses on olnud kordi, kus konflikti põhjustajaks on ohver. Sellistel juhtudel provotseerib ohver konflikti, soovimata saavutada kompromissi. Lepitajate sõnul on olnud selliseid lepituskokkuleppeid, kus on kohustuseks märgitud mõlemapoolne austamine ja kompromissi leidmine. Samas kinnitavad kõik intervjuueeritavad, et kannatanule ei tohi seada kohustusi:

„Kannatanule ei tohigi seada tingimusi“ *Int 8*.

Rahalisi nõuded ei esine tihti lähisuhtevägivalla kriminaalasjade lepituskokkulepetes:

„... lähisuhte puhul seda rahalist hüvitist väga ei nõutagi... nagunii on perekonna enam-vähem ühine raha“ *Int 3*.

Tihti peale on tegemist perekonnasisese probleemi ja ühise eelarvega, seega rahalise nõude esitamine ei ole mõistlik viis probleemi lahendamisel. Samas mainisid lepitajad, et seda tüüpi nõudeid ikka esineb, kui vägivallaakti käigus midagi lõhutakse või vägivallatseja ja ohvri vaheline suhe on lõppenud.

Tähelepanuta ei saa jätta vabandamise kohustust. Intervjuueeritavad lepitajad jagunevad kolmeks osaks: üks osa on neid, kes rõhutavad vabandamise võimalust ja kohustust, teised ei näe selles mõtet ja kolmandad väidavad, et vabandamise nüanss sõltub asjaoludest. Esimene osa intervjuueeritud ja vabandamist pooldanud lepitajaid on seisukohal, et paljudes juhtumites jääb ainsaks ohvri ja vägivallatseja lepitamise tingimuseks ohvri soov, et vägivallatseja paluks vabandust. Lepitajad usuvad, et kui vabandatakse siiralt ja tegemist ei ole keerulise juhtumiga, siis mõne juhtumi puhul on antud tingimus tähtsam paljudest teistest tingimustest, sest tegemist on teo heastamise ja ohvri vajaduste rahuldamisega. Teine lepitajate seisukoht lähtub sellest, et vägivallatseja vabandamine ei tähenda antud juhul tema enda vabandamise soovi. Kui tegemist on ohvri nõude ehk lepituskokkuleppe tingimusega, ei saa seda pidada vägivallatseja enda sooviks. Kolmas osa lepitajaid on arvamisel, et kui osapooled jõuavad lepitaja juurde ja on juba omavahel leppinud, ei oma vabandamine mingit kaalukat jõudu kohustuse kujul.

Üks lepitaja väidab, et lepitajad ka osapooltega ebatavalistes kohustustes kokku. Ta ei sõlmi kunagi lepituskokkulepet ühe või kahe kohustusega. Kohustused võivad olla ka loomingulised ja lepitaja sõnul neid reeglina ka täidetakse:

„ja siis on veel ka sellised... ma olen siin pannud neid väikseid kirjatükke kirjutama teemadel, lähisuhtevägivalla teemadel, ja siis mingit raamatut läbi lugema ja siis arutelusid teinud nende raamatute põhjal... noh, natukene niisugust mõttetööd.“ *Int 3.*

Intervjuu ajal rõhutab mitu lepitajat, et lepitamiskokkuleppe sõlmimisel ning tingimuste/kohustuste üle arutades ei saa välistada asjaolu, et ohver püüab selle protsessi käigus saada kasu kas läbi rahalise nõude või esemelise kahju heastamise:

„Mõned kasutavad lepitusi oma materiaalsete probleemide lahendamisel.“ *Int 10.*

Lepitajatel ei ole alati võimalik kontrollida ja välja selgitada ohvri tegelikku motiivi. Ohver võib jääda napolisõnaliseks, esitab oma nõude ja vägivaldsele lepitajale sellega. Sellistel juhtudel ei toimu lepitusprotsess taastava õiguse mõttes. Tehakse otsus, uurimata välja tegelikku olukorda. Selliseid lahendeid ei tohiks kriminaalmenetluses olla, mis viitaksid riigi ebaõiglasele otsusele.

4.4.2.9. Lepitusmenetlus kui formaalne protsess või soov omavahel leppida

Lepitusmenetlusse jõuavad juhtumid peale kohtueelse menetluse lõppemist. Magistritöö teoreetilises osas on viidatud Riigi peaprokuröri juhisele KrMS §202-203 kohaldamise kohta, millest tuleneb prokuratuuri diskretsiooniõigus otsustamisel, millist menetlusliiki (kohtumenetlus või kohtuväline menetlus) iga konkreetse juhtumi puhul valida. Tavaliselt möödub juhtumist mõni kuu, enne kui lepitusmenetluse rakendamise määrus jõuab ohvriabitöötajast lepitajale lepituskokkuleppe sõlmimiseks. Intervjuu ajal väidab mitu lepitajat, et ühenduse võtmisel juhtumi osapooltega selgub, et nemad on juba ammu omavahel kõik küsimused lahendanud, kokku leppinud ja ka vabandanud. Samas ei saada arugi, mida lepitaja veel nende käest soovib. Sel juhul on osapoolte vahel lepitusmenetlus pigem formaalne protseduur, kus mõlemad soovivad protsessi võimalikult kiiresti lõpetada:

„Siis on formaalne, tuli ja kirjutas alla sooviga lõpetada.“ *Int 4.*

Sellist protsessi ei saa nimetada lepitusmenetluseks, kuna tegemist on juhtumi kaelast ära saamisega. Konflikti põhjused ja tegelikud ohvri ootused ning vajadused jäävad välja selgitamata. Tegemist on kriminaalmenetluse raames rakendatava lepitusmenetlusega, kus oodatakse konflikti osapooltega kindlat tööd – protsessi eesmärgiga ennetada vägivalla juhtumi retsidiivsust.

Lepitusmenetlus on formaalne protseduur ka sõltuvussuhtes olevate paaride või perekondade jaoks. On juhtumeid, kus lepitajal ei õnnestu ohvriga ühist keelt saavutada, ei õnnestu ohvrit rääkima panna. Selleks on erinevaid põhjuseid: kas ohver ei usu, et olukorda on võimalik muuta, kas ohver on vägivallatseja poolt niivõrd mõjutatud, et ei julge rääkida ja ainuke soov on lepitusprotsess läbi viia, sest vastasel juhul ootab teda kodus veel rängem vägivallapuhang, või on ohver otsustusvõimetu ja sõltub näiteks vägivallatsejast materiaalselt. Sellistel juhtudel jääb ka küsitavaks ohvri vabatahtlik soov lepitusprotsessis osaleda:

„kui ma näen, et mees on noh selline kuidas ma ütlen manipuleeriv, ja on näha, et tegelikult see lepitus ei ole, ei ole selles asjas ja püüan kannatanu panna vaatama, et tegelikult sellest asjast ikka asja ei saa.“ *Int 2.*

Valdav osa lepitajaid rõhutab, et sellistel põhjustel toime pandud vägivald ei ole tavaliselt ainukordne juhtum, vaid lepitajale tuleb lepitusprotsessi kriminaalmenetlus, kus on 4-5 juhtumit:

„Mõnikord ma olen väga mõelnud, et mõne juhtumi puhul tahaks prokuratuuri tagasi saata... sest ma näen, see ei ole lepitusväärne, et ma näengi seda, et naine on sõltuvuses sellest mehest, nad elavad koos ja kõik jätkub, see on kestnud neli-viis-kuus aastat ja miks ta nüüd peaks ära lõppema“ *Int 9.*

Lepitajad väidavad kindlalt, et need ei ole lepitusmenetluse kriminaalasjad, kuid ohvri kindel soov leppida ja vägivallatsejat kriminaalkorras mitte karistada jäävad lepitusprotsessis prioriteetseks ning lepitaja sõlmib ka nende juhtumite puhul lepituskokkuleppeid, kuigi ohver ei taha reeglina mitte midagi ja seda kuni järgmise vägivallakorrani:

Lepitada „õnnestub ikka, sellepärast et naine ütleb, et ta on nõus, ta ütleb prokurörile, et ta on nõus, ta ütleb kohtunikule, et ta on nõus, ja kui inimene ütleb, et ta on nõus, siis minul kui ametnikul ei saa seda õigust olla öelda, et ma ei lepita, loomulikult ma lepitan.“ *Int 9.*

Selliste juhtumite puhul ei soovi ei ohver ega vägivallatseja nõustamist, kuigi selline võimalus on olemas. Lepitusmenetlus muutubki formaalseks allkirjade andmiseks ja vaatamata sellele, et lepitajatel ei ole kohustust igas juhtumis jõuda lepituskokkuleppeni, peab mõni lepitaja seda kohutuseks ja sõlmib lepituskokkuleppeid, mis on taastava õigusega vastuolus. Selline suhtumine lepitusmenetlusse vajab lahendamist ja sekkumist.

Tuleb märkida ka asjaolu, et lepitajad toovad välja ka sõltuvussuhte juhtumid, kus õnnestus ohver panna ennast avama ja rääkima tegelikest vägivalda põhjustest ja asjaoludest. Tavaliselt laekub informatsiooni palju rohkem, kui seda on fikseeritud kriminaalmenetluse tõendites.

Formaalne protseduur on lepitusmenetlus ka juhul, kui on tegemist konflikti osapooltega, kes on arvamusel, et vägivaldne käitumine on tavapärane käitumine ning ei näe selles midagi õigusvastast:

„on selliseid kahtlustatavaid, mulle meenub võib olla paar tükki, kes on hästi vaenulikud, hästi sellised turris, ja üks kohe ütles, et peksan naist ja koera edasi. Ja mina ütlesin: laske käia. Noh mida ma ütlen selle peale...naine oli hästi motiveeritud ja tema soovis, mina ütlesin küll, vaadake, mees ütles minule niimoodi, et see ei lõpe, tema ikkagi arvas, et võib proovida...” *Int 2.*

Politsei kutsuti vaid sel põhjusel, et seekord oli suurem konflikt, mis päädis raskema vägivallaga.

„...ja kui on selline raske noh, seal perevägivald, kus naine kannatab ja mees kannatab, selles, kuidagi ka lepitus ei toimi, see lepitus, jah, formaalselt saab nagu mingid punktid kirja panna, aga samas need probleemid ei saa lahendust, ja tihti on ka selline, et mees on teadlik, et kuus kuud peab ennast tagasi hoidma, ja on niimoodi olnud: see päev ma olen saatnud juba lõpparuande ja järgmine päev on vägivald olnud ja naine helistab mulle, ma ütlen, kõik, minul käest läks ära.” *Int 2.*

Tuleb tõdeda, et selliseid asju ei tule lepitusse palju, kuid neid tuleb, kuna ohver soovib vägivallatsejaga leppida ja on kokku lepitud, et kolmandad isikud (ka lepitaja) nende konflikti ei sekku. Selline lepitusprotsess ei too kasu ega muuda olukorda, sellest saavad aru kõik: nii konflikti osapooled, lepitaja ja tuleb tõdeda, et ka prokuratuur. Selliste juhtumite puhul ei saa ei ohver ega vägivallatseja aru, et tegemist on õigusvastase käitumisega ja ühiskonnas ei ole sellist tüüpi käitumine vastuvõetav. Kui kahtlustatav soovib leppida vaid põhjusel, et pääseda kriminaalvastutusest, ei ole tegemist samuti lepitamismenetlusega ja seda tunnistavad paljud intervjuueeritavad:

„Kahtlustatav arwab, et see on kergem viis, kuigi mina ei ole sellega üldse nõus, peaks olema mingi muu meede, me ju kaitseme küll kannatanut, aga see ei ole siis lepitus, kui kahtlustatav teeb seda surve taga, see on surveametlik meetod. Aga see ei tohiks lepitus olla.” *Int 12.*

Kurvemad lood on siis, kui pealnägijaks jäävad lapsed ja nagu vägivalla teooriad tõendavad, projitseeritakse lapsepõlves kogetud või nähtud vägivalda ka edaspidi täisealiseks saades oma lähisuhtes. Lepitajad arvavad, et sellised juhtumid on väga keerulised ning lepitusmenetluse raames, jõudes isegi lepituskokkuleppe sõlmimiseni, ei lahenda tegelikke konflikti tekkimise põhjuseid, seega on alust arvata, et sellistes perekondades leiab ka edaspidi aset vägivalla retsidiivsus:

„jah olen öelnud küll, et mina kinnitan lepituskokkuleppe, ma ei näe, et see praegu väga õiglaselt toimiks.“ *Int 1.*

Sellised juhtumid ei ole tavaliselt ainukordsed. Vägivald lähisuhtes on pikema aja jooksul kehtinud ning jääb vastuseta küsimus: miks sõlmitakse selliste juhtumite puhul lepituskokkuleppeid? Tugineda ainult ohvri soovile on äärmiselt vale lähenemine sellele viisile kriminaalasja lahendamisel.

Tähelepanu ja lepitajate heakskiitu pälvivad kriminaalasjad lähisuhtes toimunud vägivalla osas, kus on näha juhtumi osapoolte siirast soovi leppida, lahendada tekkinud vägivallajuhtum ning minna eluga edasi:

„sõlmisime lepingu, ma nägin, et tegelikult mees nagu tõesti kahetseb oma tegu ja ütleb, et ma väga püüan ja pärast on hea, noh tõesti mees püüdis, ja naine ütlebki, et mees on täiesti täiesti nagu teine mees.“ *Int 2.*

Lepitusmenetlust võib eesmärgipäraselt rakendada ja oodata vajalikku tulemust nendes juhtumites, kus väärkohtlemine leidis aset esmakordselt ja:

- tegemist on noore paari või perekonnaga;
- tegemist on pikemat aega koos elanud perekonnaga ja emotsionaalselt vapustava sündmuse mõjul ei osanud nad kontrollida oma käitumist ja emotsioone;
- tegemist on lahku läinud (lahutatud) perekonna, paari või kooselus elanud elukaaslastega, kes soovivad edaspidi lahendada neid siduvaid materiaalseid ja lastega seotud küsimusi.

Lähtudes pikast praktikast lepitusmenetluse rakendamisel, kirjeldab üks lepitaja, milliste juhtumite puhul on võimalik osapoolte vahel lepituskokkulepet sõlmida,:

„mees esimest korda kolmekümne aastase kooselu ajal noh, läks naisele nagu kallale: tõukas või raputas ja nii edasi. Et noh siis võib olla küsimus, kas sel hetkel ongi emotsioonid väga nagu ärevad, et siin on palju muid põhjuseid, ja võib olla see jääb viimaseks ja siis on see lepitusmenetlus on omal kohal, anda inimestele võimalus, kes on siimaani oma suhteid väga normaalselt suutnud, on pingeid ja probleemsuhteid lahendanud, sel juhul on see õigustatud võimalus, anda neile see võimalus, ja ütleme nende juhtude puhul me teeme järel kontrolli kuue kuu pärast, kui vahepeal ei ole uut infot tulnud, siis ongi neil kõik hästi läinud. Et ikkagi see, kas see on korduv, või ühekordne – siin tuleb eristada seda“ *Int 1.*

Selliste juhtumite puhul on õige kriminaalmenetluse lahendus lepitusmenetlus, kus lepitakse kokku kohustustes või saadakse vajalikku nõustamist ja ohvriabi raames võimalikku abi, et vältida edaspidi väärkohtlemise kordamist.

Lepitajatega läbiviidud intervjuudest selgub, et lepitusse tuleb ka juhtumeid, kus ohver ja vägivallatseja saavad lepitaja juures esimest korda nõ omavahel rääkida, jagada oma muresid, soove ja ootuseid. Ühes juhtumis väitis ohver, et lepitusmenetlus oli hea võimalus lahendada aastatega tekkinuid pingeid perekonnas, kuna vägivallatseja ei kuulanud ega kuulnud ohvrit. Sellest järeldades ei teadnud vägivallatseja ohvri ootustest. Perekonnas tekkinud pingelinne olukord vajab sekkumist ja nõustamist, kuid kumbki (ei ohver ega vägivallatseja) ei pöördunud kusagile abi saamiseks. Võib eeldada, et nemad ei teadvustanudki probleemi suhtlemises: mõlemad tundsid millestki puudust, ei osanud seda sõnastada ja teisele arusaadavaks teha ning elasid nõ oma elu. Lepitusprotsessi lõppedes andis ohver lepitajale tagasiside, et peale pikka perioodi hakkasid ohver ja vägivallatseja jälle suhtlema lepitaja juures, hakkasid rääkima. On olnud ka selliseid lepituskokkuleppeid, kus lepitajad olid siira leppimise pealtnägijad:

„kuigi ma olen väga ilusaid ja armsaid äraleppimisi näinud, kus noorpoeg ja isa kaela langesid ja tõesti siirad ja rõõmsad olid, et nad nüüd ära leppinud on, nutsid ja naersid läbisegamini.“ *Int 3.*

Üks lepitaja väidab väga kindlalt:

„Ma ei ole teinud mitte ühtegi lepitust lihtsalt formaalsuse pärast. Ma ei ole mitte ühtegi sellist lepitust teinud, mitte ühtegi.“ *Int 8.*

4.4.3. Lähisuhtevägivalla kuritegude retsidiivsus ja selle põhjused

Nagu näitab politseistatistika ja rõhutavad ka lepitajad, et mõnede juhtumite puhul, mida prokuratuur saadab lepitusmenetlusse, fikseeritakse vägivalla juhtumite korduvust, samas perekonnas või paarisuhtes leiab aset retsidiivsus:

„mõnesid minu arvates ei saagi lepitada. Sest las olla kriminaalmenetlus, kui ta kannatab pool aastat ja siis jälle annab talle“ *Int 2.*

Intervjueeritavad on seisukohal, et on selliseid juhtumeid, mida ei saa lepitada ja need on:

- süstemaatilised kuriteoepisoodid (ohver annab lepitusmenetluse rakendamiseks nõusoleku kas põhjusel, et ei soovi vägivallatseja kriminaalkorras karistamist; kas on vägivallatseja poolt väga mõjutatud ja hirmul; kas ei teadvusta temaga toimuvat või ei usu, et olukorda saab muuta ja soovib kiiremini nõ selle asjaga ühele poole saada)
- nõ raskemad vägivallajuhtumid
- juhtumid, kus vägivallatseja ei nõustu temale esitatud kohustustega ning lepituskokkulepet ei õnnestu sõlmida

Eespool kirjeldatud juhtumites sõlmib lepitaja lepituskokkulepet, teades eelnevalt, et see ei too kasu, jäädakse vaid ootama järgmist järjekordset juhtumit.:

„See on aja küsimus, millal see nõ pomm plahvatab“ *Int 8.*

Varem „neid tuligi, oligi päris palju, mis, ma nägin, et korduv ja korduv ja mitte mitte kerge vägivald, vaid see oli vigastustega ... selliseid asju oli oli väga paha teha... ja selliseid lugusid, ma ütlen, et kahel viimasel aastal enam ei tule lepitusse.“ *Int 1.*

Lepitajad tõdevad, et selliseid juhtumeid ei tule prokuratuurist viimasel ajal palju, olukord on paremaks läinud, kuid neid ikkagi esineb. Mõni lepitaja tõi positiivse aspekti välja:

„Mina saan siin ütelda, et mina saan (anonüümne) prokuratuuri kiituseks öelda seda, et nad ei saada mulle ühtegi sellist asja lepitusse, mis ei oleks nagu mõeldud läbi“ *Int 8.*

Lepitajad mainivad, et nendel on õigus saata juhtum, milles ei jõuta lepituskokkuleppeni, tagasi prokuratuuri:

„Keegi ei sunni lepitama.“ *Int 10.*

Lepitajad kasutavad seda võimalust juhul, kui tõesti ei õnnestu saavutada kompromissi konflikti osapoolte vahel ja ei jõuta kokkuleppeni:

„Noh, et meil on õigus otsustada, kui meie näeme, et seda on liiga palju, et see ei ole lepituse materjal“ *Int 1.*

Uurimuse ajal selgub, et mõni lepitaja saadab lahendatava juhtumi prokuratuuri tagasi, kui ei jõuta lepituskokkuleppeni või lepitusmenetlus ei vasta nõuetele.

Teistel juhtudel on lepitajad seisukohal, et tema kui lepitaja peab juhtumi lahendamisel nõustama osapooli ja veenma neid leidma kompromissi ja kokkulepet ikka sõlmima:

„Et ma tahan, et ta tunnistaks, et ta kahetseb, tema käe läbi kas alkoholijoobes teine pool on haiget on saanud, kahetseb oma tegu, kas ta on nõus seda heastama“ *Int 1.*

Siit võib järeldada, et lepitusmenetluses on juhtumeid, kus meelitatakse ja veendakse sõlmima lepituskokkulepet ja seda erinevatel eesmärkidel, kuid see protsess ei lähtu enam taastava õiguse põhimõttest, vaid hoopis ülesandest lahendada kriminaalasja igal võimalusel.

Intervjuude ajal mainivad lepitajad, et nemad ei oma kontrolli lepituskokkuleppe järgsel perioodil toimuva üle:

„Mina hoiatan naisterahvast alati, et see on ainult soovitusel tasemel, sest mina ei saa kuidagi kontrollida, kui vaid juhul, et te kutsute patrull välja ja ütlete, et teil on lepitusmenetlus.“ *Int 10.*

Lepitajad kinnitavad, et nendel on võimalus võtta ühendust ohvriga ning küsida hetkeolukorra kohta. Reeglina ei räägi ohver midagi isegi siis, kui vägivallajuhtumid perekonnas korduvad, kuigi lepituskokkuleppes on fikseeritud ohvri kohustus teatada uutest vägivallajuhtumitest:

„Tegelikult, kui me koostame dokumendi, siis on seal lepituskokkuleppes selline rida, et kannatanul on kohustus teatada, kui kahtlustatav reegleid rikub ja üldjuhul seda ei tehta... ja see tuleb välja näiteks, kui mulle tuleb lähisuhtevägivalla infoleht“ *Int 9*.

Ohvriabitöötajad väidavad kindlalt, et ohver ei teata, sest ta ei soovi enam kokku puutuda õiguskaitseorganitega. Põhjuseks võib olla asjaolu, et ohver kardab, et saab uuesti peksta. Tihti on põhjuseks, et ohver ei usu enam toimivasse süsteemi ja ei taha ka kokku puutuda uurimisasutuse ja ohvriabiga. Lepitajatel on võimalik kontrollida vaid nende kohustuste täitmist, mille kohta tal on võimalik saada dokumentaalset kinnitust. Ülejäänud jääb vaid ohvri teatada:

„Selliseid punkte, mis puudutavad vägivalla korduvust või tema käitumist, või seda, mis puudutab alkoholi tarvitamist, ... seda mina ei saa kontrollida, usun vaid ohvrit, mida tema räägib.“ *Int 6*.

Selles osas ei tee ohver reeglina ohvriabitöötajaga koostööd. Lepitusmenetluse järelkontrollis olevas perekonnas võivad toimuda edaspidi alkoholi tarvitamised, tülid, vaimne vägivald, politsei väljakutsed. Ohvriabitöötajale informatsiooni edastamiseks on vajalik ohvri nõusolek ja seda ohver korduvate juhtumite puhul reeglina ei anna. Seega ei oma ohvriabitöötaja tihti infot perekonnas toimuva kohta järelkontrolli ajal:

„vahel tuleb, et tegelikult on juba uus menetlus alustatud, a mina ei tea sellest midagi, kannatanu ei ole mulle helistanud, mitte kuskilt mulle uut infot ei tule.“ *Int 1*.

Vähestel ohvriabitöötajatel on nende väitel kokkulepe politseiametnikuga, kes vastutab lähisuhtevägivalla infolehtede liikumise eest: kui lepitusmenetluses olevasse perekonda kutsutakse politseid, teatab sellest politseiametnik ka ohvriabitöötajale:

„Lepitusmenetluses olevate inimeste kohapealt on mul niimoodi, et kui ma olen lepitused ära teinud, siis ma edastan, politseis on ju ka inimene, kes kes jagab seda infot juhtumite kohta kohalikule omavalitsusele, et selle inimesega on minul väga hea koostöö, ma anna talle infot sellest, et ma olen teinud lepituse selle selle inimese vahel, neil on need ja need kohustused, ja et me hoiame nii öelda orbiidil. Kui seal midagi juhtub, siis tema informeerib mind, et seal oli väljakutse, vaatame, kas tuleb uus menetlus peale“ *Int 11*.

Sellisel organiseeritud töö on vaid mõnel ohvriabitöötajal ja tema saab õigeaegselt informatsiooni temal menetluses oleva leibkonna suhtes. Valdav osa lepitajaid kinnitab, et vaid juhul, kui nendel on alust kahtlustada, et perekonnas võivad jätkuvalt tekkida tülid, pöörduvad nad omal algatusel ise uurimisasutuse poole ning küsivad vajalikku informatsiooni:

„tavaliselt kui on selline juhtum, siis ma teen politseisse päringu ja saan politseilt selle teatise, et on... millal täpselt ja mis juhtus ja lisan selle siis lõpparuande juurde politsei sellise teatise...“ *Int 2.*

Selliseid päringuid teevad lepitajad vaid üksikute juhtumite korral. Teiste juhtumite puhul puudub lepitajail informatsioon järelkontrolli ajal perekonnas toimunu kohta ning aruannet koostades lähtuvad nad vaid ohvri edastatud informatsioonist. See on tihtipeale valelik - meil on kõik korras, kuid tegelikkus näitab, et vägivald jätkus ning seda kontrollida ei olnud võimalik. Konflikti põhjused jäävad lahendamata.

Siinkohal tasub viidata 2014. aasta novembris/detsembris läbi viidud Norra finantsmehhanismi ja Eesti Sotsiaalministeeriumi poolt toetatud projekti „Ühtse süsteemi ülesehitamine lähisuhtevägivalda tõkestamiseks Eestis“ raames üleriigilise õiguspraktikute ekspertküsitluse tulemustele, kust on näha, et suurem osa politseiametnikke on veendunud, et kontroll lepituskokkulepete täitmise üle on nõrk ja ohvri ei ole piisavalt kaitset, et nõuda vägivallatsejalt kokkulepete täitmist.¹⁴⁷ Sellega tuleb täielikult nõustuda. Politseiametnik teenindab väljakutset ning järjekordselt puutub kokku ka lepitusmenetluses olnud perekonna või paariga. Patrullpolitseinik näeb vahetult peale tüli või vägivalda kannatada saanud isikut, tema emotsioone, haavatavust ning vigastusi. Samuti ka menetleja puutub korduvalt kokku ohvri ja vägivallatsejaga, näeb, märkab ja fikseerib toimuvat. Kasulik on, kui ülekuulamise protokollis on fikseeritud võimalikult palju asjaolusid ning iseloomustavat materjali. Prokuratuur ja kohus puutuvad ohvri ja vägivallatsejaga kokku tihti vaid siis, kui vägivallajuhtumist on möödas tükk aega ning tüüpiline vägivallajuhtumi kulgemine näitab, et osapooled võivad olla järjekordselt omavahel ära leppinud. See aga ei välista juhtumi retsidiivsust raskemal kujul.

4.4.4. Diskussioon

2014. aasta novembris/detsembris läbi viidud ekspertküsitluse tulemused näitasid, et prokuratuur ja kohus pooldavad lähisuhtes toimepandud kuritegude puhul pigem lepitavat regulatsiooni (vastavalt 48% ja 36% osalenutest), kohtunike seas on suurem osa ka neid (28%), kes ei oska võtta konkreetset positsiooni, millist regulatsiooni rakendada lähisuhtevägivalda juhtumite menetlemisel. Politseitöötajate seas on teistega (nt kohtunikud 12%) võrreldes suurem osakaal neid (28%), kes pooldavad pigem karistavat regulatsiooni,

¹⁴⁷ Vt viide 43, lk 649.

samas on väike osa (9%), kes on kindlasti lepitava regulatsiooni poolt.¹⁴⁸ Politseiametnike arvamust toetavad ka lepitajad, kes puutuvad tihedamini kokku konfliktis osapooltega ning süvenevad vägivalda probleemi. Saadakse aru, et paljudes juhtumites ei too lepituskokkuleppe sõlmimine oodatud tulemust. Osa lepitajaid väidab kindlalt, et suhtub negatiivselt lepitusmenetlusse lähisuhtes toimepandud vägivalda puhul, rõhutades, et vägivalda ei saa lepitada:

„selliselt, nagu meil praegu lepitus on, suhtun negatiivselt. Tegelikult ma kaldun rohkem selle poole, et perevägivald ei ole lepituse teema.“ *Int 2.*

Vägivald on kuritegu, vägivallatseja peaks vastutama oma teo eest ja kandma karistust. On olnud ka juhtumeid, kus ohver väitis, et prokurör surus lepitusmenetluse peale ja nõudis ohvrilt nõusolekut. Tegemist oli retsidiivse vägivallajuhtumiga, kus ohver ei soovinud järjekordset kriminaalmenetluse alustamist põhjusel, et ei uskunud enam, et kriminaalmenetlus aitab teda tekkinud olukorrast välja, kuna eelmise menetluse puhul nõuti ohvrilt nõustumist lepitusmenetlusega.¹⁴⁹ Lepitajate väide, et nemad peavad tegema seda, mida neilt nõutakse, loob ettekujutuse, et lepitusmenetlus ei täida praegusel ajal oma peamist funktsiooni ega lähtu taastava õiguse põhimõtetest:

„Need mis meile tulevad, me peame tegema seda, see, kas mulle see meeldib, või ei meeldi...“ *Int 1.*

„Seal pigem seaduse järgi nii, et kui mõlemad osapooled soovivad, siis peab lepitama, see tähendab, et kui kannatanu väga soovib.“ *Int 4.*

„Siis ma lihtsalt avaldangi nii palju survet, et meie lepime ja meie teeme selle kuus kuud ära, sest mina ütlen nii... ja see on väga jama lugu tegelikult, eks?“ *Int 9.*

Lepitusmenetlusse tulevad ikka raskemad vägivallajuhtumid, mille puhul ei saa lepitaja ise aru, miks sellised juhtumid saadetakse lepituskokkuleppe sõlmimiseks:

„Mul on praegu lepituses asi, mina olen šokeeritud sellest, et sellest saab lepitus. Mees ja naine. Minu arusaama järgi nemad ei ela enam koos – kas on lahutatud või mitte. Tema (naine) käis minu juures veel aasta tagasi, võib olla vähem. Siis oli neil juba kriminaalasi: tema (mees) teda lõi, kägistas, uputas vannis laste juuresoleku vist, see oli üldiselt kohutav. Saatis lepitusse...“ *Int 10.*

„Kahtlustatav oli kinni istunud 6 korda, 8 korda kriminaalkorras karistatud, vägistamise eest, mul oli lepituse hetkeks ... 3 uut lähisuhtevägivalda infotehte, ja nii edasi nii edasi, mul oli juba siis alus see tagasi saata, aga prokurör ütles, et nad nii väga tahavad leppida ja nii edasi nii edasi. Et noh, ühe sõnaga, see oli nagu selline nii

¹⁴⁸ Vt viide 43, lk 649.

¹⁴⁹ Vestlus ohvriga 2018.a jaanuarikuu.

minu enda julgeoleku kui kõigele muule tegelikult väga siuke igas mõttes väga nagu ekstreemne näide... andsin ministeeriumi tagasisidet, et selliseid asju ei tohi iialgi lepitusse tuua.“ *Int 8.*

„Pidev kohutav terror ja neid vägivallajuhtumeid oli tõesti palju, see tähendab ühe kriminaalasja materjalides, seal oli minu meelest 5 juhtumit. Kui ma seda lugesin: ta trepist lükkas ta alla, tiris juustest ja peksis igatpidi nii, et ta tervenisti sinine oli, tähendab, see ei ole lepitus.“ *Int 4.*

Intervjuueeritavad väidavad, et vägivalda saab lepitada teiste kuriteoliikide puhul, kuid mitte lähisuhtevägivalla juhtumites. Tihti jääb peale lepitust vägivallatsejale karistamatuse tunne, mis põhjustab kuritegude retsidiivsust ja ohvrite järjekordseid kannatusi. Lähisuhtes isikud on omavahel seotud ning puutuvad kokku just tõsisemate küsimuste lahendamisel. Lepitajad rõhutavad, et kõige raskem on just nende juhtumite puhul, kus siseveendumus ütleb, et ei ole õige sõlmida antud juhul lepituskokkulepet, aga seda tuleb teha, sest ohver soovib lepitust. Taoliste juhtumite puhul ei oota lepitajad järelkontrolli ajal ohvrilt tagasisidet. Seega ei ole mõnede juhtumite puhul võimalik kontrollida, kas vägivallatseja täitis kohustusi, kas perekonnas või paarisuhtes olid uued vägivalla juhtumid. Tagasisidet saab lepitaja vaid telefoni teel, kus ohver kinnitab tavaliselt, et kõik on korras.

Lepitajad rõhutavad intervjuude ajal, et vestluse ajal ilmnevad lepitaja juures vahel ka teised vägivalla juhtumid ja selgub, et vägivald on kestnud aastaid. Miks naine on end lasknud aastaid füüsiliselt halvasti kohelda, lastes end peksta ja samuti väärkohelda lapsi, kuid alles nüüd ühel hetkel helistas politseisse ja esitas juhtunu kohta avalduse. Miks ta ei ole seda varem teinud ning miks ta on seda talunud. Lepitajad mõistavad ohvri käitumist. Lepitajad saavad aru, miks ohver on ebakindel oma otsustes, miks ta ei soovi jätkuvalt vägivallatseja kohtulikku karistamist, miks elab vägivallatsejaga koos ja lepib vägivallaga. Need asjaolud peaksid olema välja selgitatud ning fikseeritud enne juhtumi lepitusmenetlusse saatmist juba kohtueelse uurimise ajal. Intervjuude ajal avaldasid lepitajad kindla arvamuse, et selliste juhtumite puhul ei ole lepitusmenetlus vägivallajuhtumi õige ja õiglane lahendus.

Osa lepitajaid väidab, et konflikti osapooled kasutavad lepitusmenetlust ka oma tsiviilasjade (laste hooldusõiguse määramine, lahutusprotsess) lahendamisel.

„Vahel minule tundub, et mõned, kui aus olla, siis mina üldse kahtlen, et seal leidis aset mingisugune vägivald. Mõned kasutavad lepitusi oma materiaalsete probleemide lahendamisel, ütleme nii.“ *Int 10.*

Kui käimas on tsiviilkohtuprotsess, tehakse avaldus politseisse vägivalla kasutamise kohta. See annab kaalu tsiviilprotsessis nõuete esitajale ja kahtlustatavale jääb sel juhul kaotaja

positsioon, sest lepitusmenetlusega nõustudes tunnistab kahtlustatav vaikimisi oma süüd. Lepituskokkuleppeid sõlmitakse, vaatamata sellele, et tegelikus olukorras võib menetlusosaliseks olev kahtlustatav olla hoopis ohver ja kannatanu füüsilise konflikti alustaja. Seda kriminaalmenetluses välja ei selgitatud, sest vahel keeldub kahtlustatav ütluste andmisest kannatanu vastu:

„väga tihti on niimoodi, kes tegelikult süüdi on, kes on kannatanu, väga sageli on nii, et mees tuleb, ütleb, et tegelikult lõi naine teda esimesena. Tema on mees, tema ei kirjuta naise kohta avaldust. naine manipuleerib sellega, teeb avalduse, ütleb, näe, mul on siin kriimustus, ja alustatakse kriminaalasja menetlus mehe vastu ja mehel on tegelikult palju suuremad traumad, aga ta lihtsalt ei kirjuta avaldust, ta tunneb ennast mehena. Ja mees räägib avameelselt, teate, mis tegelikult toimus ja räägivadki nii, see mis ülekuulamisel olnud, on hoopis midagi muud kirjas.“ *Int 2.*

Taastava õiguse kontekstis on oluline määrata konflikti osapoolte rolli. Sellest sõltub edaspidine protsess, kus vägivallatseja peaks ohvrile selgelt väljendama oma soovi heastada enda tegu, kahetseda ja taastada sellega ohvri heaolu.

Kolmas osa lepitajaid on arvamisel, et tuleb eristada selgelt mõisteid lepitamine ja lepituskokkuleppe sõlmimine. Lepitusprotsessis sõlmitakse osapoolte vahel lepituskokkulepe:

„See on ikkagi tsiviilõiguslik leping, kokkuleping, millele alla kirjutatakse, ja seda lepingut tuleb täita“ *Int 3.*

Vägivallajuhtumit ei lepitata, vaid osapooli nõustades jõutakse seisukohale, kuidas vägivalda sooritanud isik võiks heastada oma tegu, kuidas toimida edaspidi konfliktide tekkimisel ja millised sammud tuleks ette võtta, et olukorda muuta. Selle tulemuseks sõlmitakse lepituskokkulepe, kus fikseeritakse vägivallatseja kohustusi ning antakse aega (järelkontrolliaeg), kui konflikti osapooled saavad vajadusel vajalikku nõustamist ning õpivad elama vägivallajärgses olukorras. Seda seisukohta pooldanud lepitajad rõhutavad, et sellisel viisil on võimalik lepitusmenetlusega jõuda oodatud eesmärgini perekondades, kus ei ole soodustavat faktorit alkoholi kujul. Hea, kui perekond on kontrolli all, kui tekkinud konfliktset olukorda saab nõustamisega mõjutada ja perekond saavutab uue taseme suhtlemisel. Kohtulik karistus välistab kontrolli võimalust ja ei tea, mis toimub perekonnas peale kohtuotsusest teada saamist. Lepitusmenetlusega on aga saavutatud kindlad kokkulepped, mis annavad võimaluse konflikti mõlemad osapooled oma eluga edasi minna, säilitades samas omavahel normaalsed suhted ning välistades vägivalla juhtumite retsiidiivsust:

„Perede kohta ei ole jätkuvalt tulnud või politseil ei ole olnud väljakutseid nendesse peredesse, kus need juhtumid on aset leidnud eelnevalt“ *Int 11.*

On lepitajaid, kes on lepitusmenetluse usku ja seda siis mitmel põhjusel. Lepitusmenetlus annab võimaluse hinnata uuesti oma suhted üle, teha vastavad otsused, proovida muuta olukorda, saada nõustamist ja vajalikku abi.

„Talle jõuab ka teadmine, et see ei ole okei... läbi lepitusmenetluse saame need tingimused määrata, mis muudel juhtudel ei õnnestuks: näiteks lahutus, mittehelistamine, aga ma arvan, et selle portsessi nimi ei ole siis lepitus, see peaks olema mingi muu“ *Int 12.*

Uurimuse ajal võib jõuda järeldusele, et kõik lepitajad eelistavad silmast silma kohtumised osapooltega esialgu eraldi ja siis juba koos juhul, kui pooltel ei ole selle vastu pretensioone ja kindlasti juhtudel, kui konflikti osapooled jäävad elama ühe katuse alla. Kui aga lähisutevägivalla juhtumi osapooled ei jätka kooselu, ei oma ühiseid kohustusi ja elavad eraldi, võib sellist lepituskokkulepet allkirjastada digitaalselt:

„Kui tuleb kokkuleppe sõlmimine, et kui nüüd on nii, et kahtlustatavale sobivad need kannatanu tingimused ja tuleb kokkuleppe sõlmimine ja ütleme, et see kahtlustatav on teises maakonnas või töötab Soomes, et siis juba see kokkuleppe sõlmimine mõnikord on mõistetav ka digitaalse allkirjastamisega... me oleme selle koostöö teinud.“ *Int 7.*

Lepitajatega läbiviidud intervjuudest selgub, et suurem osa lepitajaid on arvamusel, et arvestades lähisutevägivalla juhtumite arvu, eripära jääb tänasel päeval rakendatavast lepitusmenetlusest väheseks. Paljud tunnevad, et on vaja ka teisi meetmeid, mis on juba kasutusel lepitusmenetluse nime alla, kuid ei oma need taastava õigusega midagi ühist:

„Võiks olla mingi meede veel, et ma ei oska täpselt öelda, mis, aga ma mõtlen, et kui me peame seda kahtlustatavat survestama, näiteks selleks et ta annab lahutuse, siis ei ole lepitus, ma arvan... meil on suht vähe tööriistu, et neid võiks olla rohkem veel.“ *Int 12.*

KOKKUVÕTE JA ETTEPANEKUD

Lähisuhtevägivald on keeruline juhtum ja elanike hoiakute uuringust selgus, et Eestis elavad inimesed on kindlal arvamusel, et perevägivald on isikuvastane kuritegu. Riigi poliitika on suunatud programmide väljatöötamisele, mille eesmärgiks on tõsta ühiskonna teadlikkust lähisuhtevägivallast ja õpetada perevägivalla toimepanijaid vägivallast loobuma, et vältida edasist vägivalda ning muuta vägivaldseid käitumisharjumusi. Kasutusele võetakse nii ennetus- kui ka karistusmeetmeid, teiste sõnadega, kaitstakse isiku õigusi ja õigushüvesid. Sellel põhimõttel eksisteerivad karistusõigus ja taastav õigus saavad koos toimida ning täiendada üksteist isegi siis, kui otsuste tegemisel on erinevad lähtearusaamad. Taastava õiguse meetmeid koos karistuslike meetmetega kasutatakse nii kuriteoennetuses, kriminaalmenetluses kui ka karistuse kohaldamisel.

Lepitusmenetlus on kõige levinum taastava õiguse meede kriminaalmenetluse lõpetamiseks. Sellel on konkreetsed eesmärgid: tegeleda vägivallajuhtumi põhjuste lahendamise, kaasata konflikti osapooled otsustusprotsessi ning võimaldada vägivallatsejal hüvitada ohvrile kuriteoga tekitatud kahjud. Taastava õiguse põhimõtteid ja eesmäärke tuleks arvestada, lähisuhtevägivalla juhtumi lepitusmenetlusse suunamisel.

Uurimuse ajal saadud tulemuste põhjal võib hinnata tänapäeval lepitusmenetluse rakendamise protsessi, eesmärki ja tulemuslikkust. On välja kujunenud kolm seisukohta lähisuhtevägivalla juhtumites lepitusmenetluse rakendamise tulemuslikkuse kohta.

Lähtudes oma kogemusest kahtleb osa lepitajaid lepituse sobilikkuses. Selleks on omad põhjused. Lepitusmenetlusse suunatakse jätkuvalt nii raskemad vägivallajuhtumid kui ka süstemaatilise vägivalla juhtumid (3-5 juhtumit). Nendes kriminaalasjades ei saavutata lepitusprotsessiga oodatud eesmärki. Paljudes lepitusmenetlusse saadetud juhtumites ei toimu lepitusprotsessis põhjalikku probleeme tekitavate põhjuste väljaselgitamist ja lahendamist. Keskendutakse tagajärjele ja lepitusmenetluse rakendamise määruks sõnastatud juhtumi lahendamisele, ohvri soovidele ja võimaliku kahju hüvitamisele. Kui vägivallatseja ei tunnista süüd, ei kahetse oma tegu, vaid hakkab, vastupidi, süüdistama juhtunus ohvrit, kelle käitumise tõttu lõppes konflikt jõu kasutamisega või ohver on vägivallatseja mõjutatud ja on nõus lepitusmenetlusega vaid põhjusel, et vältida uut vägivallapuhangut, võib lepitusprotsess veel rohkem kahjustada ja haavata ohvrit. Ei saa rakendada lepitusmenetlust ka juhtumites, kus konflikti osapooled on erineval võimupositsioonil. Need on ka peamised põhjused, miks samas leibkonnas leiab aset retsidiivsus. Vaatamata antud olukorrale jõutakse aga lepituskokkuleppe sõlmimiseni, põhjendades seda vaid ohvri sooviga leppida. Asjaolu, mis

põhjusel see soov esitatakse, ei mõjuta lepitusmenetluse rakendamist. Sellistel juhtudel tuleks kindlasti valida teine menetlusliik või lõpetada kriminaalmenetlus muudel alustel.

On lepitajaid, kes väidavad, et lähisuhtevägivalda ei lepitata, vaid sõlmitakse osapoolte vahel lepituskokkulepe, kus on kirjas ohvri pakutud ja vägivallatsejale määratud kohustused ning nende täitmisega saab vägivallatseja vastutada teo eest ning ohvri vajadused rahuldatakse. Siis on näha, et lepituskokkulepetesse suhtutakse kui lepingusse, ning tahaplaanile jäävad taastava õiguse põhimõtted: teo tunnistamine, kahetsemine ja vägivallatseja enda soov vabandada. Neid meelitatakse vägivallatseja käest välja, et kirjutada alla lepituskokkuleppele, kuid need ei ole tihtipeale siirad ja ei taga uute kuritegude välistamist samas leibkonnas. Ohvriabitöötaja ei oma paljudes juhtumites informatsiooni selle kohta, mis juhtub, kui lepituskokkulepe on allkirjastatud, mis juhtub järelkontrolli ajal ja selle lõppedes. Seega näitavad analüüsi tulemused, et ohvriabitöötajatel ei ole ühtset praktikat, kuidas menetleda lepitusmenetlusse suunatud juhtumeid. Lepitaja väidab, et temal on õigus saata juhtum prokuratuuri tagasi, kui lepituskokkuleppe sõlmimine ei ole võimalik. Vaatamata sellele sõlmib lepitaja jätkuvalt lepituskokkuleppeid juhtumites, kus lausa ei tohi seda tema siseveendumuse järgi teha. See tekitab ebakindlust lepitusmenetlejate töös. Samuti näitavad uurimuse tulemused, et mõni lepitaja soovib lepitusmenetlust viia läbi „sobiva“ kliendiga ja ilma pingutusteta, mille tulemusena võib ohver jääda vajaliku abita. Sel juhul võib kindlalt väita, et mõne lepitusmenetluse puhul jääb lepitajal tema põhitöö tegemata.

Mõned uuringust osavõtnud lepitajad rõhutavad samas, et on hea, kui lähisuhtevägivalla asjad satuvad lepitusprotsessi, siis on ohvriabitöötajast lepitajal võimalus jälgida abivajavaid perekondi, pakkuda vajalikku abi ning on lootust, et osapooled hindavad tekkinud olukorra üle ja proovivad seda muuta. Ohvriabitöötajad kirjeldavad ühiselt kriminaalasju, milles on võimalik rakendada õiget lepitusmenetlust. See ei tähenda sugugi lepitaja soovi enda tööd kergemaks teha, vastupidi, tuleb suhtuda suurema ettevaatuse ja tähelepanelikkusega lepitusmenetlusse saatmise otsuse tegemisel. Intervjueeritavad kirjeldavad neid asju järgmiselt: esmakordne vägivalla juhtum, tekitatud vigastused ei ole rasked, ei ole tegemist süstemaatilise vägivalla ega sõltuvussuhtega ja menetlusosalised soovivad leppida (nõusolekud on vabatahtlikud ning vägivallatseja on motiveeritud oma tegu heastama). Lepitajad usuvad, et selliste asjade puhul on võimalik töötada menetlusosalistega, suunata neid nõustamisele ja programmidesse ning lepitusmenetlusega saavutatakse eesmärk ning välistatakse kuritegude retsidiivsust. Lepitusprotsessi ajal on võimalik teostada järelkontrolli, kui kannatanu teed koostööd.

Läbiviidud uurimusest võib teha järelduse, et lepitusmenetluses kasutatakse kannatanu-kurjategija programmi, kus lepitaja jääb erapooletuks ja tema põhiliseks ülesandeks on osapooled ära kuulata, selgitada tekitatud kahju ja ohvri vajadusi konkreetse juhtumi puhul ning sõlmida lepituskokkulepe. Lepitusprotsessi ei kaasata teisi leibkonna liikmeid.

Lähisuhtevägivalla kriminaalasjad, eriti korduvad juhtumid, on prokuratuuris üheks prioriteediks. Kõik vägivalla ennetamise strateegiad rõhutavad vägivallakriminaalasjade vähendamist. Uuringu tulemuste põhjal soovib magistritöö autor tuua välja tähelepanekud ning praktilised ettepanekud.

Kriminaalmenetluse kvaliteedi tõstmiseks ning ohvrisõbraliku menetluse läbiviimiseks sisaldab „Vägivalla ennetamise strateegia rakendusplaan aastateks 2016-2020“ perevägivallaga kokkupuutuvatele spetsialistidele üle Eesti koolituste läbiviimist, rõhutades ohvrisõbraliku kohtlemise tagamist, kannatanu individuaalset hindamist, sensitiivset kohtlemist. Hetkel viiakse läbi taastava õiguse alustele pühendatud koolitusi, kus käsitletakse selle aluseid ja praktikat. Politseitöötajate hinnangul tõstavad koolitused oskusi töötada menetlusosalistega ja menetlemise kvaliteeti.¹⁵⁰ Nendes koolitustes osalejate arv on piiratud, seega ei saa lähimate aastate jooksul koolitust läbida kõik soovijad ning need, kellel oleks seda koolitust vaja lähtudes töövaldkonna ülesannetest. Kriminaalmenetluse materjalide vormistamisel ei piisa vaid koosseisu fikseerimisest. Tuleb rõhutada menetlejale vajadust kajastada ülekuulamise protokollis konflikti ehk vägivalla tekkimise põhjust ja kirjeldada olukorda iseloomustavaid sündmusi. Sel juhul on prokuratuuril selgem pilt mitte ainult kuriteokoosseisu kohta, vaid ka edaspidise kriminaalmenetluse lahendamise võimalusest. Vältimaks taasohvristumist, tuleb kulutada lähisuhtes toimepandud vägivallas kannatanule aega ning selgitada juba kriminaalmenetluses tõendite kogumise tasemel konflikti tegelikke põhjuseid. Siis tekib menetlusliigi suhtes otsustaval prokuröril terviklikum pilt mitte ainult menetlevast juhtumist vaid juhtumini viinud põhjustest. Tuginedes kriminaalasja raames kogutud tõenditele, jõuab ka prokuratuur õigele otsusele kriminaalmenetluse edaspidisel lahendamisel. Lähtudes sellest tuleks suurendada koolitustel osalemise võimalusi.

Strateegia rakendusplaanis on vägivalla tõhusama uurimise üheks alapunktiks lepitusmenetluse praktika parandamine perevägivalla juhtumites. 2016. aastal läbiviidud analüüsi tulemusena on lepitusmenetluse praktikat muudetud (tõsisemalt suhtutakse

¹⁵⁰ Vestlus isikuvastaste ja lähisuhtevägivalla süütegude grupi menetlejaga (03.03.2018).

lepitusmenetluse menetlusliigina valikul prokuratuuri tasemel). Samas tuleb rõhutada, et lepitusmenetlus sellisena, nagu praegu lähisuhtevägivalla asjade lahendamisel, ei täida laiemas mõttes oma eesmärki – see on küll üks menetlusliik, kuid kui selle taga olevad põhimõtted jäävad suuremas osas tahaplaanile, ei saavutata lepitusprotsessiga oodatud eesmärki. Iga uuring selles valdkonnas näitab, et on võimalik tõsta sellega kokku puutuvate organisatsioonide teadlikkust.

Prokuratuur peaks rangemalt hindama ja ettevaatlikumalt suhtuma lähisuhtevägivalla asjade suunamisel lepitusmenetlusse, säästes sellega lepitajad, kes peab saavutama lepituskokkuleppe sõlmimist ka selle juhtumi puhul, kus tema arvates ei ole see mõistlik ega too oodatud tulemust. Lepitaja peaks viima läbi lepitusmenetlust vastavalt taastava õiguse põhimõtetele, et saavutada sellega eeldatav eesmärk ja välistada lepituskokkuleppeid sõlminud isikute retsidiivsust. Sellega säästetakse kriminaalmenetluses kannatanut, kes võib kaotada lõppkokkuvõttes usu õiguskaitseorganitesse ja ohvriabiteenusesse ja ta ei teata järgmisest vägivallajuhtumist politseisse ning seob end sellega taasohvristumise ohtu. Samas ei tohi prokuratuur sundida menetlusosalisi nõustuma lepitusmenetluse rakendamisega, mis on täiesti vastuolus taastava õiguse põhimõtete ja lepitusmenetluse eesmärgiga ning peab võimalusel kaaluma kriminaalasja lahendamise alternatiivseid võimalusi.

Lepitajad väidavad, et juhtumites, kus nemad peavad survestama vägivallatsejat alla kirjutama lepituskokkuleppele ja temale seatud kohustusi täitma, ei tohi rakendada lepitusmenetlust. Selliste juhtumite lahendamiseks vajatakse teist meetet. Lepitusmenetlusse ei saadeta juhtumeid, mida peaks menetlema kriminaalmenetluses ja nende lõpetamine oleks võimalik ka muudel alustel vastavalt KrMS § 201 - § 205 sätestatule. On oluline märkida, et mõnel alusel (nt oportuuniteediga) lõpetamine eeldab, et kahtlustatav või süüdistatav on teo siiski toime pannud ja kahtlustatavale võib panna kohustusi.

Kui selgub, et lepituskokkuleppe sõlmimine on vastuolus taastava õiguse põhimõtetega, peaks lepitajal olema rohkem võimalusi (regulatsiooni tasemel) keelduda süstemaatiliste ja raskemate vägivallajuhtumite lepitusmenetlusse võtmisest. Uurimuse tulemused näitavad, et mõni lepitaja kardab juhtumit tagasi prokuratuuri saata. Tuleb kaaluda võimalust kaasata lepitusprotsessi ohvriabi vabatahtlikke, suurendades sellega ressursse ja vähendades ohvriabitöötajate koormust teatud regioonides. Uurimusest selgub, et lepitumenetlejalatel puudub piisav teadmine olemaks kursis toimivatest programmidest, sest vähesed oskavad

nimetada intervjuude ajal vägivallatsejale mõeldud teenuseid. Ohvriabitöötajate teadlikkust tuleb tõsta.

Lepitajad soovivad, et oleks rohkem praktilisi pikaajalisi teenuseid, mis annaksid tulemuse. Erinevaid võimalusi kajastab „Vägivalla ennetamise strateegia rakendusplaan aastateks 2016-2020“¹⁵¹, kus on välja toodud ohvri, erialaspetsialisti, vägivallatseja ja vägivallajuhtumiga seotud teemad ja kus on planeeritud viia läbi vastavad uuringud ning valdkonnad, mis vajavad täiendamist.

Lepitusmenetluse olevate juhtumite järelkontroll peaks toimuma efektiivsemalt. Uurimuse ajal saadud tulemuste põhjal võib teha järeldust, et lepitajatel on vähe võimalusi kontrollida kohustuste täitmist. Olukorra parandamiseks peaks eelkõige parandama informatsiooni liikumist organisatsioonide vahel. Väljakutset teenindaval politseiametnikul või lähisuhtevägivalla juhtumit lahendaval piirkonna- või noorsooinspektoril on võimalus kontrollida juhtumi osapooli ja kui selgub, et antud perekonna või paari suhtes on rakendatud lepitusmenetlust, tuleb vastav informatsioon edastada ohvriabitöötajale. Teistel juhtudel ei oma lepitusmenetlust rakendav lepitaja informatsiooni väljakutsete kohta, kui järelkontrollis olevas perekonnas tarvitatakse jätkuvalt alkoholi, leiavad aset vaimne vägivald ja teised lepituskokkuleppe kohustuste rikkumised.

Edaspidi oleks otstarbekas uurida lepitusprotsessis osalenute arvamust - pikemaajaline uuring, kus vesteldakse (käesoleva töö autor pakub intervjuu vormi) kannatanute ja vägivallatsejatega järelkontrolli perioodi lõpus, et teada saada lepitusprotsessi tegelikke tulemusi ja mõju protsessi osapooltele.

¹⁵¹ Vt viide 110.

SUMMARY

Violence in close relationship is no longer an unusual word in today's society. Once it was a private matter and so-called strangers and organisations did not interfere into it. Now it is spoken about publicly, it is recognised to be a problem of the society and needs to be prevented. People living in Estonia strongly believe that domestic violence is a criminal offence against the person and it must not be suffered from.

The Estonian Code of Criminal Procedure provides several possibilities for resolving criminal offences of violence in close relationship. If a family, where a case of violence occurred, wants to stay together and law enforcement authorities have a ground to believe that this family situation can be influenced by other means without imposing punishment for criminal offence – for example, a conciliation agreement can be concluded between the victim and the offender. The conciliation proceedings is a measure of restorative justice and a possibility to terminate the criminal matter in a way that the extrajudicial conciliator brings the conflicting parties to an understanding and grants the offender a possibility to redeem his or her guilt. A conciliator, who is an independent third person not connected with the family, assists the parties in their communication, evaluates the situation, communicates with the community, tries to understand the reasons of the case and calls the attention of the persons being conciliated to these reasons. The conciliator helps the family to resolve the case of violence as a consequence, ascertaining the free will of the parties to reconcile, and works preventively with the family.

It derives from the Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council, that in cases of violence in close relationship the victim needs additional protection measures. By reference to the rights, interests and needs of a victim of criminal offence, an agreement must be concluded and protection of the victim must be granted so that the criminal offence would not recur and the suffered person would not become a victim of threats and manipulation.

The application of conciliation proceedings in Estonian law started in 2007. According to subsection 6⁴ (1) of the Victim Support Act, the provision of conciliation service in criminal matters shall be ensured by the Estonian National Social Insurance Board. In criminal proceedings victim support service providers act as conciliators. Different opinions and attitudes have arisen in the community in relation with starting the conciliation proceedings. The process has been criticised, pointing out that the persons who have become victims of violence in close relationship, need more protection and that the conciliation proceedings is not an efficient measure in proceeding such criminal matters. At the same time, we can also find supporters of conciliation proceedings, saying, that the conciliation proceedings is one of

the most efficient measures for resolving criminal matters of violence in close relationship. Generally, when resolving criminal matters, the prosecutor decides in favour of the conciliation proceedings, the same can also be achieved in court proceeding, however, in the course of ten years no clear opinion has been reached as to whether the application of conciliation proceedings in matters of violence in close relationship is an effective type of proceeding or not.

The Master's thesis examines how the conciliation proceedings are conducted, what are the grounds for conclusion of conciliation agreements, to what extent the victims' needs and the parties' will to partake in the conciliation proceedings are taken into account, in which cases it is possible to conclude a conciliation agreement and in which cases a judicial sanction must be requested for.

The theoretical part of the Master's thesis describes the essence of violence committed in close relationship, its reasons and compositions, provides various types of proceedings in resolving criminal matters of violence in close relationship, and disserts thoroughly the conciliation proceedings.

The empirical part of the Master's thesis tries to find answers to the following questions:

- 1) What are the reasons of violence in close relationship that are sent to conciliation proceedings?
- 2) To what extent the conciliation proceedings conducted in Estonia correspond to the principles of restorative justice?
- 3) What causes the recidivism of violence cases in close relationship on the occasion of conciliation proceedings?

The selected method of investigation is the qualitative method – half-structured interview. Interview grants a possibility to depict the actual situation, evaluate it through the glance of the person interviewed, and by this to collect data corresponding to the context. The persons interviewed were 12 victim support service providers from four regions of the victim support department of the Estonian National Social Insurance Board.

Based on the results gained by the research, the applicable process, the goal and the efficiency of the conciliation proceedings can be evaluated today. Three opinions have shaped out concerning the efficiency of the application of conciliation proceedings in cases of violence in close relationship.

Based on their personal experience, part of conciliators doubt the appropriateness of conciliation proceedings. There are certain reasons for that. Continually, more severe cases of violence as well as those of systematic violence (3-5 cases) are being sent to conciliation proceedings. In these criminal matters, the expected goal is not achieved by the conciliation process. In many cases sent to conciliation proceedings, the conciliation process does not include the thorough investigation and resolving of the reasons, which raise the problems. The focus is on the consequences and on resolving the case provided in the ruling on application of the conciliation proceedings, on the will of the victim and the compensation of possible damage. These conciliators share the position, that violence in close relationships cannot be conciliated, because the parties of the conflict are on different controlling positions and the party who caused damage should take liability for his or her act. If the offender refuses to plead guilty, does not regret what he or she has committed, but, on the contrary, starts to accuse the victim that the latter by his or her behaviour caused the conflict to end with the use of force; or if the victim is influenced by the offender and consents to the conciliation proceedings only for the reason to avoid a new burst of violence; then the conciliation process may damage and hurt the victim even more. These are also the main reasons for the occurrence of recidivism in the same household. Despite of such situation, the final outcome is still the conclusion of a conciliation agreement, motivated merely by the victim's desire to conciliate. On what reasons such desire was expressed, does not affect the application of the conciliation proceedings. In such cases, most certainly a different type of proceedings should be selected or the criminal matter should be terminated on other grounds. Some conciliators declare, that violence in close relationship is not being conciliated, that actually the parties conclude a conciliation agreement, which stipulates the obligations proposed by the victim and imposed on the offender, and by performing these obligations the offender can take responsibility for the act and the victim's needs will be satisfied. This shows that conciliation agreements are considered as contracts and the principles of restorative justice: admitting to have committed the act, regretting and the desire of the offender to apologise, remain behind the scenes. These are drawn out of the offender in order to sign the conciliation agreement, however, they are often disingenuous and do not grant the exclusion of new criminal offences in the same household. In many cases the victim support service provider has no information as to what happens after the conciliation agreement has been signed, what happens during the follow-up and after its termination. So, the results of the analysis show, that there is no common practice among the victim support service providers how to proceed the cases sent to conciliation proceedings. Conciliator declares that he or she has a right to return a case to the prosecutor's office, when it is impossible to conclude a

conciliation agreement. Despite of that, conciliator still concludes conciliation agreements in such cases where, according to his or her conscience, it must not be done. This causes uncertainty in conciliators' work.

However, some interviewed conciliators emphasize it to be good that cases of violence in close relationships are sent to conciliation proceedings, because in such case a victim support service provider who is acting as conciliator has a possibility to monitor the families in need of support and provide such support, besides, there is a hope that the parties evaluate the reached situation and try to change it. Victim support service providers conjointly describe criminal matters where conciliation proceedings based on the principles of restorative justice can be applied. This does not mean at all, that conciliators want to make their job easier. However, sending cases into conciliation proceedings should be applied with more caution and attention. The interviewed persons describe such cases as follows: first time incident of violence, injuries caused are not serious, it is not a matter of systematic violence and the parties desire to make peace: the consents are voluntary and the offender is motivated to redeem his or her act.

Conciliators believe that in such matters the conciliation proceedings will give the expected goal and prevent the recidivism of criminal offences. During the conciliation proceedings, it is possible to perform follow-up. This period gives a possibility to evaluate whether the family is capable to re-assess their values and change their behaviour according to the victim's expectations. It is good if the family remains at the conciliator's field of regard, so that the conciliator can check what happens in the family and also check the compliance with the conciliation agreement, even in case if the victim cooperates with the conciliator.

Criminal matters of violence in close relationship, especially repetitive cases, are one of the priorities of prosecutor's office. All strategies of violence prevention accent the reduction of criminal matters of violence. Based on the results of the research, observations and practical propositions will be pointed out for effective and efficacious process of conciliation proceedings.

For raising the quality of criminal proceedings and conducting victim-friendly proceedings, the „Implementation plan of violence prevention strategy for the years 2016-2020“ includes trainings all over Estonia for specialists who come across with violence in family, highlighting the granting of victim-friendly handling, individual assessment of victim, sensitive handling. Presently, trainings focused on grounds of restorative justice, disserting its grounds and practice, are being conducted. According to the estimation of police officials, the

trainings will raise the skills of working with parties of proceedings, and also the quality of the proceedings. The number of participants in these trainings is limited, therefore, not all those who want and those who need this training because of their professional duties cannot pass the training in the nearest years. When drafting the materials of a criminal proceeding, it is not sufficient to quote merely the necessary elements. For avoiding becoming a victim again, time must be spent on the victim of violence in close relationship, and the actual reasons of the conflict must be found out already in the course of the criminal proceedings during the evidence collecting stage. Then the prosecutor deciding the type of procedure will have a more consistent picture not only of the pending case proceedings, but also of the reasons that lead to the case. Based on the evidence collected within the framework of the criminal matter, the prosecutor's office will also come to a right decision in further resolving of the criminal proceedings. Due to that, the possibilities of participation at trainings should be increased.

The strategy implementation plan provides a sub item of more efficient investigation of violence to be the improvement of the practice of conciliation proceedings in cases of violence in family. As a result of an analysis conducted in 2016, the practice of conciliation proceedings has been amended (more serious approach has been taken on the prosecutors' level in selecting conciliation proceedings as the type of proceeding). At the same time it has to be pointed out, that in such way as the conciliation proceedings is used today when resolving cases of violence in close relationships, it will not fulfil its purpose in broader sense – it is one type of proceedings, but if the principles behind it will be left behind the scenes in major part, then the expected goal will not be achieved by the conciliation process. All researches in this field indicate that the awareness of the organisations who come across it can be raised.

Prosecutor's office should evaluate more strictly and take more careful approach in sending cases of violence in close relationship into conciliation proceedings, herewith saving the conciliators who must achieve the conclusion of conciliation agreement in such cases also, where they deem it to be unwise and not bringing the expected outcome. Conciliators should conduct the conciliation proceedings according to the principles of restorative justice, in order to achieve the expected goal and exclude the recidivism of persons who have concluded conciliation agreements. In such way, the criminal proceedings will spare the victim, who may all in all lose faith in law enforcement bodies and victim support service and may not report the police about the next case of violence, leaving herself or himself at risk of

becoming a victim again. At the same time, prosecutor's office must not force the parties to consent to the application of conciliation proceedings, which is absolutely contradicting to the principles of restorative justice and the purpose of the conciliation proceedings; they must consider alternative measures for resolving the criminal matter, if possible.

If it appears, that the conclusion of conciliation agreement contradicts to the principles of restorative justice, then the conciliator should have more options (based on regulation) to refuse to accept systematic and more serious cases of violence into conciliation proceedings.

Improvements are needed in the exchange of information between organisations. A police officer tending a call-out, or a regional or juvenile inspector resolving a case of violence in close relationship, have a possibility to check the parties to the incident, and if it appears that conciliation proceedings has been applied with regard to such family or couple, then this information must be forwarded to victim support service provider. Otherwise, a conciliator applying conciliation proceedings will not have information about call-outs, if consumption of alcohol, mental violence and other violations of the obligations imposed by the conciliation agreement still continue in such family during the follow-up period.

In the future it would be reasonable to study the opinion of those who have been parties to conciliation proceedings – a prolonged study that includes conversations (the author of this thesis recommends the form of interview) with victims and offenders at the end of the follow-up period, with the purpose to find out the actual outcome of the conciliation process and the effect on the parties to the process.

KASUTATUD KIRJANDUS

Avaldatud allikad:

1. Abiks ohvrile. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://abiksohvri.ee/et/mis-juhtus/perev%C3%A4givald>
2. Ahven, A., Surva L. Perevägivalla menetluspraktika: 2011 ja 2013. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.kriminaalpoliitika.rik.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/pv_menetlus_2011-2013_avalik.pdf
3. Allaste, A-A. Elustiilid ja väärtused. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.eetika.ee/sites/default/files/eetikakeskus/files/elustiilidjavartused.pdf>
4. Allaste, A-A., Vööbus V. Vägivald lähisuhtes: selle põhjused ja võimalikud lahendused. Raport.
5. Arro, M. Lepitusmenetlus menetlusliigina perevägivalla juhtumite puhul. Tartu 2014.
6. European Best Practices of Restorative Justice in the Criminal Procedure. Hungary 2010. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.researchgate.net/publication/283730777_Restoring_relationships_hate_crime_and_restorative_justice
7. Eesti elanikkonna teadlikkuse uuring soopõhise vägivalla ja inimkaubanduse valdkonnas. Uurinigu aruanne. Sotsiaalministeerium, TNS Emor 2014.
8. Fink E. Õiguspärase ootuse kaitse põhimõtte eeldused ja piirid Euroopa Liidu õiguses. Doktoritöö. Tartu Ülikool 2016.
9. Gabriano, S., Holland J. Quantitative and qualitative methods in impact evaluation and measuring results. 2009.
10. Gavrielides, T. Restorative Justice Theory and Practice: Addressing the Discrepancy. Helsinki 2007. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://heuni.fi/material/attachments/heuni/reports/6KkomcSdr/Hakapainoon2.pdf>
11. Griffel, A. Isaga ja isata kasvanud noormeeste arusaam perekonnast kui lähisuhtest Viljandimaa Gümnaasiumite 11. klassis õppivate meessoost õpilaste näitel. 2015. Lõputöö, Viljandi 2015.
12. Hilborn, J. Ülevaade kuriteoennetuse planeerimisest. Tallinn 2007.
13. Hirsjärvi, S, Remes, P, Sajavaara P. Uuri ja kirjuta. Medicina, Tallinn 2005.
14. Hüva, J. Karistusseadustiku § 121 peale karistusõiguse revisjoni. Magistritöö, Tartu 2016.
15. Ignatyeva, I. Vägivallariski hindamine paarisuhetes. Lõputöö, Tartu 2002.

16. Improving victim support during criminal proceedings: anti-trafficking training for criminal justice system”. Öppematerjal projektis. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.kriminaalpoliitika.rik.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/visup_oppematerjalid_est.pdf
17. Jõerand, R. Iris Pettai: 10 aastaga pole midagi muutunud, naised peavad peksja juurde tagasi minema. Pealinn. 30.03.2106. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.pealinn.ee/koik-uudised/iris-pettai-10-aastaga-pole-midagi-muutunud-naised-peavad-peksja-n165695>
18. Kainem ja tervem Eesti. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.tai.ee/images/KTE/tat_alko.pdf
19. Kasearu, K. Muutuvad pereväärtused muutuvus Eestis. Tallinn: Rahvastikuministri büroo 2009. Arvutivõrgus kättesaadav:
20. Kiris, R., Pikamäe P., Sootak J. Sanktsiooniõigus. Tallinn 2017.
21. Klopets, U., Tamm K. Kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu. Magistritöö, Tallinn 2010.
22. Kriminaalmenetlus. Kohtumenetlus. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.kohus.ee/et/kohtuasjade-menetlused/kriminaalmenetlus>
23. Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018 heakskiitmine. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13329831>
24. Kruusamäe, M. Karistuse kohaldamise etapid Eesti kohtupraktikas. Analüüs, Tartu 2012.
25. Kruut, K. Perevägivald Eesti Vabariigis. Magistritöö, Tallinn 2014.
26. Kulu, A. Perevägivald alane seadusandlus Euroopa riikides. 03.03.2014 nr 035. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/wpcms/wp-content/uploads/2014/11/Perev-givalla-analyys.pdf>
27. Kuritegevus Eestis 2017. Tallinn 2017. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevuseestis_2017_veebi01.pdf
28. Kuusik, Ü. Varajase märkamise tugisambad. Arvamus. Õpetajate Leht. 12.09.2014.
29. Lazarus-Black, M. Vanishing Complainants: The Place of Violence in Family, Gender, Work, and Law Caribbean Studies, Vol 36, N1, January-June 2008.
30. Lebow, J. L. (toim). Handbook of Clinical Family Therapy. New Jersey 2005.
31. Leppik, A. Elukäigu strateegia ja isikuomaduste seosed interpersonaalse agressiivsusega. Seminaritöö, Tartu 2012.

32. Lähisuhtevägivald. Arvutivõrgus kättesaadav:
https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/24125/lhisuhtevagivald_lsv.html
33. MARAC juhtumikorralduse mudel. Sotsiaalkindlustusamet. Arvutivõrgus kättesaadav:
<https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/ohvriabi-huvitis/marac-juhtumikorralduse-mudel>
34. Markina, A., Žarkovski, B. Laste Hälbiv käitumine Eestis. Kriminaalpoliitika uuringud 19. Tallinn 2014. Arvutivõrgus kättesaadav:
https://issuu.com/kriminoloog/docs/laste_kaitumise_uuring_2014
35. Mis on perevägivald. Kriminaalpoliitika.ee. Arvutivõrgus kättesaadav:
<http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/perevagivald/mis-perevagivald>
36. Pajupuu, H. Kuidas kohaneda võõras kultuuris. Tallinn 2001.
37. Pettai, I. Narits, R. Kaugia, S. Perevägivald juriidilise regulatsiooni hetkeseis ja perspektiiv Eesti õiguspraktikute küsitluse põhjal. Juridica 2015/9.
38. Pettai, I. Narits, R. Kaugia, S. Perevägivald nõuab jõulisemat juriidilist sekkumist. Uuringud. Riigikogu Toimetised. 31/2015. Arvutivõrgus kättesaadav:
<https://rito.riigikogu.ee/wordpress/wp-content/uploads/2016/02/Iris-Pettai-Silvia-Kaugia-Raul-Narits-Perev%C3%A4givald-n%C3%B5uab-j%C3%B5ulisemat-juriidilist-sekkumist-.pdf>
39. Petersell, O. Süüdistuskohustusmenetluse probleemid kehtivas õiguses. Magistritöö. Tartu 2015.
40. Prokuratuur. Prioriteedid. Arvutivõrgus kättesaadav:
<http://www.prokuratuur.ee/et/organisatsioon/prioriteedid>
41. Psüühikahäirete psühholoogilised seletused. Arvutivõrgus kättesaadav:
https://www.kliinikum.ee/psyhhaatriakliinik/lisad/ravi/Kliiniline_psyhholoogia/psyhhol/ps_ph_seletused.htm
42. Pöder, K. Perevägivald juhtumite menetlemise taastava õiguse meetmed. Magistritöö, Tallinn 2015.
43. Raudla, E. Lähisuhtevägivald. Peresuhted. 08/05/2017. Arvutivõrgus kättesaadav:
<http://peresuhted.ee/lahisuhtevagivald/>
44. Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2013. aastal. Tallinn 2014. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.prokuratuur.ee/et/prokuratuur/riigi-peaprokuror>
45. Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2015. aastal. 2016. Arvutivõrgus

kättesaadav:

http://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/Riigi%20peaprokur%C3%B6ri%20%C3%BClevaade%20p%C3%B5hiseaduskomisjonile%202015.pdf

46. Rannaveski, A. Lepitusmenetlus – kriminaalmenetluse alternatiiv. Sotsiaaltöö 2007.
47. Роголина, И. Социальный механизм предупреждения насилия в семье: гендерный аспект. Саратов 2014. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=883398>
48. Soo, K. Kuidas soorollid on seotud perevägivallaga?. Sotsiaalia 2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.muurileht.ee/kuidas-soorollid-on-seotud-perevagivallaga/>
49. Sootak, J. Sanktsiooniõigus. Tallinn 2007.
50. Sootak, J. Süüteod elu ja tervise vastu. Juridica 08/2014.
51. Tsätko, R. Perevägivald Eestis. Õiguslik regulatsioon ja kohtupraktika. Magistritöö, Tartu 2014.
52. Vallik, A. Põlvkondade konflikt ei seisne vaid suhtlemisvigades. Maaleht. 10.09.2012. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://maaleht.delfi.ee/news/maaleht/arvamus/polvkondade-konflikt-ei-seisne-vaid-suhtlemisvigades?id=64943432>
53. Valma, K, Surva, L, Hääl, H. Lepitusmenetlus perevaidlustes. Juridica, 01/2014. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.lepitus.ee/vana/docs/juridica.pdf>
54. Vetemaa, K. Taastav õigus töös alaealiste õigusrikkumistega. Magistritöö, Tallinn 2016.
55. Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015-2020. Tallinn2015. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/vagivalla_ennetamise_strateegia_2015-2020_kodulehele.pdf
56. Vägivalla ennetamise strateegia rakendusplaan aastateks 2016-2020. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.kriminaalpoliitika.rik.ee/et/vagivalla-ennetamise-strateegia-rakendusplaan-aastateks-2016-2020>
57. Zehr, H, Gohar, A. The little book of Restorative Justice. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.unicef.org/tdad/littlebookrjpakaf.pdf>
58. Õunapuu, L. Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes. Tartu Ülikool.2014.

Kasutatud normatiivmaterjal:

59. Council framework decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings. Arvutivõrgus kättesaadav: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/framework_decision_2001_220_on_standing_of_victims_in_criminal_proceedings_en_1.pdf
60. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2017. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.pohiseadus.ee/index.php?sid=1&ptid=27&p=22>
61. Euroopa Liidu Nõukogu raamotsustus, 15. märtsil 2001, ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses, 2001/220/JHA. Artikkel 1. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001F0220&from=GA>
62. Euroopa Nõukogu naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise konventsioon. Istanbul, 11V.2011. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://rm.coe.int/1680462531>
63. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/29/EL. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/ohvrite_direktiiv.pdf
64. Karistusseadustik. RT I 2001, 61, 364.
65. Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/oigusuudised/eelvaadeSeadusUudis/274#2>
66. Kriminaalmenetluse seadustik. RT I, 05.12.2017, 8.
67. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. 2012.
68. Ohvriabi seadus. RT I 2004, 2, 3.
69. Riigi peaprokuröri juhis KrMS §202-203 kohaldamise kohta seisuga 31.08.2017. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/oportuniteedijuhis_alates_01.09.2016_muudetud_31.08.2017.pdf
70. Seletuskiri naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise Euroopa Nõukogu konventsiooni ratifitseerimise seaduse eelnõu juurde, lk 3. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/d8a0e1e0-7a2e-4ebe-a3c9-deef33551baa/Naistevastase%20v%C3%A4givalla%20ja%20perev%C3%A4givalla%20ennetamise%20ja%20t%C3%B5kestamise%20Euroopa%20N%C3%B5ukogu%20konventsiooni%20ratifitseerimise%20seadus>

Kasutatud kohtulahendid:

- 71. RKPJKo 3-4-1-24-11
- 72. RKPJKo 3-4-1-20-04
- 73. RKKKo 3-1-1-25-02
- 74. RKKKo 3-1-1-10-09
- 75. RKKKo 3-1-1-40-04
- 76. Viru Maakohtu Kohtla-Järve kohtumaja 16.12.2010.a otsus kriminaalasjas 1-10-11840

Avaldamata allikad:

- 77. Pilootprojekt vägivalla toimepanija kodust eemaldamine lähisuhtevägivalla juhtumites kannatanu koheseks kaitseks. Memo sotsiaal- ja tööministrile. 10.11.2017. Autori valduses.

LISA 1

1. Kui kaua olete ohvriabitöötajana töötanud?
2. Millal alustasite lepitusmenetluse läbiviimist?
3. Kuidas LSV juhtumid Teie kätte satuvad (üldiselt)?
4. Kuidas Teil praktika on, kas te vajate täiendavat informatsiooni menetleja või prokuröri käest? Kui palju informatsiooni kogute enne osapooltega kohtumist? Kust saate informatsiooni?
5. Mis on LSV juhtumite põhjused?
6. Mis on esimene asi, mida ohvriabitöötajana teete? Kuidas te alustate menetlust?
7. Kui palju teavad lepitamise osapooled lepitamise kohta, kui jõuavad Teie juurde esimest korda? Mis on lepitamise osapoolte ootused?
8. Kas osapooled on nõus ja huvitatud protsessis osalema? Kuidas lahendate olukorrad, kui ei ole nõus?
9. Kui tihti lepitate LSV osapooli?
10. Mille poolest erinevad LSV juhtumid teistest Teie poolt menetlevatest juhtumitest? Mis on LSV juhtumite eripära? On need lihtsamad/keerulisemad?
11. Kas ohvri ja vägivallatseja suhtumine lepitamisse erineb? Kes on rohkem lepitamises huvitatud?
12. Kas Te suhtlete iga osapoolega eraldi või mõlemaga koos LSV juhtumite puhul? Millest on see tingitud?
13. Kuidas suhtlete osapooltega? Kas telefoni teel? Kohtudes?
14. Kas osapooled osalevad meeleldi? Kas see on nende jaoks formaalne protseduur või nad on tõesti huvitatud LSV probleemi lahendamises?
15. Kas kohtute (kaasate) teiste pereliikmetega? Sugulastega? Töökaaslastega? Naabritega?
 - a. Kas on mõni näide: kus kohtusite? Kuidas see lepitamist mõjutas?
16. Kas Te kaasate juhtumi lahendamisse spetsialiste? Kui jah, siis keda? Kui mitte, kuidas on Teie arvamus, kas oleks vaja?
17. Kui palju/kui tihti küsib ohver abi – psühholoogilist jne?
18. Millist toetust/abi/nõustamist võite pakkuda lepitamise ajal / lepitamise ajaks? Kui palju nõustutakse abi saamisega?
19. Milles lepitamine seisneb? Kui kiiresti jõutakse lepituskokkuleppele?
 - a. Kas pakutakse osapooltele valikuid või osapooled ise ütlevad oma soovid välja?
 - b. Millest lähtudes määratakse vägivallatsejale kohustusi? Kas kohustusi määratakse ainult vägivallatsejale?

20. Mis on see tüüpiline kokkuleppe LSV puhul? Miks ta selline on? Kas see sõltub vahenditest, mis on kättesaadavad? Kas ideaalis, kui ressursid on piiramata, milline see kokkuleppe võiks olla?
21. Kust saate informatsiooni, et lepitusprotsessiga on saavutatud oodatud eesmärki?
22. Kas võite rääkida ühest LSV lepitamise juhtumist, mis oli hästi õnnestunud?
23. Kas võite rääkida juhtumist, mis on ebaõnnestunud?
24. Kui sageli juhtub, et paar-perekond jõuab LSV lepitusmenetlusse korduvalt? Kuidas siis ohvriabitöötaja toimib? Kas selliste juhtumite puhul on mingid erinevused ohvriabitöötaja töös?
25. Kuidas suhtute sellesse, et kokkuleppele saab digiallkirja anda? (kas siis ei kohtu üldse?)
26. Kuidas Te suhtute lepitamisse LSV puhul? Kas toetate seda? Mis on selles positiivset?
27. Mida saaks paremini teha?

Tänan!

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Irina Tsugart,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Lepitusmenetlus kui taastava õiguse siire lähisuhtevägivalla kriminaalasjades“, mille juhendaja on *MA* Anna Markina,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, 23.04.2018. a.